

P. 112 .

TRANSILVANIA

BIROU DE CENZURARE
ST. 125 - 70

ANUL 72

MAI

Nr. 3-1941

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

† NICOLAE IORGA

Exact cu un deceniu înainte de proclamarea Independenței Regatului Român, s'a născut, în Botoșanii Moldovei, ca odraslă a unei familii cu verificate tradiții cărțurărești, un copil fenomenal: Nicolae Iorga. Acestul copil-minune, cu trupul deșirat, dar cu ochii mari și puternici ca două reflectoare, ursitoarele generoase îl fixaseră, încă din leagăn, un *curriculum vitae* unic în felul său, — așa îndrăzni să afirm — în întreaga poveste dramatică a intelectualității umane. Mirându-l dintru început cu harul unei genialități complexe și cu o putere de muncă de-a-dreptul înspălmântătoare, nu cred că Providența ar fi putut fi mai generoasă decât a fost, față de neamul smerit, aproape necunoscut, care l-a zămislit făptura și care tocmai atunci se opintea ca, după lungi veacuri de robie trupească și spirituală, să pășească, cu fruntea ridicată și cu mândria renăscută a vrerilor sale celor mai îndreptățite, în lumina istoriei contemporane. Destinul onorific, fără pereche de triumfal, era următorul :

printr'o nemai întâlnită sete de a ști, Nicolae Iorga avea să devoreze, asemenea unui urlaș pururea nesățios, timpul și spațiul, împlingând până dincolo de imaginabil marginile cognoscibilului într'o scurtă viață de om ;

printr'o nepotolită osârdie de a orândui acest cognoscibil fără de margini, de a-l stăpâni critic și de a-l desprinde, totdeauna îndrăzneț și original, înălțătoarele, duloasele și hrănitorele semnificații, Nicolae Iorga trebuia să fie un neîntrecut reconstructor și îndrumător de umanitate ;

printr'o identificare caldă, zi de zi și noapte de noapte, cu cele mai legitime aspirații ale fraților săi întru românism, identificare căreia în zadar l-am căuta altundeva asemănare, Nicolae Iorga avea menirea profetică de a revărsa, peste cadrele politice abia infiripate ale tânărului stat român, ca dintr'un vulcan în neobosită erupțiune, lava fierbinte a energiilor spirituale românești, răscolite ori unde în spațiu și din pulberea tuturor veacurilor apuse, dând noștunilor de „neam românesc” și de „stat independent”, vreme de-o jumătate de secol, imboldul măreț al conștiinței

de sine și dându-le, cu deosebire, acel irezistibil avânt dinamic, care duce din izbândă în izbândă și care nu-și strânge aripile, pentru o clipă, decât în bucuria firească a biruințelor definitive, răsunătoare.

Acestul destin copleșitor, care ar fi putut constitui, nu chemarea distinctivă a unui muritor singuratic, ci o sarcină strivitoare pentru o întreagă generație eroică de *Sturm und Drang*, copilul-minune Nicolae Iorga i-a intrupat prescripțiile întocmai, până la ultima virgulă. Și-a întrebuințat talentul cu râvna celor mai aprinși dintre apostoli. A urcat, treaptă de treaptă, linia destinului, fără pereche de glorios, cu prodigioasa rodnicie și siguranță cu care activează forțele elementare ale naturii. Și a dovedit, mai ales, contemporanilor săi uluiți, că dacă ființa etnică a unui neam e răspândită pe un spațiu geografic redus și dacă conjuncturi istorice deosebit de adverse nu i-au îngăduit afirmări politice și militare de vastă reclamă universală, în schimb, același popor poate săruta stelele și-și poate răcori fruntea, prin atingere cu bolta cerească, dărându-și sieși și umanității exemplare de elită, de-o sublimă vrednicie și valoare spirituală.

La șase ani, deci la vârsta în care noi abia dacă izbutim să rostim un *Tatăl Nostru* fără greșeli, Nicolae Iorga știa o mare parte din cronicele Moldovei. La 13 ani publica poezii; ceva mai târziu temerare și savante eseuri de critică literară. La 19 ani era absolventul precoce, pe buzele tuturor, al Fac. de Litere și Filosofie, un poliglot, un atotștiutor pentru vremea și adolescența sa, am putea spune, deci: o *personalitate*. Cel câțiva ani petrecuți în Germania și Franța i-au adus și consacrarea plină de ulmire a strălucirii; iar la vârsta de 25 de ani, când semenii săi se luptau încă din greu cu mrejele tinereții visătoare, Nicolae Iorga era înscăunat ca titular al catedrei de Istorie universală a Universității din București, era „profesorul predestinat”, al cărui prestigiu, în furtunoasă creștere, înfrângea, suveran dincoace și dincolo de granițe, toate împotririurile.

Drumul pe care l-a parcurs, de atunci încolo, activitatea lui torențială va rămâne, de-a-pururi, de domeniul miracolului. Cu pastunea sa de cercetător neostenit, nețarmurită ca o furtună în veșnică deslănțuire, el s'a năpustit literalmente asupra câmpului, mai vast decât oricare altul, al trecutului speciei umane, desgropându-l sub aspectele: politic și militar, religios, filosofic, literar, economic, artistic, cu un cuvânt, sub aspectul atât de variat al conceptelor cardinale de cultură și civilizație, din a căror plămădire continuă, interpenetrațiune perpetuă și influințare reciprocă s'a urzit însăși drama mișcătoare a umanității. Din acest punct de vedere — al trudnicel deveniri în toate domeniile de vleață superioară — profesorul Nicolae Iorga a ajuns să cunoască, dela

biblicul Adam până în zilele noastre, trecutul tuturor semințiilor de seamă, care s'au iscat, au înflorit și s'au stins vreodată pe suprafața pământului. Tot ce a fost sublim sau tragic-omenesc între cel doi poli ai globului terestru a trecut măcar odată-prin lentila de foc a pătrunderii sale superioare. Sub bolta cranului său, încăpătoare ca o superbă cupolă, și-au găsit, așadar, locul și amintirea cuvenită, rând pe rând, toate veacurile, toate experiențele, toate înfăptuirile cu tâlc, toate arcurile de destin vrednice de luat aminte, fie colective, fie individuale.

Pentru a se înălța pe un astfel de piedestal al omniprezenței spirituale, el a citit, mai întâi, cu viteza unui telegar de sânge arab, tot ce se acumulase, cu privire la preocupările sale, în bibliotecile românești și străine. A răscollit apoi, ca un pârjol de curiozitate, toate arhivele mari ale Europei, păstrate în rafturi scumpe, ca la *British Museum*, sau în saci, ca la Constantinopol, culegând și reținând în ade-vărate mormane de note sau cu memoria prodigioasă, o informație aproape nemărginită. Cunoscând, înafară de cele slave și fino-ugrice, toate limbile continentului nostru, vorbindu-le sprinten și scriind în oricare din ele cu ușurință, a izbutit astfel, în timp record, să fie apreciat ca o autoritate științifică mondială, în special în ce privește istoria Europei Centrale, Sud-Estice și Răsăritene, întemeindu-și reputația universală pe numeroase serii de publicații documentare proprii, pe mai multe zeci de volume de interpretare judicioasă a problemelor celor mai controversate ale câmpului de cercetare ales și pe cuprinzătoare încercări de sinteză cutezătoare, care i-au imprăștiat numele și prețuirea pentru neamul său, cu litere aurite, săpate în scoarța de piele a volumelor revelatoare, în toate colțurile lumii. Aceste lucrări proprii, ca și cele privitoare la trecutul neamului său, despre care vom vorbi mai încolo, au putut să prezinte, cum e și firesc, anumite insuficiențe în ce privește puricarea metodică a amănuntelor, pentru care o gigantică strădanie ca aceasta nu-l îngădula răgazul necesar, dar sub raportul întuirii geniale a subiectelor și sub acela al unui miraculos dar de transpunere a propriei sale inteligențe calde în lumea de idei și de sentimente a momentelor istorice tratate, ele au deschis, în totdeauna, largi și generoase perspective de înțelegere reală, cuceritoare și dădeau, în toate cazurile, sugestii dintre cele mai isplătitoare istoriografilor de pretutindeni.

Pe planul istoriografiei universale acesta este cel mai scârcit bilanț de activitate ce se poate înscrie la activul său, bogat ca un Bărăgan de grâne cu spicul încovolat de povară, bilanț în fața cărui nici apostolia pedagogică a Cehului Comenius, nici puzderia de scrieri a marele Voltairre și nici chiar opera prevestitoare de vârtaj revoluționar a Enciclopediștilor francezi la un loc nu sunt, ca volum de impetuozitate scripturistă, decât aproximativi termeni de comparație.

Dar vâlvătala pașunii de cercetător a lui Nicolae Iorga, una de proporții care nu se ivesc decât — poate — o singură dată într'o jumătate de mileniu, a cuprins, în primul rând, cum era și natural, povestea îndurerată a propriului său neam. Această poveste smerită, dar pilduitoare, totuși, în multe privințe, zăcuse îngropată, timp prea îndelungat, în vicisitudinile punctului geografic de întâlnire al unor „strâmbătăți” cutropitoare. Până la apariția lui providențială, pușniul ce se știa despre acest trecut de două milenii răzbătuse, până la urechile noastre, din răzlețele, fragmentarele și, adesea, inextricabilele însemnări cronicești autohtone sau străine, din studiile întâmplătoare ale altora, care nu i-au spintecat vălul decât ici-colea, tangențial, rece și tendențios, istoriografia noastră propriu zisă căzându-se, tocmai în acel timp, să încheie faza primei sale înmuguriri romantice. Dacă unele dintre capitolele sau momentele acestui trecut se învredniciseră, anterior, de-o atențiune specială, cât de cât metodică și științifică în sensul modern al cuvântului, interesul nostru pentru trecut se mărginea încă la *linia pur politică a destinului daco-roman* în aceste părți ale lumii. Istoria totalității etnicului românesc și a totalității formelor sale de manifestare de-a-lungul vremurilor rămăsese învălută în mister. Veacuri întregi de afirmare autentic românească, atât dincoace cât și dincolo de Carpați, erau copleșite încă de întunericul cel mai desăvârșit și — poate — din pricina arătată, unele dintre neamurile vecine, mai sărace în istorie pozitiv-creatoare, dar cu infumurări rasiale cu atât mai șgomotoase, n'au întârziat să ne prezinte ca pe un popor fără obraz și carte de vizită, deci fără drepturi firești înprescriptibile, întemelte pe-o străveche vrednicie proprie, în numeroasa familie, totdeauna cam certăreață, a spațiului european.

A răsărit însă pe neașteptate, ca un gigant de după creasta unui munte dela marginea zărilor, făptura istoricului Nicolae Iorga și, în scurtă trecere de timp, perdeaua întunericului a fost prefăcută în sdrențe. Lumina cunoașterii multilaterale, pe care geniul lui a izbutit să o proiecteze peste pulberea groasă a veacurilor, a deslegat complet „enigma” celei mai nenorocite dintre ramurile latinității. Istoriografia românească a intrat atunci, cu un alaiu mareț, în Canaanul unei fertilități nebănuite, istoriografii adversari ai neamului nostru căzând de, pe azi pe mâine, într'o perioadă de strămtorare, vrednică, pur și simplu, de compătimire. Au fost suficiente circa două decenii de *Blitz-Krieg* istoriografic spre a le distruge din temelii minciuna savant organizată și spre a înfățișa ființa și trecutul românismului în cadrele adevărului istoric adevărat. Răsplata încordării supra-umane s'a ivit îndată: Nicolae Iorga, lăsând mult în urmă gloria lui Dimitrie Cantemir, a ajuns să troneze, ca un suveran necontestat al cărturărimii românești și în numele poporului „necunoscut” de ieri, în toate congresele istorice internaționale...

Spre a-l caracteriza cât de palid nobila ispravă în acest din urmă domeniu, aş recurge la o imagine. Inchispuţi-vă o veche casă bole-rească, cîtorită odinioară de-o familie ilustră, în care au vieţuit, veacuri de-a-rîndul, generaţii după generaţii şi care ar fi năpădită, în cursul anilor, de bălării stufoase pe dinafară şi de pălăjenii deşi pe dinlăuntru. Cu şigla ţandărită, cu zidurile crăpate, gata să se prăbuşească, cu uşle înfundate de cine ştie când şi cu pivniţa plină de lucruri netrebnice, intrate în putrefacţie, ea ar aştepta meşterul iscusit, care să-i redea splendoarea veridică a vremurilor dispărute. Sub o astfel de mizeră înfăţişare se prezenta icoana trecutului nostru, în linie mare, când sosi reconstructorul genial Nicolae Iorga, fixându-şi cu lä-comle ochii asupra ei şi propunându-şi să o restaureze întocmai. S'a apucat deci de lucru, mai întâiu cu cazmaua, îndepărtând bălărilile crescute până la streaşină şi făcându-i accesibile intrările. I-a forţat în al dollea rînd, uşle zăvorîte, i-a şters pălăjenii şi i-a curăţit subsolul, spre a-l inventaria precis toate articulaţiile în suferinţă. Printr'o migăloasă şi uclgasă muncă de decenii, i-a refăcut, apoi, unitatea şi consistenţa arhitectonică, stilul gîngaş cu toate colţurile de umbră şi de lumină, mergând până la cele mai neînsemnate detalii. În sfârşit, spre a-şi înscrie numele, ca nimenea altul, în slava cerului, a reînviat, unul după altul, pe toţi celce au trăit şi s'au consumat, superior-uman, în cuprinsul ei intim de odinioară, reimprospătându-ne, ca într'o duloasă succesiune cinematografică, vleaţa însaşi care s'a scurs, viforoasă uneori, senină altădată, între zidurile adăpostitoare. Dacă cei ce au locuit-o vreodată au fost voevozi, le-a reîntinerit, cu bagheta magică a puterii sale de evocare, după caz, fie ţinuta majestuoasă, fie caricatura vrednică de osîndă. Dacă au fost principi ai bisericii sau simpli preoţi cucernici, le-a desgropat amintirea dela străjnicia cu care au păzit dogmele sacre ale legii strămoşesti, până la amănuntul ticului nervos, cu care-şi frămîntau mătănile între degete. De au fost poeţi veritabili sau simpli versificatori mărunţi, le-a relevat sbuciumul şi chemarea, le-a răscolit cenuşa şi le-a reînhumat-o, cu cuvenita evlavie, fie sub lepedea de marmoră a Panteonului românesc, fie undeva, în cîmîtirul din jurul cupolei. Dacă au fost conducători de oşti, care au îngenunchiat vijelioase trufii de sultan, le-a reînviat aureola de „atleţi ai creştinătăţii”, iar de au făcut parte, ca simple rămurele verzi, din codrul de ţărani al neamului însuşi, le-a descîlrat eroismul şi le-a preţuit contribuţia masivă la stăruinţa noastră pe aceste meleaguri cu ochii înlăcrimaţi, de bucurie spirituală, al unui adevărat duhovnic al veacurilor...

Intreagă această operă măreaţă de *sum cuique dare*, într'un răstimp atît de vast, a rodit mai multe sute de volume, miî de conferinţe ţipărite în broşuri, râuri veritabile de încrestări fugare sau de acerbă

polemă cu orice ar fi schițat măcar vreun gest de contestare a concluziilor la care s'a oprit mintea vajnicului istoric. Pentru ca, de azi înainte, nimeni să nu mai poată scrie vreun rând, în materie de istorie românească, fără a face, în prealabil, un popas lung în vasta bibliotecă pe care a scris-o el însuși, de unul singur, lucrând cât trel-patru generații de specialiști la un loc.

Oricât de titanică a fost însă opera de istoriografie politică, militară, religioasă, filosofică, literară și a. m. d., a lui Nicolae Iorga, trecutul nu l-a confiscat, pe cum s'ar fi putut aștepta contemporanii săi, toată capacitatea de muncă, toată acea vulcanică dăruire de sine, care ne înflorează cugetul. Alături de restructorul de viață universală și românească, Nicolae Iorga a izbutit să cuprindă, prin predestinație, în aceeași făptură singuratică și pe cerberul sever al actualității. Cel puțin patru decenii nu l-a scăpat un amănunt, oricât de prizărit, al cotidianului politic, cultural, economic și social, nu a fost moment intern, cu oricât de mică răstrângere asupra societății românești în genere, pe care el să nu-l fi cântărit, aprobat, înțeles, îndrumat sau combătut. Sub acest raport el ne-a intruchipat pe cel mai aprig, mai prodigios și mai vijelios sensibil dintre gazetari, pe conferențiarul cu vervă inepuizabilă, cu un cuvânt: pe neintrecutul dascăl al nostru de flecare zi, pe „profesorul de naște” în cel mai clasic înțeles. Nu cred să existe undeva, în cuprinsul hotarelor noastre etnice, un om măcar, care să nu-l fi auzit de nume și nici intelectual, care să nu se fi împărtășit, măcar în treacă din clocotul acestui *perpetuum mobile* al vocației apostolice. El a înregistrat doar fiecă înmugurire de talent, a semnalat din timp pe toți fruntașii de astăzi ai spiritului românesc, fără să mai amintim influința sa hotărâtoare asupra generației eroice a războiului nostru de întregire, după părerea mea, cea mai sublimă operă de educație patriotică pe care ne-a cinstit-o. Ardealul și celelalte provincii au fost smulse asupritorilor de alt neam, în primul rând, cu „politica instinctului național”, pe care el a deslănțuit-o în mare măsură, cu credința, atotbiruitoare, care s'a desprins din cărțile, articolele incendiare și conferințele sale măturătoare de îndoială, iar momentul tragic al bejeniei din „triumful morții” a fost bravat, de către Dinastie și Neamul însângerat, datorită asaltului moral pe care el l-a dat, necruțător, asupra conștiințelor în cumpăna impasului greu, făcând să birufască muceniceasca iluminare în funcție de răscumpărarea finală.

Ceea ce a însemnat Nicolae Iorga pentru Ardealul românesc, socotesc că aproape nu mai este necesar să arăt, stăruitor, în paginile revistei de față, care se adresează, înainte de toate, cadrelor intelectuale

ale provinciei noastre. Oricât de strivit ne-ar fi sufletul de platra de moară a prezentului, ajunge o simplă tresărire de memorie spre a-l măsura importanța covârșitoare în ce privește integrarea noastră, a Ardelenilor, spiritual-organic, în Ideea-forță a panromânismului. E suficient, cred, să spun, că ne-a cercetat, în tinerețe mai ales, toate vetrele de rezistență daco-romană, ne-a văzut și preaslăvit, cu largi orizonturi de vultur vizionar, toate clopotnițele în picioare ale neînfrânteii noastre autohtone. După asemenea peregrinări ploase, făcute sub paza vigilentă de flecare clipă a „penelor de cocoș” de odinioară, întors în inima Regatului Independent, a întemeiat dincolo de munți, *cultul Ardealului*. Apoi din tiparnițele, care nu mai pridădeau a-l imprima volumele, el ne-a strecurat în suflete, prin poșta obișnuită, sau și mai sigur, prin strămoșeasca „vamă a cucului”, lozincă vrăjită: Fiți mândri, Ardeleni, de isprava dârjeniei voastre și vegheați clipa aproplată a împlinirii „vîsului de aur” cu candela aprinsă!...

Acum când incheiu, cineva mi-ar putea zice, că n'am încercat să schițez un portret omenesc, ci, din jucăușă fantezie puerilă, am făurit un basm. Din fericire însă pentru neamul meu, basmul nu e basm, ci vleață reală, uluitoare, este dăra triumfală a trecerii pe pământ a celui care a fost Nicolae Iorga. Omul acesta minune a trăit alevea. A țâșnit, ca o năvalnică fântână arteziană, din gila noastră străveche. Timp de-o jumătate de veac l-am auzit pașii de drumeț spre stele. Tot atâta timp l-am văzut, străfulgerând zările trecutului și ale prezentului, harul divin al genialității. A împărățit, sub ochii noștri, peste întreaga cărturărie românească, din toate timpurile. Și și-a incheiat vleața într'un chip tragic, care l-a adăugat un Imens spor de aureolă.

Când un neam întreg îl aruncă prima floare pe mormântul proaspăt, să mulțumim deci Providenței generoase pentru că ni l-a trimis.

N. BUTA

ROMÂNII DINTRE TIMOC ȘI MORAVA

În Iugoslavia sunt trei regiuni cu populație românească : *Banatul iugoslav, Macedonia și Sârbia orientală dintre râurile Timoc și Morava*. După unele publicații străine, ca de ex. *Knauers Weltatlas*, (Berlin, 1938, pag. 147), numărul total al Românilor din Iugoslavia se ridică la aproape o jumătate de milion de suflete : vreo 100.000 în Banatul înstrăinat, tot atâția în Macedonia, iar în Sârbia de răsărit aproximativ 300.000. Aici, între Dunăre, Timoc și Morava, etnograful bulgar Stolan Romansky, după ce cutreerase toată regiunea, a găsit, la sfârșitul războiului mondial (1918), 212.405 Români. Astăzi, în această regiune, trăiesc, după profesorul german M. Block care a vizitat-o nu demult, aproximativ 300.000 de suflete.

Dintre Românil din Iugoslavia aceștia sunt cei mai numeroși și, în același timp, cel mai puțin cunoscuți de opinia noastră publică.

În părțile răsăritene ale regiunii dintre Dunăre, Timoc și Morava, prin cercurile *Doni Milanovaș, Cladova, Bârza Palanca*, etc. acești Români formează majoritățile de 82⁰/₀, 91⁰/₀, 88⁰/₀, etc. Dacă tragem o linie la răsărit de râul Morava aproape paralelă cu acesta, despărțind regiunea mai sârbească din apropierea Moravei de regiunea mai românească dinspre răsărit, obținem un teritoriu locuit de vreo 370.000 de suflete dintre care 73⁰/₀ sunt Români.

După grațu, port și tip, Românil dintre Timoc și Morava se împart în două grupuri bine distincte. Unul mai mare, apusean, al „*Ungurenilor*”, și unul mult mai mic, format din satele așezate pe țărmul Dunării dela Cladova la vale și pe Valea Timocului în sus până la Zalecear, al „*Țăranilor*”. Cel dintâi au foarte multe asemănări cu Bănățenii, iar cel din urmă cu Oltenii.

„Ungurenii” par a fi, în marea lor majoritate, coloniștii veniți din Banat, iar „Țăranii”, din Oltenia. De altfel aceștia din urmă formează majoritatea populației românești a regiunii dintre munții Miroci, Du-

năre și cursul inferior al Timocului, numită Craina, foarte asemănătoare din punct de vedere geografic Olteniei, de care o desparte Dunărea.

Colonizarea cu Români a Sârbiei orientale, în bună parte muntoasă, acoperită de pădurile seculare, aproape nelocuită în veacurile trecute, s'a făcut în secolul al XVI și al XVII. Sârbii din aceste părți sunt mai noi. Cel din Craina sunt Montenegrii, stabiliți aici abia în secolul al XIX.

Sunt treizeci de ani de când doi învățați români, profesorul G. Gluglea și regretatul G. Vâlsan, au vizitat pe acești frați ai noștri așa de puțin cunoscuți (v. Gluglea-Vâlsan, *Românii din Serbia în Anuarul de Geografie și Antropogeografie*, anul II, 1910—1911 și *Dela Români din Serbia*, București, 1913). De atunci nu s'a aventurat niciun cercetător de al nostru pe aceste meleaguri.

Acum patru ani, în toamna anului 1937, făcând anchete dialectale pentru *Atlasul Linguistic Român*, am petrecut vreo 10 zile în satul Jdrelea, din Valea râului *Mlava*, care se varsă în Dunăre la vreo 15 km spre Apus de Baziaș. În rândurile ce urmează dau câteva observații pe care le-am făcut, cu acest prilej, privitoare la starea culturală și politică a Românilor din această parte neumblată de niciun intelectual român.

Țin să accentuez dela început că autoritățile locale iugoslave nu numai că nu mi-au făcut nicio greutate cât timp am petrecut la Jdrelea, ci dimpotrivă au fost cât se poate de preventive cu mine. S'au îngrijit să flu bine găzduit și bine hrănit. N'am fost sponat, n'au fost interogați s'au amenințați sătenii cu care am stat de vorbă, cum mi s'a întâmplat când am încercat — zadarnic — să anchetez pentru A L R un sat din regiunea Vidinului în Bulgaria. Impresia mea a fost că autoritățile iugoslave nu aveau nici cea mai mică bătaie de cap cu Români din interiorul Iugoslaviei.

De fapt, Românii aceștia — vorbesc despre „Ungureni” — n'au nici cea mai rudimentară conștiință națională și nici urmă de vreo organizație culturală, economică sau politică. Au — e adevărat — o conștiință etnică: știu că sunt Români și nu Sârbi.

Școli — natural sârbești — n'au aproape de loc prin părțile acelea. Ștutorii de carte sunt foarte puțini printre dânșii. De altfel nici aceștia nu citesc niciodată vreo gazetă sau vreo carte sârbească.

Li se pare foarte natural ca administrația, școala, biserică să întrebunțeze oficial exclusiv limba sârbească. Nu le-ar veni nici odată în minte să se plângă că copiii lor nu le e permis să pronunțe nicio vorbă românească nu numai în școală, dar nici chiar în curtea școlii. Ei sunt convinși că așa trebuie să fie și că așa este pe tot rotocolul păământului.

Când le-am spus că la Cluj nu ştie nimeni sârbeşte, o femeie, foarte mirată, a exclamat:

— Vai, dar voi la Cluj n'aveţi şcoli?

Intellectualii n'au deloc. În satul Jdrelea nu era niciun elev de liceu. De asemenea nici în celelalte sate româneşti din Valea Mlavel.

Cazul notarului din Jdrelea care era român, pe jumătate sârblizat, e cu totul excepţional. De altfel înainte de a fi numit la Jdrelea nici nu prea ştia româneşte. Aci a învăţat limba satului, asemenea celor mai mulţi dintre intelectualii sârbi care stau mai mult timp în regiune.

Bisericiile sunt foarte rare pe aici: la zece sate câte o biserică. E deci dela sine înţeles că educaţia religioasă a poporului e inexistentă. Oamenii nu ştiu nici să zică un Tatăl nostru. De altfel nici nu ştiu ce e aceea. La întrebarea mea cum se roagă, mi-au răspuns:

— Ne rugăm să ne dea Dumnezeu sănătate, să dea rod imbelşugat, etc.

Fiind locaşurile de rugăciune atât de rare, nici nu au obiceiul de a merge la biserică. Un preot din satul fruntaş românesc Sânmihal, din Banatul iugoslav, mi-a spus că de douăzeci de ani, în fiecare toamnă, vin o mulţime de Români de peste Dunăre — mulţi chiar din satul Jdrelea — să se tocmească la culesul porumbului în satele româneşti din Banat. În duminică şi sărbătorile stau în grupuri mari de bărbaţi şi femei în plaşa bisericii şi aşteaptă să fie angajaţi de vreun gospodar mai chlabur. De douăzeci de ani acest preot n'a văzut niciunul dintre ei intrând în biserică.

Preoţimea sârbească, crescută în spirit naţional sârbesc, se preocupă mai mult de sârblizarea acestei populaţii decât de educarea ei în spirit religios, ceea ce nu s'ar putea face decât în limba poporului.

Şi lucrul acesta îl găsesc Românii de pe Valea Mlavel natural ca preotul să facă slujba în limbă slavă şi să se înţeleagă cu ei sârbeşte. Cu atât mai rău pentru acela care nu ştie sârbeşte. O singură dată mi s'a plâns o femeie bătrână că nu se poate spovedi, căci n'o înţelege preotul. În loc să-l asculte spovedania, preotul îi şi pune patraştrul pe cap — bătrâna îi zicea patraştrului „catrinţa popii” — bolboroseşte câteva rugăciuni neînţelese, la onorarul convenit şi o lasă pe blata bătrână cu sufletul nepregătit pentru infricoşatul ceas al morţii.

Asemănătoare e starea la aproape toţi Românii dintre Timoc şi Morava. Numai „Ţărani” din Craina, din apropierea Dunării şi Timocului, având o brumă de intelectualii şi o ţărănie mai chlabură, încearcă să se organizeze pe baze naţionale. De o camdată au întemeiat vreo 50 de cooperative de consum, grupate într'o federaţie a cooperativeelor din Craina. Scriptele organizaţiei se fac sârbeşte. Nici în titlu nu se aminteşte nimica despre Români.

Din inițiativa federației cooperativelor românești din Banatul iugoslav, s'a hotărât contopirea celor două grupări economice românești. Autoritățile centrale iugoslave s'au opus însă energic.

De altfel orice ar putea contribui la deșteptarea națională a acestor Români era ținut cu grijă la distanță de aceste regiuni de către guvernarea dela Belgrad. Astfel n'au permis elevilor originari din Craina să se înscrie în secția românească a liceului de stat din Vârșeț, cu motivarea că această secție a fost înființată numai pentru Români din Banatul iugoslav.

Statul român n'a putut face până acuma nimic pentru Români din Sârbia. În cursul tratativilor dintre România și Iugoslavia în vederea încheierii unei convenții școlare și bisericești, ori de câte ori delegații noștri au amintit numai de existența acestor Români, delegația iugoslavă a respins — de-a-dreptul indignată — ideea posibilității extinderii postulatelor convenției și asupra lor.

În felul acesta au reușit autoritățile sârbești să menție, în secolul al XX, mase mari de Români într'o stare de totală lipsă, nu numai de cele mai elementare drepturi naționale, dar și de cea mai mică ilicărare de voință de a și le câștiga.

Așa ceva e de neînchipuit în altă parte. Să ne aducem aminte că la noi și Țiganii s'au organizat într'o Asociație a „Romilor”.

Astfel, stăpânitorii dela Belgrad sperau că acești Români se vor sârbiza încetul cu încetul, înainte de a se deștepta. Am auzit, chiar dela notarul din Jdrela, care vorbea și despre satul lui natal Rașanaț — curat românesc, cu 1630 de suflete — că, mai spre Apus, prin sate curat românești, sunt multe familii care au adoptat ca limbă vorbită în casă limba sârbă. În Jdrela și în satele din jur n'am observat nimic asemănător.

Mai degrabă se românizează, Sârbii din satele pur românești. La Jdrela, în singura „căfană” din sat, l-am auzit pe notar, secretarul primăriei, învățătorul — ultimii doi sârbi — vorbind ore întregi numai românește, cu familia cafegului, glumind într'un grațu bănățenesc savuros cu fiica acestuia, care nu de mult se logodise. Pe urmă am aflat că proprietarul cafenelei era Sârb. Cât am stat la Jdrela nu l-am auzit, pe el și familia lui, pronunțând un singur cuvânt sârbesc. Și de aceștia sunt mulți, mai ales în părțile mai românești de către răsărit.

Prin urmare, în cluda lipsei unei conștiințe naționale, Români dintre Timoc și Morava rezistă destul de bine sârbizării. Se naște acum întrebarea: Oare acești Români nu se vor deștepta în sfârșit și ei la o vleață națională, asemănătoare Românilor din Ardeal? Am văzut că exemplul fraților lor din Banatul iugoslav nu-i atinge. De douăzeci de ani cutreeră ca bieți muncitorii agricoli bogatele sate românești din Ba-

natul iugoslav și n'au idee că bisericile și școalele de acolo sunt românești. Între gospodarii români bănățeni, mândri de averea lor și de standardul de viață pe care l-au atins, și această turmă săracă, timidă, în căutare de lucru nu s'a stabilit niciun contact. Am aflat la Jdrelea lucruri și mai uluitoare. Regiunea fiind destul de săracă — pământul arător e cam pietros, neroditor și puțin — locuitorii din Jdrelea și din satele învecinate se duc în alte părți la muncă, în Banat, după cum am văzut ca muncitorii agricoli, și în localitățile Bor și Senjski Rudnik, ca minieri. Înainte de războiul mondial mergeau în... România. Îi angaja un agent, îl ducea în grupuri mari la Radulevaț, lângă Negotin, de unde cu vaporul îl transporta pe moșia de pe malul Dunării a unui „prinț”, cum ziceau ei. Acest prinț trebuie să fi fost un Obrenovici, care și astăzi mi se pare are întinse moșii în județul Dolj. Nenorocii aceștia, care în viața lor au făcut de vreo zece ori drumul în România, n'au văzut niciun sat, cu atât mai puțin un oraș românesc. Cu sătenii localnici n'au avut niciun contact. De altfel putem să ne închipuim că țărânii de pe moșia prințului nu se uitau cu ochi prietenoși la acești concurenți care făceau să scadă prețul muncii. E probabil că administratorii de pe moșii prințului și agenții care îi angajau erau tot sârbi.

Perspectiva deșteptării conștiinței naționale a Românilor din Sârbia orientală este deci destul de întunecată. Administrația sârbească, în opoziție cu cea bulgărească din regiunea Vidinului, a avut abilitatea să nu facă simțită de acești Români prestimea continuă, exercitată asupra lor, pentru a-i menține în amorțire. Dacă se vor găsi tineri entuziaști care să încerce să-i caute pe acești Români la ei acasă, ca să le deschidă ochii să vadă că, în ziua de astăzi, ei sunt ca o rămășiță din veacurile trecute, când se mai găseau neamuri care să trăiască în bezna lipsită de orice licărire a conștiinței, dacă atunci acești frați ai noștri vor începe să dea semne de viață, vecinii noștri sârbi să nu ne-o ia în nume de rău. La fel au făcut și ei cu frații lor de sub stăpâniri străine; la fel ar face și ei în locul nostru.

E. PETROVICI

PREABUNUL ÎMPĂRAT

Roma atinge cea mai înaltă culme a puterii și gloriei pe timpul domniei Împăratului Traian. După ce secole de-a rândul a luptat împotriva unui destin neînduplecat, care o împingea spre cucerirea lumii întregi și care rezervase poporului roman o măreție neîngădută altor neamuri, Roma găsește în acest împărat întruparea voinței ei de realizare universală. Căci Împăratul nu era decât omul servitor al ideii imperiale romane, pe care o reprezenta divinitatea abstractă a Romei: marelui ei erau închinată toate faptele lui strălucite și dela ea se revărsa apoi asupra-i puterea și aureola gloriei.

Traian s'a pus în slujba Romei, concepută ca eternitate în timp și universalitate în spațiu, încă înainte de a îmbrăca hlamida de împărat; a servit-o ca ostaș la frontierele Imperiului, ceea ce a rămas întotdeauna, mai întâi și mai presus de toate, apărând și ducând la victorie însignele Romei. El a fost ridicat mai sus decât ar fi sperat vreodată, la o putere mai mult decât omenească, după ce a onorat numele Romei și l-a impus respectului multor popoare. Încercându-și numele cu gloria faptelor de arme, el a sosit în leagănul și reședința Imperiului cu fața arsă de soarele fierbinte al Siriei și înăspriță de vânturile înghețate din Flandra, dar cu ochii strălucitori de mândria de a fi împodobit pretutindeni nebriutele aquile romane cu laurii isbânziți.

După ce bătrânul senator, înălțat pe tron, Nerva, și-a închis ochii, Traian nu s'a grăbit spre Roma, atras de purpura imperială, ci a mai zăbovit un an în Germania Superioară, unde era nevoie de prezența unui general de prestigiu spre a impune respect triburilor barbare care turburau această provincie. Pentru ca Imperiul să se poată dezvolta și propăși în interior trebuia să fie asigurată mai întâi liniștea la hotarele cele mai îndepărtate. În felul acesta, Traian își începe domnia prin a rămâne soldat, a cărui misiune primordială era apărarea frontierelor; întârzierea lui în Nordul Imperiului reprezintă un program politic, este manifestul de început de domnie al unui soldat. Iar când a intrat în

cetatea celor șapte coline, simplul și modestul soldat din provincia romanizată a Spaniei, n'a admis să i se facă nici o primire fastuoasă și triumfală: el venea pe jos, fără nici un cortegiu, umil pelerin spre templul Marelui Zeu Roma; copleșit și înflorat de Destinul ce-l îndruma pașii într'acolo, el îl aduce prinos de închinare și recunoștință pentru faptul că învrednicea pe cel dintâi provincial cu diadema Imperială. Era acesta un omagiu adus Romei de către toate provinciile care primiseră binefacerile stăpânirii ei și, în același timp, se stabilea o unitate simbolică a întregului Imperiu. Și Spania, întâia provincie romanizată, își trimite pe cel mai ales fiu al ei să lupte pentru onoarea, puterea și victoria Romei-Mame.

Înălțat la rangul suprem, Traian n'a fost cuprins, ca unii dintre înaintași, de beția și de vârtejul înălțimilor, el s'a arătat, cu atât mai mult, stăpânit de sentimentul răspunderii pe care l-o impunea puterea sa nemăsurată. Deși născut departe de Roma, conștiința misiunii lui de reprezentant al maestății ei pe pământ și de înfăptuitor al voinței ei de stăpânire universală a făcut din Traian un Roman în cea mai înaltă accepțiune a cuvântului. Roma fiind pentru el o entitate de natură divină și eternă, Traian are un respect religios pentru trecutul ei de glorie și pentru tradițiile ei, care l-au dat strălucirea prin veacuri. De aceea, el a căutat să-și asocieze la domnie toți factorii care duseseră la măreția Romei, încă din cele mai vechi timpuri, reluând firul tradiției puterii romane. Pentru acest militar înzestrat cu un spirit hotărât și lucid, deprins prin educația de soldat să cunoască valoarea autorității, Imperiul nu era decât o formă politică impusă de noile condiții de viață, create de extinderea frontierelor geopolitice. Aceasta nu implica nesocotirea formelor și instituțiilor care au contribuit la nașterea și mărirea Imperiului prin cucerirea lumii; dimpotrivă, ele trebuiau înconjurate de respect și deferență, ca unele care sintetizau sâmburele dădător de viață și totodată, elementul de continuitate dealungul timpurilor. Numai așa se explică de ce Traian s'a străduit să dea Senatului, care personifica, în pregnantă formulă *Senatus Populusque Romanus*, întreaga istorie și trecutul glorios al Romei, prestigiul lui de odinioară; el a restabilit, astfel, firul tradiției romane, pe care unii dintre înaintași, obișiți de zădărnicia unei străluciri efemere, au încercat s'o calce în picioare. Această semnificație trebuie dată repunerii în circulația generală a monedelor republicane, în care se vedea triumful lui Paulus Aemilius sau care reprezentau pe Marcellus, oferind lui Iupiter Feretrieanul trofeul unui general dușman omorât.

Reînviind glorioasele tradiții ale Romei republicane, Împăratul și-a câștigat de partea sa vechile familii nobile, care au contribuit la mărirea Romei, au salvat-o în momentele grele dela începuturi, când își

refăcea puterile din înfrângerii catastrofale, dar care mai făceau încă opoziție regimului Imperial. Ceva mai mult: a dat Senatulul, care în ultimul timp fusese îndepărtat dela conducerea efectivă a Statului, autoritatea de pe timpul când impunea popoarelor lumii legile Romei. Împăratul se considera numai un comandant militar suprem ale cărui acte de politică externă erau consfințite printr'o hotărîre a Senatului. Astfel, pentru a cita un singur caz, când, în primul războiu cu Dacii, Traian a înfrînt Sarmizegethusa, ultima fortăreață a lui Decebal, și când regele dac a fost silit să ceară pace, condițiile impuse de învingător au trebuit să fie ratificate de Senat; trimișii lui Decebal s'au dus la Roma și s'au adresat Senatului, iar pacea n'a fost considerată definitivă, decât după această ratificare. În felul acesta, bătrînii Romei își reluau rolul de odinioară, hotărînd asupra destinelor lumii. Față de vederile politice, atât de înțelepte, ale lui Traian, de a respecta și pune în onoare vechile tradiții romane, Senatorii, care vedeau în Împărat personificarea puterii de expansiune mondială a Romei, nu s'au amestecat în conducerea Imperiului, decât atunci când Împăratul le cerea aceasta, și nu au luat niciodată altă inițiativă, decât aceea de a înmulți pe monumentele publice mărturiile admirației și recunoștinței lor pentru Monarh; ei au căutat să fie, nu conducătorii, ci servitorii Statului și ai Romei, așa cum era Împăratul, înaintea tuturor.

Dar Traian s'a îngrijit nu numai de reabilitarea vechilor instituțiilor politice, ci s'a străduit să ridice și pe plan social demnitatea poporulul, decăzut în ultimul timp din cauza adulațiunilor și, mai ales, a delegațiunilor ce se practcau pe scară întinsă. Proclamând, încă dela luarea în mână a frânelor Imperiului, că nici un cetățean cinstit nu trebuie să mai aibă teamă pentru viața și bunurile sale, că a fost înlăturată pentru totdeauna mărturia sclavilor împotriva stăpînitorilor pentru crime de Stat, Traian își dădea seama că dacă e greu să guvernezi un popor de nesupuși, este imposibil să domnești peste un popor servil. Măsurile pe care acest admirabil administrator le-a luat în favoarea poporului, l-au atras afecțiunea și devotamentul nemărginit al acestuia. Traian a lucrat cu cea mai mare ardoare la asigurarea unei stări bune a supușilor săi, instaurând cea mai fericită epocă pentru locuitorii Imperiului. Abundența și prosperitatea au fost readuse în Italia, atât de greu încercată încă de pe timpul războaielor civile și din cauza invaziei marelui proprietăți; medalioanele și monumentele publice sunt o mărturie a recunoștinței arătate Împăratului pentru renașterea pe care Italia a cunoscut-o. Italia dăduse odinioară pe cel mai bun fiu al ei pentru cucerirea Imperiului, de aceea, această țară trebuia să-și rela vechea înfățișare, cu plugari robuști și harnici, cu odrasle numeroase și pline de vigoare. Roma avea nevoie de soldați, pe care nu-l putea da o țară săracă și

depopulată; de aici efortul lui Traian de a reda Italiei prosperitatea prin reîntoarcerea la munca pământului italic, precum și prin reglementarea asistenței copilului la orașe, din care Impăratul și-a făcut un titlu de onoare. Prin această asistență el devenea binefăcătorul și părintele unei generații întregi care se ridica pe cheltulala Impăratului, spre a servi apoi în armată pentru mărirea Romei.

Traian a avut o deosebită grijă și pentru monumentalitatea Romei, capitala lumii, înfrumusețând-o cu o mulțime de opere arhitectonice. Era aceasta o datorie dela care nu se putea sustrage, iar nu o ambiție a Impăratului, pentrucă nu exista nici un alt oraș care să se poată asemăna cu Roma, singura *Urbs*, care se confunda cu însuși rotogolul pământului (*Orbis*). Și în acest domeniu el a fost un fidel continuator al unei vechi și neîntrerupte tradiții romane; Romanii se pregăteau pentru stăpânirea lumii, de aceea împodobeau Roma ca pe o capitală de dimensiuni gigantice, care să poată cuprinde Universul întreg. Profund roman prin caracter, spirit și gusturi, Traian readuce arta romană pe căile sale tradiționale, după ce sub Nero și Domițian ea împrumutase unele trăsături de somptuositate și fast asiatic, redându-i calitățile ei naționale de măreție practică și utilitate grandioasă. Romanii au realizat în artă măreția materială în toată realitatea ei, exprimând forța, trălnicia, durata. Caracteristica artei romane din timpul domniei lui Traian este emblematicește romană prin monumentalitatea ei. Trecând peste nenumăratele opere arhitectonice de utilitate publică, amintim doar Forul lui Traian, cea mai aleasă podoaabă a Romei și — după mărturia scriitorilor antici — o operă unică în lume. Dar nu numai Roma, ci și Italia și întregul Imperiu au fost împodobite cu monumente de tot felul. Nici unul dintre împărații din Familia Iulia sau Dinastia Flavilor n'a contribuit în așa măsură ca Traian să acopere lumea cu monumentele măreției romane. Între ruinele ce ne-au rămas pe cuprinsul Imperiului cele mai numeroase datează din timpul domniei acestui împărat, care a întemelat orașe nouă, a restaurat altele ruinate, a construit apeducte, terme, gimnazii, teatre, foruri, așa încât epitetul de „arhitect al Universului“, dat lui de Eutropiu, corespundea unei realități unanim recunoscute. Toate aceste monumente arhitectonice erau un instrument admirabil în opera lui de stăpânire și pacificare universală; în același timp, ele făceau „să strălucească fericirea omenirii“ și arătau gloria Impăratului. Ele dădeau satisfacție trebuințelor și gustului artistic al poporului roman, mândru de aceste creațiuni, iar pentru supuși constituiau o consolare și o mulțumire de a fi părtași atâtor binefaceri pe care Impăratul le revărsa asupra Imperiului. Căci ce asprații mai înalte puteau avea neamurile pământului de sub scutul ocrotitor al Romei, decât de a trăi în siguranța binefăcătoare a păcii romane, de a fi apărați în in-

terior de dreptatea — devenită legendară — pe care Împăratul o împărțea tuturor, de a se ști conduși de o administrație, supravegheată direct de către Împărat și de a se bucura de prosperitatea generală ce domnea în Imperiu ? !

Dacă pe plan intern Traian a reluat, printr'o serie de măsuri salutare, firul vechii tradiții romane, în politica externă domnia lui, caracterizată printr'un imperialism agresiv și cuceritor, reprezintă o culminare a expansiunii teritoriale a Imperiului. Interpret al voinței de dominare a Romei, el simțea că este dator să se cea mai înaltă și cea mai absolută de a se subordona acestei voințe ; în afară de orice considerente de însușiri personale sau de avantajii publice și de prestigiu, el simțea că această voință de dominare este în sași rațiunea de a fi și necesitatea fundamentală a existenței Imperiului. Împăratul, acoliul divin al Zeltății Protectoare a Universului, avea dator să sacră de a înlătura orice nesiguranță, orice primejdii ce ar fi putut aduce vreo atingere eternității destinului imperial al Romei. Testamentul politic lăsat de Augustus urmașilor, ca Imperiul să rămână între frontierele pe care se părea că natura le fixase — Oceanul la Vest, Rinul și Dunărea la Nord, Eufratul la Est, deșerturile Arabei și Africeii la Sud — era depășit acum de starea de spirit generală, care afla în Traian un demn înfăptuitor al celor hotărâte de Roma Eternă. Amintirea vechii glorie militare a Romei nu se stinsese cu totul din sufletul Romanilor. Ei nu puteau trece cu vederea că mândria lor națională sângera încă de umilința de a fi fost învinși de Partii, iar rușinea de a plăti tribut regelui Decebal trebuia spălată cu orice sacrificii. Mișcarea aceasta a opiniei publice corespundea de minune cu dorințele tainice ale Împăratului, care primise educație militară și și valorificase talentele de general pe câmpul de luptă. În felul acesta, Traian, sprijinit în acțiunile militare glorioase, de sentimentele de revanșă ale poporului, de afecțiunea admirativă a Senatului și de hotărârea și forța combativă a legiunilor Romei, a dat Imperiului, prin cucerirea Daciei și a Mesopotamiei, cea mai mare întindere pe care a avut-o vreodată. Și Destinul a voit ca acest soldat, ridicat prin faptele lui de arme la cea mai înaltă treaptă a Imperiului, să și găsească moartea pe când conducea un războiu în Răsărit. Nici nu se putea un apus mai mareț pentru el, decât printre soldații în mijlocul cărora își dusesese cea mai mare parte a vieții, după ce și în timp de pace, printr'o politică înțeleaptă și generoasă, a servit ideea imperială romană. Senatul în semn de recunoștință pentru devotamentul cu care a servit această idee, pentru că domnia lui a fost „epoca cea mai fericită pentru neamul omenesc“, i-a acordat epitetul onorific de „Optimus“, Preabunul. Până la căderea Imperiului, el a personificat însușirile caracteristice ale figurii imperiale: spiritul de dreptate, bunătatea

și mai ales, valoarea militară, iar universalitatea acestei judecăți era sintetizată în aclamația ce se făcea la urcarea pe tron a unui nou domnitor: „Să fie mai fericit decât August și mai bun decât Traian“. În secolele următoare falma puterii și a spiritului său de dreptate a înflorit în legendă; imaginația Evului Mediu a pus pe Papa Grigore cel Mare să se roage pentru salvarea din Infern a acestui păgân, singurul dintre oamenii născuți după venirea lui Crist mântuți fără botez, iar Dante îl întâlnește printre sufletele fericite care primesc răsplata gloriei veșnice, pentru că au iubit și împărțit dreptatea în lume.

Pentru noi el este Preabunul Împărat, Intemeietorul. Cucerind țara celor ce credeau în nemurire, a adus pe aceste plajuri o frântură din eternitatea Romei. În inima Cetății Eterne în mărețul for al Împăratului cuceritor, stă săpată în marmoră, mai tare decât dințele miilor de ani, Cartea Facerii neamului nostru. Coloana lui Traian, cea mai grandioasă expresiune istorică la care arta figurată romană a ajuns vreodată, înfățișează epopeea luptei unui popor disprețuitor de moarte, dar care-și iubia țara, împotriva puterii nemăsurate a Romei. Nu știi ce să admiri mai mult, hotărârea fermă a Romanilor de a învinge, sau dârzenia și disperarea cu care poporul lui Decebal își apăra glia strămoșească. Scenele ce reprezintă desfășurarea întâmplărilor din cele două războaie au o succesiune din ce în ce mai dramatică, până spre desnodământul final, care este cea mai patetică scenă de pe întreaga coloană. Când se dovedește zădărnica orice încercare de a opri înaintarea implacabilă a soldaților împărătești, când fruntașii preferă să bea cupa cu venin decât să cadă în robie, Decebal, văzându-și spulberat orice vis de glorie și măreție, pierdută însași existența patriei, se străpunge cu propria-i sabie, înainte de a fi prins de cavaleria romană. Dar Destinul își urmează calea: printre autohtonii legați de ogorul străbun apar oameni noi, aduși din toate colțurile Imperiului; cu toții vin însă în numele Romei Eterne, aducătoare de bunăstare și civilizație. Căci, prin cucerirea lui, Traian nu aduce în Dacia pustiu și distrugerii, ci asvârle cu dărnice, în brazda scaldată în sânge, sămânța rodnică a unei vieți noi. Dela Cezar și Augustus, care au pus temelii traianice civilizației romane în Apus, genul Romei nu s'a mai manifestat cu atâta putere creatoare ca acum. Lumina civilizației, adusă de Traian aici, a rămas mereu aprinsă prin veacuri; ea n'a putut fi stinsă de niciuna din vicisitudinile istoriei. Valuri de barbarie, jafuri și pustiri s'au abătut asupra văstărilor altoite de Roma; neamuri slăbice și stăpâniri vrășmașe au ținut în întunec și sclavie pe fiii falnicilor legionari, lăsați de Traian în numele Romei. Dar el au supraviețuit tuturor revărsărilor, retrăgându-se în Cetatea de munți a Carpaților, de unde se coborau apoi spre dealurile

domoale și se întindeau până departe în câmpiile încinse de brăul argintiu al apelor. Chiar atunci când trupul neamului a fost fărâmițat, când se părea că a fost secătuit orice izvor de viață și s'a pierdut orice urmă de cultură din cauza vestmintelor străine pe care le îmbrăca, flacăra nobilă a romanității a pălpăit neîntrerupt. Numele magic al Romei, care a rămas la rădăcina numelui însuși al acestui neam, a hrănit-o cu sevă neplăcută. Impotriva tuturor adversităților, această flacăra a crescut mereu, a încălzit sufletul neamului și a topit lanțurile despărțitoare ale robiei: după aproape două mil de ani, dintr'o turmă risipită de sclavi s'a format pe întinderile vechi Daciei un popor mândru de a se ști descendent al Romei puternice și binefăcătoare.

... Iar acum, când orânduiri vremelnice au despărțit din nou trupul neamului și i-au sfâșiat sufletul, figura Preabunului Împărat, asociată la aceea a Romei Mame, trebuie să apară scăldată în lumină de apoteoză. Ea trebuie să fie pentru toți o muștrare și un simbol: o muștrare, pentru că nevrednicia noastră a lăsat să fie știrbit patrimoniul Daciei de odinioară, moștenire sfântă a Împăratului Intemeietor. Umbrele soldaților Romei vor rătăci printre ruinele castrelor romane dela Porolissum și dela Largiana și nu se vor odihni până ce urmașii lor nu vor străjui din nou acolo unde i-a așezat Traian. Ea mai trebuie să fie și un simbol pentru ea, în desnaidejde, să mai credem încă în planurile tainice ale Providenței care veghează asupra fiilor Romei. Vijelii trecătoare, puhoale turburi și sălbatice nu vor putea — după cum n'a putut nici potopul celor două milenii — mișca niciuna din pietrele unghulare pe care Traian le-a pus la temelia așezării sale, pecetluite cu veșnicia Romei. Roma să fie, ca și în trecut, vatra dela care să luăm focul sacru al conștiinței originii și misiunii noastre în lume; și, asemenea eroului din legendă, care căpăta puteri nouă la atingerea pământului străbun, din bezna viitorului să ne întoarcem mereu privirile înapoi spre făclia ce dela Roma luminează de două mil de ani. Să nu uităm că chiar atunci când Dacia a fost părăsită de armată și oficialități, cei mulți și umili au rămas să înfrunte toate primejdii, înfrății cu pământul pe care-l așezase pentru totdeauna Preabunul Împărat. Și i-a găsit aici istoria, și-i va găsi etăta timp cât pământul acesta va mai fi locuit de oameni! „Popoarele modelate de pământul pe care prind rădăcini, se supun legilor lui. Și nu va fi putere pe lume care să le împiedice a tinde mereu să împlinescă, veac după veac și mileniu după mileniu, poruncile legilor pământului lor. Nicio suferință, nicio jertfă, nicio sângereare nu le va inspălmânta. Nicio huzurie a păcii nu le va moleși până într'atâta, ca să se supună, fără luptă unor legi omenești strelne, protivnice pământului din care se hrănesc“.

ROMÂNII ÎN TRANSILVANIA MEDIEVALĂ

Numărul covârșitor de mare al Românilor în Transilvania a constituit pentru istoriografia maghiară o chinuitoare realitate, pe care s'a străduit cu toate mijloacele să o ascundă. Eliminarea Românilor din categoria realităților istorice existente în vremea așezării Ungurilor în Bazinul Carpatic era o cerință a științei istorice maghiare, impusă de rațiuni de stat. Numai prin teoria discontinuității noastre și a imigrării românești din Sud la Nordul Dunării, târziu, cu aproape două veacuri după constituirea regatului ungar, se putea justifica eliminarea celei mai mari părți a locuitorilor transilvani, a Românilor, din vieța politică, și ținerea lor în stare de aservire de către națiunea alcătuitoare de stat: Ungurii.

Subordonând realitățile istorice unor cerințe politice, istoriografia maghiară veche și modernă adoptă o metodă de reconstrucție istorică cu totul curioasă în cecece privește pătrunderea stăpânirii ungurești în Transilvania. În timp ce, pentru a dovedi stăpânirea efectivă a acestei provincii de către Unguri, cel puțin din timpul primului lor rege, Ștefan I zis cel Sfânt (1001—1038) istoricii maghiari recurg la informațiile unor cronici târzii, apreciind datele acestor cronici ca autentice, pasagiile din aceleași izvoare narative cari arată preexistența Românilor în Transilvania, le consideră ca neautentice, sau târziu interpolate, admitând ca mijloc de dovedire a vechimii elementului românesc nu izvoarele narative, ci exclusiv documentul destul de târziu.

Astfel cronicile ungurești știu despre lupta în interiorul Transilvaniei a regelui Ștefan I, cu păgânul duce Gyula, care fu înfrânt și în locul căruia regele ar fi așezat pe rudenia sa Zoltan. Tot acest rege ar fi înființat în Transilvania și episcopia catolică de Alba-Iulia, a cărei origine însă istoria critică ungară o precizează a se fi datorat regelui Ladislau (1077—1095), și tot Ștefan I ar fi organizat apoi și apărarea graniței de Răsărit prin Secui.

Aceleași cronici ungurești însă, — în special *Anonymus*, *Keza* și *Turoczy*, — arată că Ungurii au cucerit Transilvania dela Români și Slavi și că Secuții, în momentul așezării lor în Carpați, au găsit acolo pe Români. Cercetând documentele, se constată că *nu există nici un act autentic care să confirme povestirile cronicarilor*, în afară de câteva acte târzii, de îndoelnică veracitate, care înregistrează o tradiție creată în jurul persoanei, devenită legendară, a primului rege Ștefan, sau a tot atât de proslăvitei figuri a regelui Ladislau cel Sfânt. Dimpotrivă, din sec. XI nu există nici un act autentic care să dovedească existența în acest veac în Transilvania a vre-unei autorități politice sau bisericești ungare.

Abia la 1103 este amintit, pentru întâia oară, un *Mercurius princeps ultrasilvanus*, a cărui existență este confirmată și la 1111 și 1113.¹⁾ În aceiași ani 1111—1113 este amintit documentar cel dintâi episcop transilvan „*dominus Symon ultrasylvanus*“.²⁾

În ce privește pe reprezentantul supremei autorități în Transilvania, numirea de principe dispăre, și după un hiatus de aproape șapte decenii apare documentar, la anul 1176, *Leustachius* cu titlul instituției autohtone de *voevod transilvan*.

Acest hiatus de aproape șapte decenii este cu atât mai semnificativ, cu cât tocmai în acest timp regii ungari au așezat coloniști pe Sași în Transilvania, acordându-le privilegiile cari limitau puterea voevodului pe teritoriul dăruit coloniștilor. Aceeași limitare a puterii voevodale au impus-o regii unguri și față de teritoriul unde au fost așezați Secuții. Cum însă din diploma andreeană (1224) care confirmă privilegiile acordate Sașilor de regele Gheza II (1141—1162) se poate presupune că, în momentul venirii Sașilor în Transilvania, exista voevodatul transilvan, dar nici un document contemporan nu ne dovedește existența vreunui asemenea voevod ca făcând parte din demnitatea regatului, concluzia ce se impune este că regele ungar nu dispunea încă de instituția voevodatului transilvan ca de un organ executiv al puterii regale, dimpotrivă tindea la limitarea puterii voevodale. *Mercurius*, amintit în anii 1103, 1111, 1113, cu acel titlu impropriu de „*princeps ultrasylvanus*“, nu poate fi dovedit că a funcționat vre-o dată în Transilvania. Documentele îl arată doar ca demnitar al regatului, iar calitatea lui de „*princeps*“ al Transilvaniei probabil nu s'a deosebit de cea de un fel de *episcopus in partibus infidelium*. Abia cu *Leu-*

1) I. Lupaș, *Réalités historiques dans le voivodat de Transylvanie du XII-e — au XVI-e siècle*. În *La Transylvanie* (Académie Roumaine) Bucarest, 1938, pag. 166.

2) Mai sunt amintiți documentar episcopii: Baranus (1139), Walther (1156—1158), Vilcina (1166—1169), Paul (1181—1185) și Adrian (1187—1202) *Temesváry L. Erdély középkori püspökei*, Cluj, 1922.

stachie (1176) putem considera începută seria voevozilor transilvani ca organ executiv al puterii regale.

Cam în aceeași situație, de *episcopus in partibus infidelium*, au trebuit să fie și episcopii transilvani Simon, Baranus, Valter și Vilcina. Dintre episcopii amintiți, singur despre Paul (1181—1185) se poate bănui că a venit în Transilvania, după ce din calitate sa de prepozit de Székesfehérvár și notar al cancelariei regale, a fost numit episcop transilvan. Toți înaintașii lui sunt amintiți documentar doar prezenți la cancelaria regală ca demnitari. Nici un document nu vorbește de prezența și activitatea lor în Transilvania. Nici un document nu amintește vre-o donație, sau alte mijloace de înzestrare a acestei episcopii, până în a doua jumătate a sec. XII. Abia Paul poate veni într'o Transilvanie cu un început de organizare politică-administrativă, fiind sigur de a putea strânge dijme dela populația tot mai numeroasă catolică a Sașilor și Secuilor. Urmașul său, Adrian, are în anii 1192—96 o ceartă pentru aceste dijme cu prepozitul sas din Sibiu, a cărui prepozitură fu înființată abia la 1191.¹⁾ Căci, în adevăr, *organizarea politică administrativă a Transilvaniei începe abia în a doua jumătate a sec. XII și continuă în sec. XIII*. Numai în aceste veacuri apar comitatele ca unități politice administrative, introduse de regii ungari. În această privință istoricul ungar Pesty Fr.²⁾ constată că, documentar, aceste comitate din Transilvania apar în ordinea următoare: Alba (Fehér) la 1175, Cluj (Kolozs) la 1175, Solnoc (Szolnok-Zonuk) la 1193, Târnava (Kükülő) la 1217, Dobâca (Doboka) la 1230, și Hunedoara (Hunyad) la 1276, la cari se adaogă mai târziu „scaunele” Secuilor de pe cursul superior al Mureșului și Carpații Răsăriteni și „scaunele” Sașilor de pe „Pământul Regal” (Fundus Regius).

Aceste constatări au o deosebită importanță, fiindcă *numai în lumina operei de organizație târzie a Transilvaniei se poate explica just de ce Românii abia acum apar amintiți documentar*.

Dar mutismul mărturiilor referitoare la prezența Românilor în Transilvania în sec. XII nu este atât de categoric pe cât se pare. Istoriografia maghiară în general este de acord asupra valabilității aceluși pasagiu din cronicile ungurești, în care, povestindu-se venirea Secuilor din Panonia spre Transilvania, se spune: „non tamen Pannoniae, sed cum *Blackis in montibus confinii sortem habuerunt*. Unde *Blackis commixti literis ipsorum uti perbibentur*”. În ce privește timpul și locul unde trebuie fixată această mărturie a cronicelor ungurești privitoare la „soarta co-

¹⁾ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Hermannstadt, 1892, vol. I, pag. 1—2.

²⁾ Pesty Frigyes, *Az eltűnt régi vármegyék*, Budapest, 1880, vol. I, p. 18.

mună" pe care au avut-o Secuii cu Românii și în mijlocul lor, e necesar să se sublinieze că „montes confinii" (= munții de graniță) nu puteau fi Carpații Răsăriteni, ci versantul occidental al *Munților Apuseni*, pe care stăpânirea maghiară încă nu-i trecuse. În sprijinul acestei interpretări vine nu numai faptul că în vremea când s'a petrecut această deplasare a Secuilor, Ungurii n'au ajuns să cunoască încă Carpații Răsăriteni, ci și faptul că numai la punctul de contact al Carpaților Nordici cu Munții Apuseni se păstrează numirea de „havas" dată de Unguri Carpaților, în numele „Țării Oașului". De altfel și cel mai recent istoric al Secuilor, Dr. N. Asztalos, este nevoit să admită că potrivit mărturiilor documentare, cele mai vechi așezări secuești nu sunt în interiorul Transilvaniei, ci în *Bihor*,¹⁾ deci aici au ajuns întâia oră Secuii în atingere cu Românii. Timpul când s'a făcut această deplasare a Secuilor spre Munții Apuseni trebuie să se admită că a fost cel puțin cu un secol înainte ca Secuii să apară documentar amintiți ca locuind în Transilvania, deci veacul XI. În interiorul Transilvaniei, când apar documentar Secuii, ei sunt amintiți simultan cu Sașii coloniști și Românii băștinași. Până la această dată însă a existat o îndelungă conviețuire româno-secuiască, mărturisită de forma de așezare a satelor secuești, formă care n'are nici un element comun cu cele obișnuite în Ungaria, ci era specific transilvană și *identică cu cea românească*,²⁾ pe care Secuii și-au însușit-o probabil încă din regiunile bihorene.

Aceeași vechime și prioritate a Românilor se constată și din documentele referitoare la așezarea Sașilor în Transilvania. Anume în documentul privilegiat, pe lângă indicarea teritoriului dăruit noilor coloniști între Orăștie și Baraolt se mai precizează următoarele: „Iar afară de cele de mai sus zise le-am dat *pădurea Românilor și Bissenilor* (sylvam Blachorum et Bissenorum) dimpreună cu apele, ca să se folosească de ele în comun cu susnumiții Români și Bissenii și să nu fie datori a face nici un serviciu pentru aceasta, bucurându-se de mai suszisa libertate".³⁾ E adevărat că acest pasagiul îl cunoaștem numai dintr'o confirmare a privilegiilor săsești de către Andrei II la 30 Noembrie 1224. Multe din elementele cuprinse în această diplomă de confirmare (Andreanum) vor fi fost adăogiri și precizări noi. Sylva Blachorum et Bissenorum nu putea fi un adaos nou. În această privință e lămuritor documentul din 1210, în care se arată că regele Andrei II

¹⁾ Dr. Asztalos Miklos, *A székelyek története letelepülésükig*, în *Erdélyi Múzeum*, XXXVII köt. Uj folyam III. 1932/4—6 sz. Cluj-Kolozsvár, 1932.

²⁾ Prinz Gyula, *Die Siedlungsformen Ungarns*, în *Ungarische Jahrbücher*, 1924.

³⁾ Zimmermann - Verner, Urkb, I pag. 32—35.

la cererea de ajutor a regelui bulgar Asan Burul „Rex ipse Ioachinum Comitem Sibiniensem, associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bisenis in subsidium transmisit“. ¹⁾

Teritoriul de pe care a fost recrutată această armată de Sași, Români, Secui și Biseni, este cel indicat în Andreanum: „Dela Orăștie la Baraolt cu țara Secuilor din țara Sebus și cu țara Draus să fie un popor să se socotească sub un jude“, deci aproximativ întreg Sudul Transilvaniei sub autoritatea comitelui din Sibiu. Conform icoanei etnografice dată de documentul de mai sus pentru acest teritoriu, este semnificativă și concludentă *absența totală a Ungurilor* în Sudul Transilvaniei la începutul veacului XIII și importanța ostășască a Românilor în raport cu Secuții și cu Bisenii, Românii fiind amintiți în locul al doilea, după Sași. Prezența *militară* a Românilor — ne lasă să înțelegem sensul în care trebuie înțeles dreptul acordat Sașilor de a folosi pădurea Românilor și a Bisenilor în comun cu aceștia: o egalitate de drepturi, precum egală era și îndatorirea de a participa în armata regatului. Această cristalizare a situației de drept a izvorit din realități anterioare documentului din anul 1210 și deci *pomenirea Românilor ca proprietari ai lui sylva Blachorum et Bissenorum nu trebuie raportată la anul 1224, când s'a dat diploma andreiană, ci la situația pe care au găsit-o Sașii la mijlocul sec. XII, când regele Geza II i-a așezat în Transilvania.*

Astfel stând lucrurile, nu se mai poate vorbi de mutismul izvoarelor documentare referitoare la Români până la începutul sec. XIII; dimpotrivă se poate constata că, dela apariția primelor știri documentare, referitoare la populația Transilvaniei, *Românii sunt arătați ca băștinași și aici la Sud, ca și în Maramureș și Bihor, Zarand, Banat și Hunedoara.*

Opera de colonizare săvârșită de regii unguri în sec. XII. în Transilvania a ajuns să fie completată în anii 1211—22 de când datează documentele referitoare la colonizarea cavalerilor teutoni în Țara Bârsei, în colțul Sud-Estic al Transilvaniei. Precizând la 1222 drepturile pe care le acordă acestor cavaleri, regele Andrei II spune că Teutonii sunt liberi să-și aducă sare dela Ocne câte șase corăbii pe Murăș și pe Olt, precizând că această libertate „ita concessimus, quod nullum tributum debeant persolvere nec populi eorum, cum transierint per terram Siculorum aut per *terram Blacorum*“. ²⁾

¹⁾ Karácsonyi János, *Az erdélyi székelyek első hadjárata 1210-ben, Századok*, 1912.

²⁾ Zimmermann — Werner, *Urbk.*, I, p. 18—20.

Acest „terra Blacorum“ corespunde geograficește românescului „Țara Oltului“, în cadrul căreia Românii au trăit ca liberi proprietari de pământ, după vechile lor obiceiuri juridice ca în Maramureș, Banat, etc.

Asemenea „țări“, indicând o unitate geografică-administrativă se mai constată documentar în Țara Bârsei, Țara Hațegului, Țara Oașului, Valea Rodnei, etc., care toate sunt numiri geografice regionale, specifice românești. Pentru Românii din sec. XII—XIII, când pătrunde puterea ungară în aceste regiuni, teritoriul Transilvaniei se împărțea politicește și geograficește după sumedenia „țărilor“ în care erau grupați.

Pentru Unguri întreg acest teritoriu era o oarecare „țară de dincolo de pădure“ (Munții Apuseni), o „terra ultra sylvana“ în ungurește Erdély, numire generică pe care Românii ca băștinași n'au avut-o, dar pe care au primit-o mai târziu dela Unguri în forma Erdelia sau Ardeal.¹⁾

Pe măsură ce regii Unguri înaintau cu organizarea administrativă în Transilvania, înființând comitatele, ei fură siliți să țină seama de viața administrativă-juridică a celor mai multe din aceste „țări“ românești, care și-au păstrat o viață internă juridică proprie.

Procesul de organizare administrativă a Transilvaniei primi o mortală lovitură prin năvălirea Tătarilor la 1241, năvălire care spulberă tot ceea ce autoritatea politică și bisericească a putut consolida în aceste regiuni. După trecerea acestui cataclism, a fost nevoie de mai bine de un veac pentru ca organizarea politică, administrativă, religioasă și economică să se cristalizeze în forme durabile. Documentele numeroase din acest veac oferă un viu tablou al procesului de nouă orânduire a Transilvaniei și cele mai multe din ele nu vorbesc decât de fixări de granițe între proprietăți.

Numărul Ungurilor, proprietari în Transilvania, sporește în această epocă, nu însă în măsură de a justifica pretențiile istoriografiei maghiare, care susține că potrivit numirilor de localități, cuprinse în registrul parohiilor catolice din Transilvania, existente în anii 1352—7²⁾ aspectul etnic al acestei provincii ar fi în covârșitoare măsură unghuresc. Afirmând acest lucru, se trece cu vederea că numitul registru nu cuprinde întreg teritoriul Transilvaniei, că el amintește numai localitățile care sunt reședințe de parohii catolice, nu și pe celelalte sate numeroase și că înșirarea acestor localități în registrul dijmelor papale nu sunt o dovadă că ele erau locuite exclusiv de Unguri și Sași catolici și nu și de Români ortodocși. În această privință este semnificativ faptul că din cele 235 numiri de reședințe de parohii cuprinse

¹⁾ I. Lupaș, o. c., p. 165—7.

²⁾ Ortway T., *Magyarország egyházi földleirása a XIV század elején*. Budapest, 1892, p. 607 sq.

în eparhia Episcopiei de Alba-Iulia, care cuprindea centrul, Răsăritul și Nordul Transilvaniei până în Carpați, scăzând cele 87 de numiri legate de sfinți și de vieața religioasă, în restul numirilor găsim foarte des forma de pronunție *românească*, nu *ungurească*.

Cât de pripite sunt concluziile, trase de istoriografia maghiară din registrul mai sus amintit, o dovedește un document dela sfârșitul veacului al XIII-lea, care aruncă o vie lumină atât asupra compoziției etnice a Transilvaniei, cât și a felului cum s'a înstăpănit nobilimea ungară în aceste regiuni.

Evenimentele care au precedat data acestui document sunt cunoscute. După năvălirea Tătarilor, regele Bela IV procedează la reconstruirea țării și județele (comitatele) fură reorganizate și în Transilvania. Liniștea dinlăuntru și dinafară a favorizat această nouă cuccire și vechea populație băștinașe de agricultori și păstori fu supusă de noii stăpâni la tot mai grele contribuțiuni în produse naturale, în bani și în slujbe, în timp ce și puterea regală, la rândul ei, își pretindea veniturile din produsele agricole „*decima*” și din păstorit „*quingagessima ovium*” numită și darea Românilor „*census Valachorum*”.

Față de aceste insuportabile exigențe, bună parte a populației băștinașe, frustată de libera proprietate a moșiei, a fugit de pe pământurile ajunse în proprietatea nobilimei, refugându-se fie pe proprietățile Bisericii catolice, de obicei scutite total sau în parte de impozitele regale, fie pe pământurile regale, unde nu erau supuși la dări și slujbe iobăgești.

Nobilimea, văzându-se amenințată să rămână fără muncitori agricoli și fără veniturile trase din păstorit, obținu dela rege readucerea cu forța a celor fugiți de pe moșiile nobilitare.

Acest moment ni-l desvălue documentul dat de regele Andrei III la anul 1293, în care se spune: „Când Noi, siliți să luăm frânele domniei, dupăce am ținut sfat cu toți baronii noștri cu Noi întruniți, am poruncit ca toți *Românii locuitori pe pământurile nobililor și pe alte pământuri și pe prediul Nostru regal Secaş, să fie rechemăți, readuși și acei ce nu vor, să fie constrânși să revină, dacă în urma poruncii Noastre tari nu vor să se resemneze a se reîntoarce în aceste părți.* (scl. *possessionibus nobilium N. A.*), fiindcă totuși ni se dovedește că Domnul Ladislau, odinioară serenisimul rege al Ungariei, prea iubit frate al Nostru părintesc, pentru iertarea păcatelor sale a făcut Capitlului Bisericii din Bălgrad (Alba-Iulia N. A.) o danie în acel chlp, ca pe oarecari pământuri ale acestui Capitlu, Fileșd și Aiud numite, distincte și separate de pământurile episcopești, *60 de proprietăți ale Românilor* să rămână și să dăinuiască în libertate și siguranță, (scutite) de orice dare și strânsură regală, anume *quingagessim, decima* și

oricare altele, pe acei Români executorii (regali) să-i trateze ca fiind cu desăvârşire imuni, după cum toate acestea în scrisorile amintitului rege... pe larg vedem că se cuprind" ...¹⁾

În lumina acestui document, ce valoare mai poate avea registrul dijmelor papale din anii 1332—7 pentru stabilirea situaţiei etnice a Transilvaniei la începutul sec. XIV, de vreme ce avem dovedit cazul concret că din simpla amintire în acest registru a Aiudului, ca reşedinţă de parohie catolică, nu se poate vedea prezenţa pe teritoriul acestei localităţi a cel puţin 60 proprietari Români? Dar precizarea din textul documentului că ordinul de readucere cu forţa se referă la „universos Olachos in possessionibus nobilium residentes” lămureşte două chestiuni fundamentale pentru istoriografia noastră. Întâi că aceşti Români nu sunt pomeniţi ca „venetici” (advenas), ci ca dăinuitori acolo (ibi residentes) dinainte de cōtropirea populaţiei agricole-pastorale de către nobilimea ungară cu dări iobăgeşti. Apoi, că deşi cauzele economice produc efecte identice în sânul populaţiunii cu aceleaşi îndeltniciri, la acest exod participă numai Români, o populaţie agricolă pastorală ungurească nefiind amintită în aceste regiuni. Se impune deci conclusia firească, anume că *vastele teritorii nobilitare din judeţele zise mai târziu „ungureşti” aveau la sfârşitul sec. XIII o populaţie aproape în întregime românească.*

Consiliul ținut „omnium baronum nobiscum assidencium”, de care aminteşte în acest document regele ungar, este fără îndoială cel intrunit în ziua de 22 Februarie 1291 la Alba-Iulia, la care a participat numai nobilimea ungară și prelații Bisericii catolice, unde s'au fixat drepturile acestora.²⁾ Opera de reorganizare politică, săvârșită atunci privea deci centrul, Nordul și Vestul Transilvaniei, mai precis: cu excepția regiunii Rodnei și a Maramureșului, teritoriile așa ziselor comitate ungurești, în care, după cum arată documentul citat, Români au început să fie aserviți obligațiilor iobăgești.

Reorganizarea Transilvaniei Sud-Estice se face în dieta ținută în 11 Martie 1291 la Alba-Iulia, din hotărârile căreia nu cunoaștem decât

¹⁾ Quod cum nos constricti susceptis regiminis aculeis, habito consilio omnium baronum nostrorum nobiscum assidencium, universos Olacos in possessionibus nobilium vel quorumlibet aliorum residentes, ac predium nostrum regalem Seekes vocatum, ordinassemus revocari, reduci et eciam compelli redire invitos, si forte nostre in hac parte non aquiescerent parere jussioni" ... (Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, I, p. 522; Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch* I, p. 105; *Monumenta Hungariae Historica — Diplomataria*, X, p. 81).

²⁾ A. Decei, *Contribution à l'étude de la situation politique des Roumains de Transylvanie au XIII-e et au XIV-e siècle* in *Revue de Transylvanie*. Tome VI, Nr. 2, p. 225.

un amănunt: precizarea dreptului de proprietate a episcopului Ugrinus asupra Făgăraşului şi a Sâmbetei, dar la care ştim că au participat şi *Românii deopotrivă cu nobilii unguri, cu Saşii şi Secuii.*¹⁾ Deşi contestată de unii autori unguri, valoarea şi sensul participării Românilor la această dietă, d-l A. Decei aduce dovezi noi şi hotărâtoare despre rolul militar şi politic avut de Românii din aceste părţi ale Transilvaniei.

Participarea noastră militară cunoscută din documentul dela 1210 este întărită de alt document din 1288, prin care Episcopul de Strigoniu cheamă în numele Papei la luptă pe Ardeleni, anume pe *Saşi, Secui şi pe Românii din regiunile Sibiului şi a Bârsei* împotriva excomunicatului rege Ladislau IV.²⁾ Iar participarea Românilor la dieta ţării, pe lângă mărturia dela 11 Martie 1291 este confirmată şi de convocarea lor alături de nobilimea ungară, de Saşi şi de Secui în „congregatio generalis” din anul 1355,³⁾ totatătea dovezi concludente despre starea Românilor de proprietari liberi, cu drepturi egale Saşilor şi Secuilor şi asemenea Românilor din Banat, Maramureş şi Hunedoara.

Aceasta era deci, în temeiul dovezilor documentare, situaţia etnică a Transilvaniei medievale: *o masă aproape compactă de Români băştinaşi, printre care autoritatea regală ungară a aşezat un restrâns număr de Unguri cari constituiau nobilimea latifundiară, de Secui şi de colonişti Saşi.*

ION D. MOGA

1) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch* I, p. 171.

2) Decei, o. c., p. 214.

3) Decei, o. c., p. 228.

PROFESORUL DR. PETRU BARBU

(1864—1941)

Dintre vârstnicii săi din Banat numai puțini îl mai supraviețuiesc. Doar protolereii Sebastian Olariu dela Făget, Traian Oprea dela Vârșeț și Dr. Ștefan Pop, profesor onorar al Academiei teologice dela Caransebeș. Iar dintre mlreni, colegii săi de școală, avocații Dr. Gheorghe Dobrin dela Lugoj și Dr. Petru Corneanu dela Oravița, ambli foști prefeții ai Caraș-Severinului. Asfințitul generației lor, generație încărcată de slavă națională, ce prin suferințe și prin sacrificii a înfăptuit Unirea, e pe sfârșite... Unii s'au săvârșit înaintea Intregirii. Alții au supraviețuit-o și au consolidat-o. Iar pe cel din urmă, între ei și pe Petru Barbu, îl zdrobește durerea prăbușirii hotarelor, fundamentate și înălțate și prin ființa lor jertfelnică.

Astfel se îndeplinește, cu adevărat, proocia poetului:

„Din zi în zi pădurea bătrână se rărește

Azi un stejar, mâne altul, pe rând se prăbușește

Și largi poene triste rămân în urma lor...”

Cu obârșle în era absolutismului austriac, cu tinerețe luptătoare în cea a dualismului austro-ungar (1867) — această generație bănățeană, potrivnică pasivității politice, inițiată în conferința dela Mercurea din 1869, vede — prin Dr. Alexandru Mocsonyi — inutilitatea Memorandului (Românilor din Transilvania și Ungaria) dela 1892—1894 și la parte — prin Dr. Aurel C. Popovici — în acțiunea *Replicei*. (Chestiunea română din Transilvania și Ungaria. Replica junimei române academice din Transilvania și Ungaria la „Răspunsul” dat de tinerimea academică maghiară „Memoriului” studenților universitari din România dela 1892).

În adunarea națională din 5 Noembrie 1905 dela Lugoj, a celor 10.000 bănățeni, care cer „ștergerea legilor ce atacă și nedreptățesc limba și naționalitatea română și vatămă autonomia bisericii și a școalei confessionale, căci ei sînt mai presus de toate la limba și naționalitatea

lor și mai bine mor, decât să le schimbe", — această generație determină activitatea politică a Românilor bănățeni, ca în alegerile parlamentare din 29 Aprilie 1906 să înfrângă oligarhia, biruind în circumscriptiile electorale Bocșa, Lugoj, Oravița, Sasca și Zorlenț și alegând, cu majorități zdrobitoare, deputați dietali pe Coriolan Brediceanu, Dr. Gheorghe Popovici, Dr. Aurel Novac și Dr. Ștefan Petrovici.

Dar deodată cu accentuarea luptei naționale, sporesc și persecuțiile. Biserica și școala, așezămintele culturale, sociale și cele economice sunt lovite prin legi meșteșugite, create anume pentru distrugerea lor. Presa e îngrădită, iar libertatea individuală limitată. Generația de sacrificii, ce se stinge curată și luminată ca făclia de ceară din zorile Învierii Domnului, biruiește însă și această prigoană. Ultima, dar cea mai întunecată prigoană...

Trăirea profesorului Petru Barbu se integrează în viața, în jertfele, în faptele și în biruințele acestei generații. Născut la 7 Mai 1864 în Lugoj, el fu crescut în umbra bisericii lugojene, cea cu tradiție ecleziastică și națională bicentenară, de părintele său, Lazar Hazi Barbu — ctitor al celor două Cruci ortodoxe, cea din piața cea mare din fața bisericii catedrale unite și cea din piața bisericii noastre celei mari. În piața Lugojului era din vremuri îndepărtate o monumentală cruce de stejar care, putrezind, comuna bisericească, comerclantul Dimitrie Georǒevici și credinciosul Iosif Terzia, au ridicat, — în timpul domniei împăratului Francisc I (1792—1835) și sub arhiepiscopofia mitropolitului Ștefan Stratimirovici (1790—1830) dela Carlovți, cel care a cerut Venei independența politică și supremația sârbească a Banatului, — o cruce de marmoră, cumpărată în Pesta. Această cruce deteriorându-se, membrul comitetului parohial Lazăr Hazi Barbu o înlocuiește la 1887, cu cea de astăzi.

Petru Barbu ia bacalaureatul în 1884 la liceul ortodox din Brașov, condus de directorul Ștefan Iosif și urmează în anii 1884—1888 Facultatea de teologie a Universității din Cernăuți, ilustrată de profesorii Isidor Oncul, Alexie Comoroșan, Vladimír Repta, Eusebiu și Constantin Popovici, Iuvenal Stefanelli, Emilian Volușchi, Ion G. Sblera ș. a. și obținută de mitropolitul Dr. Silvestru Morariu-Andrievici. Studiile și le întrecește la Universitățile din Viena, Graț și Berlin, specializându-se în deosebi în domeniul catihetice; la 1891 își ia doctoratul în teologie.

Învățatul episcop Nicolae Popea, membru al Academiei Române, îl numește, în 16 Iulie 1892, profesor la Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș, la care funcționează alături de profesorii Dr. Iosif I. Olariu, Gherasim Sârb, Dr. Gheorghe Dragomir, Gheorghe Petrescu, Dr. Constantin Popasu, Andrei Ghidiu, Dr. Ștefan Pop, Dr. Dimitrie Cioloca, Dr. Vasile Lolchița, Dr. Moise Ienciu ș. a., până la 1 Martie

1937, când trece la pensie. La 16 Decembrie 1920 episcopul Dr. Iosif Tr. Bădescu îl onorează și cu conducerea acestui Institut, înființat — prin rezoluțiunea imperială din 17 Decembrie 1820 — la 1822 ca secție românească a „Școlii clericale“ cu cursuri de trei ani, de pe lângă episcopia Caransebeș—Vârșeț, cu profesori ca Andrei Șaguna, Ignatie Vula, Nicolae Tincu-Velea, Iacob Popovici, Demetriu Teodor-Roșiu. Școală susținută prin contribuția credincioșilor la tasul al II-lea introdus prin circularele dela 27 Aprilie și 26 Octombrie 1822 ale administratorului eparhial Sinesie Radivoievici. Această secție e „translocată“ de episcopul Ioan Popasu, în 1 Noembrie 1865 la Caransebeș și are ca profesori pe Gheorghe Peșteanu, Mihail Velceanu, Ioan Mihailovici, Filip Musta, Iosif Tempea, Gheorghe Mărginean, Filip Adam, Ioan Nemoian, Vasile Măndrean, Petru Popovici, Ioan Pinctu, Dr. Gheorghe Popovici ș. a. Cu concluzul sinodului eparhial Nr. 25 din 5 Mai 1924, acest Institut este înălțat la rangul de Academie Teologică și Petru Barbu are cinstea să-l fie cel dintâi director.

Dar și Institutul pedagogic, — cu începuturi în vechea „Școală de dascăle“ a lui Efrein Zăcan, din veacul al XVI-lea, — înfrățit la 1876, sub direcția marelui pedagog Ștefan Velovanu și a distinșilor profesori Patriciu Drăgălina, Nicolae Popovici, Dr. Leon Mureșlan, Vasile Goldiș, Dr. Ioan Paul, Iosif Bălan, Antoniu Sequens, Dr. Enea Hodoș, Dr. Petru Ionescu, Dr. Ilie Mînea, etc., cu cel teologic, îl are pe Petru Barbu până la 1 Septembrie 1908 profesor și îndrumător.

Acestor două școli de adevărată cărturărie duhovnicească ce încadrează și sufletul realizator al lui Petru Barbu, se datorește în mare parte lupta de deșteptare, de rezistență și de întărire națională, dusă în ultima jumătate de veac, aici, în Banat. Preoții și dascălii, desrobitorii spiritali ai acestor plaiuri, au fost doar și discipolii lui. Acești apostoli ai credinței și acești luminători confesionali ai satelor bănățene, crescuți în institutele noastre diecezane, au fost, în iconomia spiritului creștin ortodox, conducători și nu conduși, dascăli și nu dascălii, apărători până la jertfirea de sine al adevărului și al dreptății naționale și bisericesti și nu beneficiari ai dumnezeescului patrimoniu al credinței revelate.

Hirotonia întru diacon o primește la 10 Februarie 1895, cea întru presbiter la 12 Noembrie 1898, iar hirotestia întru protopresbiter la 20 Ianuarie 1930.

Ca și colegii săi de catedră, așa și Petru Barbu îmbogățește literatura didactică și teologică cu lucrări de incontestabilă valoare științifică, bazate pe temelnice cunoștințe și pe o îndelungată experiență pedagogică. Scopul manualelor sale, scrise cu cuvintele Sf. Scripturi pe înțelesul tuturor și în special al copiilor, e: *formarea caracterului re-*

ligios moral în vleața națională a neamului, după principiile cardinale ale pedagogiei moderne. Acestea sunt: Principiul cultural-istoric, cel al concentrațiunii și cel al treptelor formale. În scopul formării *preotului-catihet*, el preconizează crearea pe lângă Institutul teologic a unei școli speciale de aplicație, fiind convins că numai „Übung macht den Meister” și concludde: „măiestrie mai grea ca măiestria de catihet nu există pe lume”. Deziderat, ce a rămas neimplinit, deși principiul călăuzitor al năzuințelor sale didactice, enunțat în prelegerea de inaugurare a cursurilor sale de catihetică dela începutul anului școlar 1892/1893 a fost: „Die Frage der Religion ist im eminenten Sinne eine Frage der nationalen Zukunft”.

A scris :

1. *Curs de catihetică sau Metodica religiunii, care cuprinde principiile generale de catehizare în școlile primare bazate pe teoria treptelor formale ale pedagogului J. Fr. Herbart.*

2. *Religiunea în școala populară, îndegetări metodice.*
3. *Religiunea în școala veche și în școala nouă.*
4. *Chestiunea manualelor de religiune în școlile medii.*
5. *Un cuvânt la reforma învățământului religios.*
6. *Școala modernă și religiunea la noi.*
7. *Isus Christos cu cuvintele sf. Scripturi.*
8. *Porecle logojenești.*
9. *Novi homines caransebesiensis.*

Apoi următoarele manuale de religie :

a) Pentru școlile primare :

10. *Istorie religioase morale.*
11. *Istorie biblice.*
12. *Istorie bisericesti.*
13. *Catehismul.*
14. *Magii dela răsărit.*
15. *Carte de rugăciuni și cântări bisericesti ;*

b) Pentru școlile secundare :

16. *Istoria testamentului vechiu.*
17. *Istoria testamentului nou.*
18. *Istoria bisericască.*
19. *Invățătura bisericii creștine ortodoxe: Dogmele.*
20. *Morala și liturgica.*

Aceste scrieri, precum și documentatele sale studii catihetice, conferințe și articole, publicate în revistele de specialitate române și germane, dintre care remarcăm studiul „Cari sunt cauzele, că catehizarea la noi nu-și ajunge scopul”, publicat în Nr-ul jubilar din 1907 al *Candelei* dela Cernăuți — i-au dobândit autoritatea de încercat pedagog herbartian, reliefată cu competență, mai târziu și în congresul catihetic metropolitan din 1922 și în cel al profesorilor de religiune din România dela 1924.

Şasesprezece ani a redactat organul oficial al eparhiei Caransebeşului *Foaia Diecezană*, care apare la 5—17 Ianuarie 1886 cu următorul program. „Să mijlocească o comunicaţiune intelectuală mai vie între organele diecezei, cât şi între toţi iubitorii de înaintarea binelui bisericii şi a şcolilor noastre... şi să creeze un câmp potrivit de întâlnire care să poată mijloci schimbarea împrumutată a vederilor în chestiunile ce privesc progresul diecezei noastre...” O redactează în cel dintâi trei ani (5 Ianuarie 1886—17 Octombrie 1889), Ioan Bartolomei, apoi Ioan Ionaşiu (15 Octombrie 1889—5 Aprilie 1892), Dr. Petru Barbu (5 Aprilie 1892—11 Mai 1908), Dr. Iosif I. Olariu (11 Mai 1908—17 Septembrie 1917), Dr. Vasile Loichişa (5 Octombrie 1919—4 Decembrie 1921) ş. a., iar în cele 55 volume ale ei întâlnim, pe lângă scrisul ierarhilor şi al demnitarilor bisericii, şi pe cel al mirenilor Vincenţiu şi Victor Babeşlu, Gheorghe Bogdan-Dulcă, Petru Broşteanu, Dr. Gheorghe Crăiniceanu, Patriciu Drăgălina, Simion Manglicu, Dr. Atanasie Marinescu, Dr. Ioan Paul, Vasile Goldiş, Teodor V. Păcăţian. I. Şt. Paulian, Dr. Iosif Popovici, Iosif Tempea, Ilie Trăilă, Dr. Petru Şpan, Petru Pîpoş, Dr. I. Sârbu, Mihail Gaşpar, Petru Bandu, Damian Izverniceanu, Ioan Mărlă, Dr. Ioan Lupaş, Dr. Silviu Dragomir, Ioan Penţia, Ing. Petru Fotoc, Prof. Dr. Enea Hodoş, Petru Blzeria ş. a.

Nu putea lipsi nici dintre fondatorii „Organului naţional-politic” *Drapelul* (1901—1920), ce apare la 1—14 Ianuarie 1901 în Lugoj, având ca „proprietar-editor” pe Dr. Valeriu Branîşte, iar ca redactor responsabil pe Dr. Corneliu Jurca. Contribuţia materială şi morală a intelectualilor bănăţeni a susţinut acest „Drapel” al afirmării noastre româneşti până la 1920, când cenzura îl suspendă apariţia. *Drapelul*, sau „Dărăbielu”, cum îl ziceau Bănăţenii, a intrat prin ţinuta sa naţională şi morală în legenda bănăţeană. Poetul Dr. Gheorghe Gârda îl şi vesteşte :

„Doamne, Doamne, dă mai mândru-i
Şi la Dărăbielu 'n casă!
Şi 'n să bagă, îl prind gânduri
Şi nu îl vine să mai iasă”.

Bogata activitate publicistică a lui Petru Barbu nu se limitează însă numai la *Foaia Diecezană*, *Drapelul* şi la revistele teologice şi pedagogice. El colaborează la *Tribuna* din Sibiu (1884—1903) de sub direcţia lui Ion Slavici şi la cea dela Arad; la *Gazeta Transilvaniei* din Braşov, înfiinţată la 1837 de Gheorghe Bariţiu; la *Lupta* (1907) Comitetului P. N. R. şi la *Foaia Poporului Român* (1912) a lui Dimitrie Birăuţlu din Budapesta; la *Luminătorul* (1880—1894), *Dreptatea* (1894—1898), *Controla* (1895—1906) din Timişoara, la *Românul* din

Arad, la *Lumina* (1918—1919) din Caransebeș, la *Progresul* (1907—1916) lui Gheorghe Jianu din Oravița, la *Banatul Românesc* (1919) al lui Dr. Avram Imbroane, la *Cartea Satului* (1921) al lui Pavel Grecu din Lugoj.

Iar când contele Albert Apponyi îl răpește la 1908 catedra, el nu se dă bătut ci dă ființă, alături de Dr. Iosif Tr. Bădescu, Andrei Ghidiu și de o echipă de preoți grăniceri, „Institutului de credit și economii Banca Poporală”, pe care o așează — cu intențiunii străvezii — tot în clădirea Institutului teologic, conducându-o până în clipa când România, întregită și prin sacrificiile sale, îi redă catedra. Banca Poporală și cei 34 ani de activitate economică-financiară ai săi, sunt — incontestabil — opera directorului ei executiv Petru Barbu.

El conduce, din 13 Decembrie 1906 până în 24 Iulie 1908 în calitate de administrator și stabilimentele „Tipografia și Librăria Diecezană” înființate la 14 Decembrie 1885, respectiv 9 Martie 1886, sub conducerea lui Eduard Haustejn dela tipografia Curții imperiale din Viena. Aceste „mine de aur”, crelate de episcopul Ion Popasu cu 14.671 floreni, au ridicat potențialul cultural al Banatului.

Petru Barbu e și reformatorul administrației bisericesti și în special al contabilității eparhiale. Vizitează peste 300 comune bisericesti și dă o nouă îndrumare practică chivernisirii averilor parohiale, care sporesc sub grija și vlgilența asesorului consistorial Aurel Moacă. Dând drept model parohia centrală, condusă de protopresbiterul Andrei Ghidiu și preoții Ioan Stolan și Gheorghe Buru, el îndeplinește 9 ani și modesta funcțiune de prim epitrop al bisericii catedrale din Caransebeș. Casa parohială, școala confesională, restaurarea celor două biserici și rânduirea cimiterului sunt a se mulțumi acestei epitropii, care dă diecezel circulare cu îndrumări de specialitate, ce se folosesc și astăzi.

Restaurându-se, după lupte istovitoare de decenți, la 24 Decembrie 1864 episcopia Caransebeșului, vlădicii Ioan Popasu și Nicolae Popea, încercați luptători naționali, devin și conducători politici ai Banatului. Ei grupează în jurul lor pe toți fruntașii acestei provincii. Întărind instituțiunile eparhiale ei întăresc conștiința națională a poporulul bănățean. Și dau lupte îndârjite de conservare a bisericii și, prin biserică, a neamului. Loviturile guvernelor nu-i descurajează. Dimpotrivă, îi oțelește. Caransebeșul își redobândește prin personalitățile proeminente care străjuesc catedra episcopală, gloria-i din trecut. În acest mediu național, bisericesc și politic își face ucenicia Petru Barbu, proptit de arhimandritul Filaret Musta, de protopresbiterii Mihail Popovici și Andrei Ghidiu, de generalul Traian Doda, de președintele Ilie Curescu, de „cancelarul” Ioan Bartolomei și de vechiul și devotatul său prieten Dr. Iosif Tr. Bădescu. Intră și el în corporațiile bisericesti și politice și are fericirea să lucreze alături de Alexandru Mocsonyi, Vicențiu Babeș, Constantin Rădulescu, Leontin Simo-

nescu, Iuliu Petric, Atanasie Cimponeriu, Ștefan Antonescu, Gheorghe Ioanovici, Iosif Gal, Gheorghe Serb, Coriolan Brediceanu, Ilie Trăllă, Iulian Ianculescu, Virgil Tomici, Alexiu Onițu, Ioan Budințianu, Ioan M. Roșiu, Iuliu Novac, Dr. Ioan Popovici, feldmareșalul Teodor cavaler de Seracin și Nicolae Cena, generalul Alexandru Lupu, Isala Stoica de Hațeg, baron Geza Duca de Cadar, Martin Tlapu, Ion Marcu, Dr. Aurel Oprea, Dr. Petru Țebeneag, Dr. Liviu Marcu, Dr. Valeriu Branișce, Titu Hațeg, Dr. Petru Mladinu, Dr. Dimitrie Florescu, Dr. Aurel Novac, Dominic Rațiu, Dr. Samuil Vladone, Ștefan Jianu ș. a. Ținuta sa în congregația comitatensă și în reprezentanța comunală e dărză și intransigentă, cum neaplecată spre tocmeală l-a fost și vieța-l înviforată.

În alegerile parlamentare din 1906 și 1910 conduce, dimpreună cu intelectualii Granițel, campania electorală din circumscripția Caransebeșului cu 94 comune grănicerești. Acest cerc a ales în 1881, 1884 și 1887 cu unanimitate deputat pe generalul Traian Doda, la 1888 pe protopresbiterul Mihail Popovici, iar în Mai 1888 pe filoromânul Ludovic Mocsáry. Recoltează o splendidă biruință morală pentru candidații partidului național român Dr. Ion Sirbu și Dr. Aurel Vlad, — dar nu poate înfrânge teroarea administrației și corupția ce, fatal, incolț-se și în acest aret. Pentru permanenta-l afirmare românească, Caransebeșul și oamenii săi trebuiau loviți. Contele Apponyi, pe care numai generalul nostru ambasador Nicolae Titulescu l-a putut înfrânge în Liga Națunilor, doboară, cu sprijinul celor care râvnesc istoricul său scaun vlădicesc, pe octogenarul episcop Nicolae Popea și infirmă alegerea de episcop dela 21 Septemvrie 1908 a lui Filaret Musta și cea dela 29 Iunie 1909 a lui Iosif Badescu. Înătură dela catedrele lor pe profesorii Petru Barbu, P. Drăgălina, Iosif Bălan, Petru Bizerea și pe referentul școlar Dr. D. Cioloca. Dar Apponyi cade. Cade și urmașul său contele Ioan Zichy și cu ei și toți slujitorii lor.

Caransebeșul reinvie și destramă zona culturală maghiară „întrupată în baza art. de lege 27 din 1907 ca să exproprizeze clădirile școlare și să maghiarizeze școalele confessionale” prin comisarul ministerial, baronul Emil Petricsevich Horváth. Și Petru Barbu e din nou pe baricade, cum a fost la 1906 când prin broșura sa „Novi homines caransebeslenses” a făcut rechizitorul celor care în ascensiunea lor grăbită după episcopole și după demnități au rupt tradiția bisericască seculară a acestel eparhii.

După zile grele, grele ca plumbul, de după munții suferințelor se revărsară, în sfârșit, zorile... Revoluția izbucni în toamna anului 1918. Consiliul național român din Caransebeș luă la 25 Octomvrie 1918 stă-

pânrea politică și militară a Grației și o păcătul prin „sfaturile” sale sătești și prin gărzile sale naționale. Infruntă și ultimul asalt al jandarmilor unguri și al comuniștilor republicani dela Timișoara. Suportă cu resemnare ocupația sârbească, umilitoare pentru noi, a lui Panta Cveltă care ne opri drumul la Alba-Iulia, ca și pe cea franceză a generalului Farré ce protegește pe Unguri și pe Ovrei. Administrația acestui comsillu o purtă 10 luni Petru Barbu, „Românul valoros, hotărît și, mai ales, de o mare energie”, cum nimerit îl caracterizează directorul Gheorghe Neamțu, în documentata sa broșură *C. N. R. din Caransebeș*.

Sosi și primăvara anulul 1918 cu adunările naționale din 18 Mai 1919 dela Caransebeș, din 10 Iunie 1919 dela Lugoj și din 10 August 1919 dela Timișoara, în care Bănățenii — între ei și Petru Barbu — bazați pe continuitatea elementului românesc în Dacia Traiană, pe realitățile demografice și pe situația geografică, cer *integritatea Banatului* lor, delimitat spre nord de Mureș, spre vest de Tisa, spre sud de Dunăre și în continuare spre est cu Transilvania. Statistica maghiară din 1910, întregită cu datele oficiale dela 1912 și cu șematismul celor două biserici naționale din 1913, dau Banatului o populațiune totală de 1.672.975 suflete. Din aceștia erau Români 880.844, deci 53%; Sârbi 264.030, deci 15%; Șvabi 256.872, adecă 15%; Unguri 123.492, deci 7%; Slovaci 58.531, adecă 3% și alte neamuri, între care intră Crașovenii, Cehii, Rusnecii, Croații, etc, 89.206, deci 5%. (Vezi *Foaia Diecezană*, Nr. 6 din 23 Februarie 1919). Superlortatea numerică elementului românesc în Banat este, deci constantă. Este evidențiată în cea dintâi statistică oficială austriacă dela 1770 a istoricului Francisc Grisselini, care dă Românilor 181.639 suflete, deci 57,5%; Sârbilor 78.780, adecă 25%, iar Șvabilor 43.201, deci 13,5% din o populație totală de 317.928 locuitori. Această statistică de acum 170 ani nu se extinde și asupra districtelor Orșova, Caransebeș, Palanca și Panciova. Pe aceste realități demografice concludente se bazează Convenția Românelor cu Aliații dela 4/16 August 1916, care ne garanta Banatul în hotarele-l de veacuri. După biruința dobândită la 1918 și prin noi același aliați ne sfâșie unitatea pământului strămoșesc. Ion I. C. Brătlanu, autorul acestei convenții, nu a fost în deajuns de sprijinit de oamenii politici ai vremii, dintre care unii erau considerați în lumea diplomatică apuseană ca factori hotăritori în războiul nostru național și ca reprezentanți ai intereselor românești la opera de așezare a păcii. Aceștia au acceptat sugestia fatală a puterilor amice Sârbiei pentru o înțelegere româno-sârbă. Ion I. C. Brătlanu, dîmpotrivă, socotea că Banatul, în limitele sale geografice firești, nu este numai un drept, ci și un mare și vital interes național al noului stat român întregit.

În osârduia noastră de două decenții și mai bine, pentru afirmarea *ideii bânățene*, conturată eroic în adunările naționale ale anulul 1919

și în cea a „Ununii Bănățene” din 7 Noembrie 1931 dela Lugoj, care cere *solidaritate bănățeană* în toate problemele vitale ale provinciei, am simțit statornic și vibrațiile sufletului logojan al lui Petru Barbu.

România, întregită cu Banatul clunții, îi rezervă și lui numai puține bucurii. Doar satisfacția de a-și vedea prietenul pe Dr. Iosif Bădescu, prigonit ani de-a-rândul și pentru dânsul, strălucind în arhierie bănățeană *neimpărită*.

El a proptit cu toată ființa sa această păstorire ce a dat Banatul, despicat în două de o linie demarcațională fără vieață, bogată rodire duhovnicească, ce se egalează cu cea a întemeietorului Ioan Popasu. Dar a avut și durerea să supraviețuiască înfrângerea prea timpurie a vlădicii Iosif, în lupta ce a adus-o în cei 13 ani ai arhipăstoririi sale (10 Oct. 1920—11 Iulie 1933), temeliuitoare de epocă, pentru integritatea hotarelor eparhiei și pentru unitatea bisericii sale din Banatul întreg și nesfârșit. Vieața episcopului Iosif Tr. Bădescu, înălțată timp de 5 decenții de cea a profesorului de teologie Dr. Petru Barbu, a fost o simfonie a muncii, a înfăptuirilor și a credinței în victoria nației și a bisericii bănățene. Din acest crez al vieții lor a înflorit și declarația istorică, pronunțată în cea din urmă adunare eparhială dela 14 Mai 1933, ultima întrunire bisericască ce a prezidat: „În ce privește vechea noastră episcopie, se pare că mai are să fie adăpată din păharul suferințelor și a amarului vieții acesteia. Înțeleg aici dorințele reinviolate de a se muta sediul eparhiei dela Caransebeș la Timișoara, ceea ce dacă s'ar realiza, ar însemna desființarea, moartea acestei venerabile și vechi eparhii de o parte, iar de altă parte ar însemna nimicirea aureolei care a înconjurat înaintea poporului credincios, episcopii și centrele lor. Eu am crezut și cred, că datorința noastră este ca centrele episcopilor, care în urma vitregiei timpului poate au suferit reducere în însemnătatea lor, reducere de multe ori din cauze și interese politice străine, cum e cazul și aici, — să fie sprijinite, înzestrate cu toate instituțiunile culturale și ajutate să se ridice la importanța de care s'au bucurat, iar nu a le reduce și mai mult.

„Să nu ne desbrăcăm de ce e al nostru, de halna ce o avem, ca nu cumva să ne căim. Înțeleg mai departe convențiunea ce se afirmă că s'ar fi încheiat cu privire la chestiunile bisericesti referitor la credincioșii noștri aparținători regatului jugoslav, astăzi încă în legăturile ierarhice ale episcopiei noastre. Convențiile care înțelindu-se s'a încheiat cu totala ignorare a eparhiei și a episcopului ei.

„Durere, nu sunt înțeles, nu sunt sau nu vor ca să fie înțelese intențiunile mele, chiar de acela al căror bine îl doresc . . .”

Și au trecut șapte ani de sbucium ecleziastic. Și cuvântul s'a adevărit: „Morții vor invia și vor sfărâma fărădelegile celor vii”. Inten-

țunle lerarhului păstrător al patrimoniului secular, au fost în sfârșit înțelese...

Petru Barbu nu a fost orator. Dar în seara zilei istorice de 25 Octombrie 1918, iluminat de florul învierii nației sale, el pronunță profetic în adunarea de desrobire a Caransebeșului următoarele; „... Ideile creștină și democratică; propria dispunere a popoarelor asupra sorții lor, a prevestit pacea. Această idee a ajuns la fronturi și silește armistițiul ... Ziua de astăzi, în care serbăm înfăptuirea ideii mărețe de care e pătrunsă acum toată lumea, este „ziua care a făcut-o Domnul ca să ne bucurăm și să ne veselim într'ânsa“. Ne bucurăm, căci am scăpat din lanțurile trecutului, ne veselim căci suntem liberi pe pământul strămoșesc al Banatului nostru. Libertatea este cel mai mare bun pământesc al omenirii, dacă o folosim spre binele propriu și comun; la dintr-o dată este o sabie ascuțită în mâna unui copil inconștient...

„Fraților, Christos a înviat!“

Și continuă: „... Pe acest Christos al nației mele, înviat azi aici la noi, l-am mai văzut odată, la 1906, în Peleşul Sinaiei. Icoana „Învierii“ a lui El Greco, pictorul de origine greacă, Domenico Theotocopuli, ce împodobește castelul regal, s'a întâmpărit atât de adânc în sufletul meu, încât imaginea ei, pătrunsă de un puternic misticism, îmi apare irezistibil în această clipă a frângerii cătușelor robiei noastre milenare...“

Ce neîntrecută, ce magnifică aureolare a învierii noastre naționale!

Thomas Charlyle spunea: „Există noblețe nepieritoare și chiar sfințenle în muncă... Ultima evanghelle în viață este să-ți cunoști lucrul și să-l îndeplinești. Caută acest lucru și apoi muncește...“ Românul, bisericanul și învățătorul Petru Barbu și-a cunoscut lucrul care l-a fost rânduit de Providență și l-a și îndeplinit cu vrednicie, dobândindu-și „cununa cea neveștejită a recunoștinții“ și adevărind, pentru posteritate, sentința anticului Horațiu: „Non omnis moriar“.

Muncă intensă a desfășurat Petru Barbu și în societățile culturale din Banat. „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporul român“ descinde în anul 1896 și în Banat. Adunarea generală, ținută la 15 August 1896 în Lugoj sub președinția canonicului Ioan M. Moldovan e răscolitoare de energie bănățeană. Mille de bănățeni au asistat la sf. Liturghie, celebrată de episcopul cărturar Nicolae Popea, înconjurat de arhmandriții Dr. Ilarion Pușcartu, Filaret Musta și Augustin Hamsea și de diaconul ceremonial Dr. Petru Barbu, în biserica cea mare a Lugojului, clădită în anii 1759—1766 și târnosită la sf. Marie Mare din 1766 de vlădica Caransebeșului Ioan Georgevici. Sunt de față Alexandru Mocsonyi, Vicențiu Babeș, Dr. Ioan Rațiu, Gheorghe Pop de

Băsești, Dr. Vasile Lucaci, Dr. Augustin Bunea, Zaharie Bolu, Emanuil Ungureanu, Paul Rotariu, Mihail Popovici, Dr. Traian Putici ș. a. Corurile bănățene, însumând 760 coriști, cântă, diriguite de Ion Vidu, imnul național „Deșteaptă-te Române”, iar protopresbiterul Vincențiu Grozescu evidențiază: „Momentele istorice privitoare la continuitatea Românilor în Banat”.

În toamna aceluiași an i-au filnță despărțămintele bănățene ale „Astrel”, între ele cel dintâiu e cel al Caransebeșului, de sub președinția protopopului Andrei Ghidiu. Petru Barbu face parte din comitetul acestui despărțământ până în clipa morții sale.

El a fost membru și în comitetul: „Reunionei învățătorilor români dela școalele capitale și elementare populare din dieceza dreptmăritoare răsăriteană a Caransebeșului”, întemeiată în Lugoj la 27 Septembrie 1869 sub președinția învățătorului Vasile Nicolescu (1833—1908).

Apoi din ce-l al „Asociației culturale din Banat”, înființată în 15 August 1919 de episcopul Dr. E. Miron Cristea și de profesorul Dr. Traian Lalescu, cu concursul ministrului Instrucțiunii publice și al Cultelor Dr. C. Angelescu; din cel al „Societății române de lectură” înființată la 1871, din cel al: „Societății române de cântări și muzică”, înființată la 1876 și din: „Societatea femeilor române pentru regularea și înfrumșetarea cimitierului ort. rom. din Caransebeș”, înființată la 1883 de episcopul Ioan Popasu. Cele două dintâi au fost puse sub conducerea lui Ioan Bartolomeu, iar a treia sub cea a Doamnei Elena de Iacobich, o luptătoare îndrăzneată pentru drepturile Graniței care a știut să înfrunte și prigoanele stăpânitorilor.

Dar anii, grăbiți cum sunt, se scurg mereu și cu ei și viața tot mai trudită a lui Petru Barbu.

La 23 Septembrie 1928 împlinește 35 ani de profesură. Protopopul Bocșel, Mihail Gașpar, fost elev al său, își cheamă, impresionant, frații în preoție și în dascălie să-și sărbătorească magistrul. Indrumătorul refuză. E „prea mulțumit dacă iubii săi discipoli și prieteni își vor aduce aminte, în această zi, de el, și în rugăciunile lor vor implora pe prea Sfânta Treime să se îndure spre el, să cerceteze și să vindece neputințele sale...”

Și după 12 ani Sf. Treime se îndură spre dânsul, acum mucenicizat în suferințe, și îl curmă la 7 Martie 1941 „neputințele...” Și intră, spiritalizat, la 10 Martie 1941 în Pantheonul Caransebeșului. L-a bine meritat, căci „luptă bună a luptat, curgerea o a împlinit, credința o a păzit, de acum i s'a gătit lui cununa dreptății, pe care i-o va da Domnul, judecătorul cel drept...” (II. Timotei c. 4. v. 7—8).

ASPECTE DIN VIAȚA ECONOMICĂ A ARDEALULUI

Evenimentele politice din vara anului trecut ne-au dovedit încă odată, că pentru viața unui popor, economicul nu contează decât atunci când e stăpânit de elementele naționale, și că străinii, în activitatea economică ce-o desfășoară pe teritoriul național nu îndeplinesc alt rol decât de speculațiune și exploatare, iar în momente grele politice, din grupul acestor străini se recrutează agenții de spionaj și elemente care trădează națiunea, în țara căreia au realizat cele mai mari beneficii.

Spectacolul oferit de întreprinderile străine din Ardealul cedat ne confirmă acest adevăr. Din multe exemple amintim Fabrica Dermata din Cluj. Această industrie a fost timp de aproape 20 ani alintată autorităților și instituțiilor de credit românești; toate favorurile i-au fost acordate. Cu toate acestea, deși e întreprindere cu capital evreesc, totuși, primii muncitori care au defilat manifestând favorabil pentru noua stăpânire, pe străzile Clujului, au fost muncitorii organizați de către conducerea acestei întreprinderi.

Elementele străine în activitatea ce-o fac, nu caută niciodată să facă un acord al activității lor cu interesele națiunii în mijlocul căreia își desfășoară activitatea; scopurile străinilor sunt pur economice și se reduc la un singur țel: câștigul. Mijloacele la care recurg pentru ajungerea țelului nu contează, de asemenea nici tragedia politică a națiunii majoritare nu afectează cu nimic pe acești cavaleri ai industriei, ei nefiind sensibili decât atunci când schimbările ce se fac periclitează siguranța și rentabilitatea întreprinderii lor.

Acest adevăr nu a fost sesizat îndeajuns de către conducătorii vieții noastre economice, sau chiar dacă a fost cunoscut de unii, datorită împrejurărilor grele în care ne-am aflat, nu s'a putut găsi o soluție care să rezolve integral românește problemele economice ale României Mari.

Sfârșitul războiului mondial din anii 1914—1918 a pus România în fața următoarelor probleme :

Prin tratatul de pace Ardealul, Banatul, Basarabia și Bucovina au fost alipite României, consfințindu-se prin aceasta dreptul tuturor Românilor de-a trăi într'un singur stat : acela al României Mari.

Promisiunea regală făcută în marele discurs al Regelui Ferdinand I, la Iași, de a se da pământ țăranilor a trebuit, îndată după terminarea războiului să rezolve problema exproprierii și a improprietărilor țăranilor cu pământ.

Reorganizarea economică a Vechiului Regat, distrusă în urma războiului, precum și înglobarea activității economice a noulor provincii alipite în noua formațiune statală, au impus schimbări radicale în politica economică aplicată de Vechiul Regat înainte de războiul mondial. Noua politică economică a României a trebuit să asigure promovarea tuturor provinciilor alipite, care din punct de vedere economic prezentau caractere deosebite.

Astfel fiind situația, politica economică făcută de statul nostru a fost îndreptată spre rezolvarea acestor probleme ale căror soluționări cereau mult tact și cunoașterea amănunțită a situației fiecărei provincii, fiindcă fiecare regiune din aceste provincii avea probleme specifice și neglijarea lor în noua orientare economică unitară a statului român, ar fi însemnat crearea de nedreptăți și izvor de nemulțumiri sociale.

Preocupați de încadrarea și organizarea vieții noastre economice într'un sistem unitar, conducătorii noștri au neglijat latura politică-națională a acestei probleme.

Spiritul democratic sub influența cărui au fost toate partidele noastre de guvernământ, asigură egalitatea și libertatea de acțiune tuturor indivizilor cetățeni ai statului nostru. Legile făcute cu scopul de-a încuraja în mod special industria — urmăreau să creeze condițiuni favorabile de dezvoltare și să ia diferite măsuri de apărare industriilor din țară față de produsele industriale din străinătate, însă în nici una din aceste legi nu găsim restricțiuni de ordin național, referitoare la persoanele sau întreprinderile care beneficiază de aceste avantaje, și nici obligațiunea de-a forma și angaja un număr oarecare de Români în întreprinderile lor. Instituțiile noastre bancare, deasemenea, au neglijat în oarecare măsură, problema națională în plasamentele ce le făceau, mai ales în provinciile alipite. Acestea au căutat ca plasamentele ce le făceau să fie sigure și cât se poate de rentabile, ori siguranța și rentabilitatea acestor plasamente nu a putut fi satisfăcută decât de unități economice vechi și bine consolidate, care nici într'un caz, aci la noi în Ardeal, nu au fost românești.

Libertatea pe plan politic, egalitatea în obținerea diferitelor avantaje delat stat și mai ales politica excesiv de ortodoxă aplicată de instituțiile noastre de credit, au creat o situație de superioritate elementelor minoritare care activau viața economică a Ardealului, față de Români, prin faptul că Românii și minoritarii au plecat pe același drum, însă nu în aceleași condițiuni. Ungurii, Evreii și Sașii, datorită privilegiilor și drepturilor exclusiviste, avute sub stăpânirea trecută, au reușit să-și creeze o situație destul de consolidată în viața economică a Ardealului, în timp ce noi Românii nu am avut acces decât la munca pământului și creșterea vitelor. Pentru nivelarea acestei situațiuni, în locul principiilor democratice și a egalității tuturor în obținerea avantajilor pentru încurajarea industriei naționale, cuminte ar fi fost din partea conducătorilor noștri, să fi făcut o politică românească și numai românească, cel puțin atât timp până ajungeau și Românii din Ardeal la aceeași situație de înflorire economică ce au avut Sașii, Ungurii și Evreii, creșterea nu datorită spiritului lor care ar fi fost mai întreprinzător decât al nostru, ci numai în urma împrejurărilor, că au fost privilegiați și mai favorizați de stăpânirea austro-ungară.

Minti luminate și oameni cu previziune clară, care au sesizat importanța momentului economic și care prin scrierile lor au arătat drumul ce trebuia să urmeze politica economică făcută în Ardeal, imediat după unire, am avut.

Răsfolind numărul jubiliar al *Revistei Economice* pentru sărbătorirea celor 25 de ani de apariție, găsim sub semnătura D-lui Prof. univ. Dr. Ion Lupaș următoarele rânduri:

„Dacă în trecut acaparatorii străini, conducătorii breslelor exclusiviste, au reușit să împedecce accesul elementelor noastre țărănești la diferite ramuri de industrie, acum în situația schimbată, e datorita politică a tuturor conducătorilor statului și a celor ce stau la conducerea așezămintelor financiare, să sprijine pe toate căile și cu toate mijlocele râvna poporulul dela sate de-a îmbrățișa meseriile, industria și negoțul”.¹⁾

Motivele care au determinat pe conducătorii noștri de atunci să nu urmeze drumul natural în politica economică a țării noastre și mai ales lipsa de înțelegere ce s'a găsit pentru rezolvarea problemelor economice din Ardeal, credem că nu e cazul să le arătăm în articolul acesta.

Totuși, pentru a scoate de sub acuzația ce s'ar putea face Românilor ardeleni, că timp de 20 ani de conducere românească, nu au fost în stare să ajungă stăpânii activității comerciale și industriale din

¹⁾ *Revista Economică*. Numărul jubiliar 1898—1923. Dr. Ion Lupaș, *Contribuția țărănimii noastre la naționalizarea industriei*.

Ardeal, în cele ce urmează vom arăta stăruințele depuse de Români de aci, pentru rezolvarea acestui deziderat, indicând și greutatea ce au avut de împlinit pentru împlinirea acestui scop.

În Transilvania, începând cu 1 Decembrie 1918, am avut o serie întreagă de inițiative românești cu scopul de-a influența diferite industrii și a acapara comerțul din provincia noastră.

Banca Centrală pentru Industrie și Comerț, înființată la Sibiu și în urmă stabilită la Cluj, în scopurile sale statutare ne-a arătat că principalele sale țeluri sunt de-a crea industria și a susține comerțul românesc.

Rezultatele obținute de această instituție de credit în creațiunile sale industriale sunt o dovadă a posibilității de afirmare românească în acest compartiment de activitate economică.

Industria Sârnel și Fabrica de Sticlărie din Turda sunt o mândrie a Românilor ardeleni. Prin aceste două întreprinderi s'a dovedit că spiritul economic al Ardelenilor, ajutat de-o politică economică sănătoasă, împreună cu o largă înțelegere a instituțiilor de credit, în special al Băncii noastre de Emisiune, e în stare să creeze întreprinderi care pot rivaliza cu cele mai moderne industrii din Occident.

În afară de Banca Centrală pentru Industrie și Comerț, o serie întreagă de alte instituții de credit din Transilvania, fie direct fie indirect, au căutat să dea tot sprijinul lor comerțului și industriei românești: Iris s. a. pentru industria ceramică din Cluj, e creația Băncii Agrare; exploatarea forestieră ale Românilor din Transilvania în majoritate au avut concursul băncilor, care încurajate din partea Institutului nostru de Emisiune, au acordat sprijinul lor financiar nelimitat acestor întreprinderi. Marile întreprinderi comerciale, fie sub formă de societăți, fie sub firmă individuală, s'au menținut și au progresat datorită faptului că au avut la spate concursul financiar al vreunei bănci.

Inițiativa românească în activitatea industrială și comercială a Ardealului, atunci când a fost susținută de concursul financiar al instituțiilor noastre de credit, a dat rezultate strălucite, reușind în multe branșe să înfrunte concurența minoritarilor, iar în unele cazuri, chiar să-i depășească, ajungând în situația de a-i elimina din motivul că cei din urmă nu mai puteau rezista concurenței ce le-o făcea Români în industrie, datorită faptului că produsele românești erau superioare, iar, în comerț, prin aceea că ofereau condițiuni de vânzare mai favorabile decât minoritarii.

Pe cât de frumoase au fost rezultatele obținute de Români în marile întreprinderi industriale și comerciale, pe atât de dezastruoase au fost în inițiativele private ale micilor industriași și comercianți români din Ardeal, dela Unire și până astăzi.

Micii comercianți români, în majoritatea cazurilor și după Unire au rămas și pe mai departe infeudați comercianților angroșiți străini, care prin condițiile grele ce le puneau la livrarea mărfurilor n'au creat posibilități de progres ale acestora.

Lupta începută de către minoritari pentru oprirea infiltrațiunii elementului românesc în activitatea economică a Ardealului e mai evidentă în compartimentul industrial.

Pentru ilustrarea acestui adevăr voiu arăta greutatea făcute de marea industrie minoritară, micilor industriași români, împotriva cărora lupta a fost mai ușoară, fiindcă meseriașul român nu avea concursul nelimitat al vreunei bănci și nici rezerve materiale necesare pentru a rezista acestei lupte.

La fel ca și în marile întreprinderi industriale și comerciale, infiltrația românească s'a manifestat la noi și în crearea de mici industrii din partea vrednicilor, pricepuților și cruțătorilor noștri meseriași.

La 2 August 1923 a răsunat întâiași dată semnalul unei fabrici în frumosul sat de sub poalele muntelui, în Sălișteea Sibului. După slujba religioasă a inaugurării și-a început lucrarea fabrica de piełările fină a lui Ioan Stan Herția și soții. Au urmat apoi în curând alte două fabrici, clădite în cursul acestui an: cea de țâmplărie și mobilă înființată de maeștrii țâmplari Gheorghe Ghenie, Ioan Hanciu și Ioan Zgură, în tovărășia negustorului Ioan Bărsan și Casa de Păstrare, precum și cea de cherestea a consorțiului Ioan Manastu, Ilie Martin, Dumitru Comșa și Nicolae Simlan.¹⁾

Argășitul piełlor a fost o meserie veche a Românilor, iar talpa pentru opinci produsă de el a cucerit toate plețele Ardealului. Partea din regiunea de sud și nord-est a Ardealului a fost aprovizionată cu articole de piełarie de către tăbăcării din Săliște și din jurul Sebeșului, iar partea de vest de către vestii dubăları dinprejurul Belușului.

Indată după Unire, toate condițiunile în care se afla industria de piełarie în Transilvania, ne-au făcut să credem, că aceasta ramură industrială va trebui să se desvolte în cadrul elementelor românești; materiile prime, precum și personalul tehnic bine pregătit ce se afla între meseriași noștri, formați încă sub stăpânirea trecută, justifica suficient acest lucru. Cu toate acestea, fenomenul s'a produs invers. Azi, după 20 de ani de stăpânire românească, Români au fost eliminați din industria piełăriei.

Cauzele care au produs acest fenomen au fost determinate de lupta ce s'a dat între marea industrie de piełarie minoritară și mica industrie, care a fost în mâinile Românilor.

¹⁾ Ibidem.

Industria mare de pielărie, fiind pusă la adăpost de concurența ce i-ar fi putut face industriile similare din străinătate, prin taxele vamale ridicate ce se percepeau asupra produselor de pielărie la intrarea în țară, pentru a ajunge să stăpânească după bunul plac piața internă, a căutat să înlăture pe micii industriași, fiindcă produsele acestora au fost foarte mult căutate mai ales de țărăniime și cum țărăniimea e principalul client al acestei industrii, trebuia prin orice mijloace să fie câștigat de marea industrie.

Două au fost modalitățile care ar fi putut face ca marea industrie să acapareze clientela dela sate pe seama sa:

a) Prin calitate superioară, prețuri scăzute și organizare sistematică a desfacerii produselor sale, s'ar fi putut câștiga încrederea țărăniimii; sau

b) Să se înceapă lupta pentru distrugerea părții concurente, care în cazul nostru a fost tăbăcarii dela Săliște și jurul Sebeșului și harnicii dubălarii dela Beluș.

Pentru consumatori și economia națională, sigur că prima posibilitate de luptă ar fi fost mai favorabilă, însă pentru Uzinele Dermata, care reprezentau marea industrie de pielărie din Ardeal, calea aceasta a fost prea lungă și putea să dea naștere la complicații, de aceea au ales posibilitatea a doua, fiindcă prin aceasta rezolvau două lucruri dintr'odată. Scoteau din viața industrială a Ardealului pe meseriași români și prin distrugerea lor câștigau clientela mare dela sate, care în urma acestui fapt trebuia să accepte marfa produsă de Uzinele Dermata în condițiuni inferioare și prețuri cu mult mai ridicate, decât ale micii industrii.

Procedeu la care au recurs Uzinele Dermata pentru ajungerea scopului a fost simplu, fiindcă au folosit sistemul clasic de care face uz marea industrie pentru a scăpa de concurența ce începe să devină periculoasă din partea micii industrii.

În anul 1923, au ridicat prețul materiilor prime dela 50 până la 60%, menținând în același timp prețurile produselor sale neschimbate.

Această situație a avut efecte dezastruoase pentru mica industrie care, după cum știm, lucrează numai cu fonduri proprii, care sunt destul de reduse. Tăbăcarii și dubălarii români s'au trezit că prețurile obținute de produsele lor nu sunt suficiente, nici pentru acoperirea materiilor prime, deci lucrau în pierdere. Doi ani de menținere a acestei situațiuni au fost deajuns pentru ca Românașii noștri să fie eliminați din această meserie, după ce au suferit pierderi așa de importante încât nu au mai avut nici o posibilitate de refacere.

Am sesizat cazul industriei de pielărie din Ardeal fiindcă reprezintă acțiunea tipică, dusă de către capitalul străin pentru a împlinedea

Infiltrarea elementului românesc în viața economică a Ardealului. Tragedia dubărilor însă au trăit-o majoritatea micilor industriași români dela noi care au încercat să străbată în viața industrială a provinciei noastre, fiindcă au fost lăsați fără niciun sprijin din partea statului, pradă hienelor comerțului și industriei din Transilvania.

Cucerirea vieții economice a Ardealului nu se poate face prin acțiunile răslețe, care oricât ar fi susținute de autoritatea de stat și sprijinite de instituțiile noastre financiare, nu poate da alte rezultate decât crearea de posibilități unui grup restrâns de indivizi care să formeze mici oaze de activitate economică, însă oricât de înfloritoare va fi activitatea acestor întreprinderi, nu va putea rezolva integral românește problemele economice ale provinciei noastre. Acțiunea ce va trebui să întreprindem va trebui să pornească de jos în sus și să fie pe un plan larg făcută și așa de năvalnică încât să copleșească și să desorienteze tot sistemul economic al capitalului străin, care activează la noi de atâta vreme și care nici acum nu înțelege că pentru a mai putea exista, va trebui să-și revizuiască în mod radical politica economică de până acum. Iar dacă nu înțelege să facă un acord perfect al activităților sale cu interesele neamului românesc, să plece.

Dorim ca politica noastră economică, care va clădi pe noul temeluri economice România de mâine, să țină cont de adevărul exprimat atât de clar și dureros de profetic încă din anul 1923.

„Până nu ajunge poporul nostru în stăpânire deplină a îmbelșugatorilor izvoare de venit și îmbogățire care curg fără încetare din marile întreprinderi industriale — viitorul României întregite nu va putea fi asigurat“.¹⁾

ROMUL D. IVAN

¹⁾ Ibidem.

UN CAPITOL NECUNOSCUȚ DIN ACTIVITATEA LUI VISARION ROMAN

— Colaborarea sa la ziarul „Românul” din București —

Deși asupra lui Visarion Roman — ctitorul emancipării economice a poporului românesc din Transilvania — s'a scris un număr destul de remarcabil de studii și comentarii (peste 50), ultimul fiind scris de tânărul Octavian Ludu — *Rolul lui Visarion Roman în viața economică a Ardealului*¹⁾ — viața și activitatea sa prezintă încă unele laturi puțin cunoscute, pe lângă cele care sunt cu desăvârșire îngropate în cenușa uitării.

Una din aceste laturi — una care ni-l înfățișează pe Visarion Roman sub aspectul de om politic și de gazetar — este și colaborarea sa la ziarul *Românul* din București și, implicit, relațiunile sale cu C. A. Rosetti, directorul acestui ziar.

Colaborarea aceasta, cutezătoare și substanțială, a fost determinată de greutatea materiale ale lui Visarion Roman, care, în 1867, după încercările nereușite de a ajunge paroch al bisericii Sf. Niculae din Brașov, sau protopop al tractului Zarand, fiind în opoziție aprigă cu mitropolitul Șaguna, se găsea la Rășinari fără de niciun „oficiu”.

Aceasta îl face să se adreseze lui Gheorghe Barițiu, protectorul său dela Brașov, adversar și el al lui Șaguna, membru influent al nou înființatei Academii Române, rugându-l să-l angajeze ca secretar al cancelariei Academiei, sau în vreun alt „oficiu” similar. Totodată (la 17 August 1867) are inspirația, de a-i sugera lui Barițiu, angajarea sa ca redactor la *Românul*, pentru chestiunile Transilvaniei și ale Ungariei, scriindu-i următoarele :

„Oare ziarul *Românul* de ce nu deschide o rubrică anume pentru cauza noastră și pentru lupta cu jurnalele austriace-germane-maghiare ?

¹⁾ Tipografia *Dacia Traiană*, Sibiu 1940, pag. 104.

Căci atunci s'ar demasca, atât mișei (evrei, nemți, unguri) care întrețin necurmat corespondențe mincinoase și tendențioase cu organele străine de aici; atunci atari prăpădiți ar trebui oricum să se sfiască și să aibă mai mult respect de opiniunea publicului de acolo; dar și ziaristica străină de aici, văzându-se angajată într'o luptă, unde are de a face cu armele adevărului, s'ar vedea și ea silită a-și mai muia coarneau.

„Eu carele știu bine nemțește și ungurește, aș primi atunci bucuros și asemenea sarcină, lângă *Românul*“.¹⁾

Barițiu, arătându-se sensibil la o asemenea propunere și isbutind a convinge pe C. A. Rosetti de necesitatea de a avea un redactor în Transilvania, cu întârziere de aproape un an, e adevărat, îi poate trimite, în Decembrie 1868, un răspuns afirmativ, putându-i asigura, în același timp și o remunerație convenabilă. Bucuria și păreriile lui Roman asupra acestui angajament, le aflăm în scrisoarea următoare, trimisă din Sibiu la 12 Decembrie 1868, (Între timp viitorul director al „Albinei“ fusese numit inspector al băncii săsești de asigurare „Transilvania“).

„N'am cuvinte prin care să vă pot exprima, așa cum simt, respectuoasa-mi mulțumită pentru bunătatea ce-mi arătați. Mă învoiesc fără îndoială la angajamentul încheiat. Cu toate acestea, îmi veți permite unele observări: 12 coale pe lună este cam mult, nu atât cu privire la onorariu, care e bun destul, ci față cu alte ocupațiuni ale mele. Dacă voi rămânea în aplicare la banca „Transilvania“, făcându-mi-se un salariu fix, apoi voi avea de a umbla mult încoace și încolo. Absentând astfel dela Sibiu, va urma întrerupere în citirea ziarelor.²⁾ Căci a le primi regulat, în tot locul, e peste putință.

„Prin asta nu voi să zic alta, decât, când se va întâmpla, ca în cutare lună să nu pot trimite întreg cuantul de corespondențe, să mi se conceadă a suplini lipsa altădată. Apoi eu cuget, că se va privi mai mult la valoarea calitativă, decât cantitativă, a corespondențelor. A-mi face datoria, mă voi sili la toată întâmplarea. Îndreptarul ce a-Ți avut bunătate a mi-l trimite, în epistola Dv., pentru lucrările mele, îl voi avea pururea înaintea ochilor și mă veți obliga mult, dacă și pe viitor nu veți pregeta a-mi împărtăși din când în când înțeleptele și folositoarele Dv. sfaturi“ ...

După ce propune apoi diferite soluții pentru procurarea ziarelor necesare, aducându-și aminte că e cetățean maghiar, continuă, subliniind pericolul și modalitatea expedierii corespondențelor:

„Trimiterea corespondențelor și a paralelor este într'adevăr lucrul cel mai delicat aici și eu v'am fost amintit aceasta la întâlnire. Sibiul

¹⁾ Aceasta și scrisorile următoare în *Ms. Acad. Rom. Nr. 1001*.

²⁾ Necesare informației sale.

este în privința aceasta un cuib blestemat, nicio casă sigură, căreia să te poți încrede.¹⁾ Lucrul va trebui să se facă în ambele privințe (corespondențe și bani) prin mijlocirea Brașovului. De poștă nici vorbă. Banii se vor putea trimite mai bine prin asemașiuni către vreo casă bună din Brașov, care apoi mi i-ar putea trimite prin oricare casă din Sibiu; căci trimiși mie, dela Brașov, n'ar bate nimica la ochiu.

„Eu afară de aceea mă mai ocup și cu câte o speculă (comerț)...

„Corespondențele ar fi, asemenea, bine, când s'ar putea trimite tot pe calea lor de până acum. Căci numai fiind deplin sigur, voi putea scrie cum se cere“.

În 17 Decembrie 1868, prin intermediul lui Barițiu, Visarion Roman îi adresează o scrisoare lui C. A. Rosetti și totodată îi trimite și primul articol. Articolul acesta (în realitate corespondență transilvană) și toate câte vor urma — în 19 Decembrie trimite alte articole, tot prin Barițiu, așa cum se convenise, pentru „foaia știută“ — sunt datate ca trimise din Pesta, semnate cu inițiala X, și au apărut în „Românul“ sub titlu *Corespondență particulară*, în continuă succesiune până la data de 11 Februarie 1870 când, ocupat cu înființarea băncii *Albina*, Visarion Roman își încetează colaborarea la ziarul bucureștean.

Spicuiind aceste corespondențe, lungi de câte două-trei și chiar de câte patru-cinci coloane, și care de multe ori apăreau chiar pe pagina întâi a ziarului *Românul*, constatăm că fostul învățător dela Rășinari avea stofă de adevărat ziarist, fiind un spirit pătrunzător și inzestrat cu o mare doză de combativitate, fiind, în același timp și un iscusit interpret al raporturilor dintre România și Ungaria. Spiritul său vioi și temerar s'a ciocnit astfel adeseori cu ziaristii maghiari și austriaci, și a biciuit fără îndurare pe șovinii conducători ai monarhiei dualiste.

Și atunci armele cele mai obișnuite erau mistificările și calomniile, denaturarea faptelor și minciuna, așa încât redactorul dela Sibiu al *Românului* a fost nevoit neconținut să țină piept minciunilor ungurești, pe care întotdeauna le-a înfierat așa după cum se cuvenea.

„Precum vorbele tâlhari regești ungurești — scrie Visarion Roman în *Românul* din 2—3 Ianuarie 1869 — nu sunt invențiunea noastră, asemenea nici „minciunile ungurești“ nu le-am făurit noi, ci ambii acești termeni frumoși i-am împrumutat din ziaristica austro-maghiară. Sub titlul „Minciuni ungurești despre România“, ziarul *Osten* din Viena, ne mai putând suferi nerușinata seducere a opiniei din Austria prin presa ei de azi (cea mai coruptă din Europa), vine, în interesul Europei, a face lumină și a dovedi, cu argumente tari, că tot ce se scrie azi, cu atâta înverșunare, despre România, în presa

¹⁾ E vorba de bănci.

maghiară, sunt minciuni sentențioase, sunt — cum am mai zis-o de atâtea ori — căutare de pretexte". Observând însă că izvorul tuturor acestor minciuni și calomnii se află însăși în inima României, la București, constată în numărul din 13—14 Ianuarie — constatare și astăzi valabilă — că „nicio țară pe fața pământului nu nutrește la sânul ei atâția șerpi ca România. Toate calomniile, injuriile, invecitivele asupra statului român și a națiunii s'au aruncat în lume de acolo, din România, toate săgețile îndreptate împotriva existenței noastre naționale au ieșit din arcul diferiților agenți politici, organe consulare, emisari străini, spioni și corespondenți cunoscuți și necunoscuți, aflători acolo în România, toate necazurile cauzate statului român în anul trecut și toate încercările de a revolta opinia publică contra bărbaților de stat ai României, se trag dela oamenii aceia".

Atențiunea sa e îndreptată însă în primul rând asupra stărilor din monarhia pajurei cu două capete, în care, după proclamarea dualismului din 1867, Maghiarii începură a avea preponderență. „Doamne, ce timpuri în Austria! — scria în numărul din 25 Ianuarie. — La 1848 armata honvezilor s'a luptat pentru desființarea monarhiei și pentru răsturnarea casei de Habsburg; contra acelei armate au luptat atunci Românii din Transilvania, vărsând sângele a 40.000 bărbați cu familii și feciori viguroși, cum și mai multe femei și copii, pentru apărarea tronului și a unității monarhiei și... astăzi acea armată se reînființează din aceleași elemente, prin aprobațiunea împărătească". Preocuparea de căpetenie a guvernanților maghiari, după consolidarea internă a poziției lor, era însă atenta supraveghere a evoluției și manifestărilor tânărului stat român de sub conducerea principelui Carol, — stat pe care ei, *Ungurii*, l-au văzut întotdeauna stăpân pe întreg cuprinsul vechii Dacii; să nu uităm că ei l-au numit pe Horia *Rex Daciae!* — astfel încât, a creia cât mai multe dificultăți României, a fost și a rămas pentru ei un adevărat imperativ politic. Una din problemele care începuse să agite cercurile noastre politice în anii ce au precedat războiul dela 1877—78, — problemă care abia astăzi sperăm că va fi soluționată în mod radical — era problema egalei îndreptățiri a Evreilor. Puteau Ungurii să ignoreze această chestiune? Puteau ei mai ales să nu-i aprecieze importanța internațională? Dușmani ai României, ei au devenit automat apărători ai Evreilor. În *Românul* din 12 Martie Visarion Roman, scriind despre un banchet al Evreilor din Pesta, arată cum „Baronul Eder a conjurat în fine toată societatea jidană ca „Evreii maghiari“ să-și facă de problemă a vieții esoperarea egalei îndreptățiri a Evreilor din Valachia și să nu se odihnească până nu o vor realiza, pentrucă Evreii din România, lăsați de sine, nici când nu vor putea duce în deplinire această justă dorință a lor". Intr'o

corespondență din 17 Aprilie aflăm cum „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român” alesese, în adunarea generală din 1868, ca membrii onorari pe B. P. Hașdeu „celebritatea” noastră literară și pe profesorii Maxim și Emilian. „Societatea trebuia însă să ceară, spre acest scop, și permisiunea guvernului. Ministerul pestan trimise zilele acestea poruncă la comitetul din Sibiu al Asociațiunii ca să nu cuteze a primi pe numiții Români între membrii onorifici ai societății literare, deoarece consulul austriac din București și-ar fi dat părerea în contra lor. Așa dară Ministerul maghiar cu consulul austriac din București au a judeca pe viitor despre meritele literare ale învățaților Români”.

Corespondențele lui Visarion Roman din *Românul*, sunt însă dovezi concludente și asupra orientării sale politice, fiindcă, după cum vom avea prilejul să vedem în curând (prin publicarea corespondenței sale politice cu Gh. Barițiu) redactorul dela Sibiu, viitorul director al băncii „Albina”, era și un foarte pasionat om politic. Corespondența la care ne referim va dovedi că Visarion Roman (cu concursul lui Barițiu) este autorul moral al conferinței naționale dela Miercurea în anul 1869 — conferința în care s'a hotărât *pasivitatea* Românilor ardeleni față de proclamarea dualismului dela 1867 și față de toate consecințele politice ale acestuia. Adversar al acestei politici — al politicii pasiviste, — a fost mitropolitul Șaguna, a cărui politică a fost însă respinsă și înfrântă de conferința dela Miercurea. Visarion Roman, susținătorul pasivismului, era astfel unul din adversarii hotărâți ai lui Șaguna, conflictul dintre ei având și un puternic substrat personal.

În *Românul* dela 1 Iunie putem citi astfel, în legătură cu o trecere în revistă a gazetelor românești din Ungaria, un drastic articol împotriva *Telegrafului Român*, ziar fondat în 1853 de Șaguna: „Telegraful Român este organul Mitropolitului Șaguna din Sibiu, redactorul un simplu figurant dintre clericii Prea Sfinției Sale, care scrie dictando. Această foaie, se înțelege, că — ca organ al Prea Sfinției Sale — nu poate fi decât maghiaronă (maghiarofilă); norocire însă că ea nu reprezintă opiniunea niciunui Român din toată Transilvania, căci la conferința din Miercurea, afară de trei funcționari trimiși de Andrasy, numai singur redactorul¹⁾ s'a arătat slugă bună și credincioasă, votând pentru părerea ce apără *Telegraful Român*. Abonații la această foaie sunt, cam de voie cam de silă, dascălii și preoții din eparhia P. S. Sale, la care însă poți găsi numeri din întregul an nedesfăcuți, cu adresele întregi.

¹⁾ N. Cristea.

„După *Concordia* aceasta este cea mai puțin citită și considerată foaie românească din Austro-Ungaria”.

Desigur că aceste corespondențe nu puteau trece neobservate în cercurile din Transilvania, și mai ales în cercurile *Telegrafului Român*, care se văzu astfel obligat să apere demnitatea marelui mitropolit, și să ocărăscă pe corespondentul care credea că nu este altul decât Gheorghe Barițiu. La aceasta, profund devotat lui Gh. Barițiu, Visarion Roman răspunde în numărul dela 5 Iulie: „Vericine poate să vadă că nu sunt în stare, nu a mă măsura, dar nici a mă apropia de condeiu atât de abil și mult folosit al marelui nostru publicist Gh. Barițiu, ale cărui merite vor rămânea proprietatea neînstreinabilă a istoriei noastre naționale, și pe care *Telegraful Român* nu le va putea înstreina nicicând”.

În corespondențele datate din Pesta, în realitate scrise la Sibiu și trimise din Brașov prin vama cucului, Visarion Roman lua adeseori atitudine și față de evenimentele și de personalitățile politice din România, care nu întotdeauna se potriveau cu vederile *Românului*, producând astfel unele confuzii, pentru evitarea cărora redactorul sibian îi scrie la 19 August lui Barițiu: „D-voastră și D-nu Costache (Rosetti) puteți schimba oricând și orice în acele corespondențe, după cum aflați cu cale. Că D-l Costache e mulțumit cu lucrul meu, îmi pare foarte bine, cu toate că nu cred a fi meritat nicio laudă, deoarece timpul pentru acele corespondențe îl fur cum pot și între ocupațiunile celelalte; apoi prin deseale și îndelungatele călătorii, trebuie să întrerup citirea de jurnale și de multeori să mă ajut cum pot”.

O corespondență extrem de avântată scrie el în numărul dela 19 Octomvrie, în legătură cu persecuțiile și schingiuirile Românilor din Transilvania, corespondență ce se termină cu acest emoționant final: „După toate acestea (după schingiuirile amintite în corespondență !) dulci frați din România, nu vă sângerează vouă inima? Dacă nu simțul de frate, cel puțin simțul de om și de vecin, nu vă spune vouă nimic, nu se mișcă el de loc la auzul țipetelor din Transilvania? Ei bine nu răsculare, nu ocupare, nu pași nelegali să faceți; dar sunt mii de căi legale, posibile și concese: calea „diplomației”, calea „publicității” dreapta „informare” a opiniei europene, intervenire amicală, faptele misericordiei și o mie de alte mijloace. Faceți oricum... însă ajutați *Transilvania nefericită*”. La 26 Noemvrie comunică cititorilor *Românului* trecerea prin Buda-Pesta a perechei domnitoare române, cu principele Carol și principesa Elisabeta, care au fost primiți în gară de zeci de Români care au strigat cu toții, tare și românește, „Trăiască prințul Carol!”, „Trăiască România!”.

Începând dela 16 Decemvrie, corespondențele lui Visarion Roman — ocupat din ce în ce mai mult cu operațiunile necesare înființării

băncii „Albina“ — încep să se rărească. C. A. Rosetti intervine la Braşov pentru a cere lămuriri lui Gh. Barişiu, iar acesta primeşte dela Sibiu următorul răspuns: „Din cauza că încă nu-mi sunt deplin regulate referinţele, nu sunt în stare a da acum un răspuns precis la întrebarea d-lui Costache: „dacă şi până când voi mai putea colabora ?

„Rugarea mea deocamdată, ar fi, că, dacă se poate, pe triluniul (trimestrul) întâi al anului acestuia, adică până în 1 Aprilie 1870, să fiu dispensat dela oblegământul meu d'a colabora. Voi scrie eu şi în acele trei luni de câte-ori mă vor ierta împrejurările, însă mai puţin şi fără a pretinde pentru aceea vre-un onorariu“.

... „Atunci (la 1 Aprilie) la toată întâmplarea voi putea spune lămurit, dacă mai pot să colaborez ori nu şi având D-l Costache trebuinţă de aceea colaborare — ne vom putea înţelege din nou.

„Până atunci vom mai vedea cum stă şi cu politica.

„Iar când D-l Costache n'ar putea fi nici aceste trei luni fără colaboratori, şi dacă este într'adevăr mulţumit cu lucrările mele, atunci eu, lăsând toate începuturile amintite la o parte, voi continua a colabora neîntrerupt şi anul acesta“.

Consecvent acestei promisiuni — la cererea lui Rosetti — Visarion Roman îşi continuă deocamdată corespondenţele la *Românul*. (La 15 Ianuarie un nou atac vehement împotriva lui Şaguna). Ultima corespondenţă semnată de X dela Buda-Pesta apare la 11 Februarie 1870.

În ziua de 30 Martie, ajungând la sfârşitul „triluniului“, Visarion Roman îi trimite lui Gheorghe Barişiu, şi deci lui Rosetti, următorul răspuns — definitiv: Fiind la finea lui Martie, viu a-mi împlini promisiunea, declarându-mă în privinţa colaborării (la *Românul*). Dintre toate înfiinţarea „Albinei“ este, care-mi face cu neputinţă a mai conlucra, deoarece, cum bine ştiţi, institutul acesta mi-a dat mult de lucru şi până acum şi cu cât înaintează spre realizare, lucrul pentru mine se înmulţeşte, afară de aceea am oficiul meu foarte greu (inspectoria la „Transilvania“, de care însă voesc să mă scap), mai am apoi multe ocupaţiuni de ale mele proprii, private. Cu înfiinţarea „Albinei“ apoi, eu cu puteri foarte mărginite m'apucai de un lucru mărişor; trebuie deci să citesc, să scriu şi să conversez într'una cu omul nostru de specialitate. Dacă ne vom ajunge scopul va mai trebui desigur să merg pe o lună două la Pesta şi Viena pentru a vedea întocmirile altor institute şi pentru a ne pune în legăturile neapărat de lipsă pentru sigura înflorire a institutului nostru. Toate acestea, fireşte, dacă statutele vor fi aprobate, ceeace e încă foarte problematic.

„Dară să ştiu, dacă am corespuns deplin prin colaborarea mea şi dacă D-l C. (ostache) mai are trebuinţă de lucrul meu, mă văd silit a face declaraţia de mai sus, aşa, negreşit, faţă cu bunătatea D-voastră

și D-lui Costache către mine, s'ar putea privi chiar de o necuviință. Însă lucrul, de care mă ocup (institutul „Albina”), mai vârtos dacă vom ajunge al vedea înființat, că mă va scuza deplin.

„Eu mi-am făcut datoria a Vă împărtăși aceste, D-voastră, dacă puteți, Vă rog să amânați lucrul cu D. Costache până la venirea în Brașov, pentru că doresc să aflu unele lucruri ce sunt de influență pentru orientarea mea. Dacă însă nu se poate, apoi cu declarațiunea mea de mai sus binevoii a împărtăși D-lui C. profunda mea mulțumire”.

Cu aceasta a luat sfârșit colaborarea lui Visarion Roman la ziarul lui C. A. Rosetti, întreagă energia fostului învățător dela Rășinari punându-se în slujba înființării și conducerii băncii *Albina*.

VASILE NETEA

LITERATURA DE AVENTURĂ ȘI „LEGEA MUNȚILOR“ DE CORNELIU AXENTE

Pentru viitorul cercetător al literaturii ardeleno nouă, va părea, desigur, un lucru inexplicabil, totală indiferență cu care, atât critica literară cât și publicul cititor, au întâmpinat lucrarea d-lui Corneliu Axente, *Legea munților*.¹⁾ Și cu atât mai mult va părea un lucru inexplicabil, cu cât, aceeași critică literară și același public cititor, s'au grăbit să elogizeze, în termeni cum nu se poate mai călduroși, aproape întreaga manifestare ardeleană literară dela 1930 încoace. *Legea Munților* a trecut atât de neabătută în seamă, încât nu ne putem opri un gest de spontană mirare, ordecâteori răsfolim paginile, ale cu toate acestea, una dintre cele mai semnificative producții ale generației post-belice ardeleno. Spunem semnificative, pentru că *Legea Munților* susține, în ochii cercetătorului literar obiectiv, nu numai un frumos debut al autorului, ci și un debut al genului în literatura noastră. E vorba despre genul literaturii de aventură (de astădată în sensul major al cuvântului), gen mult întrebunțat în literatura cultă anglo-saxonă și al cărui strămoș par să fie, alături de cărți precum *Genoveva de Brabant* sau *Robinson Crusoe*, toată acea sumedenie de basme populare care au alintat copilăria atâtor și atâtor literaturii. Abordarea, în spiritul cult, a acestui gen, coincide — cercetările lui Eugenio d'Ors stau mărturie — cu întreaga revoluție, produsă de intervenția stilului baroc în cultura timpurilor moderne — eo ipso — cu nașterea prodigiosului romanticism european. De aci caracterul romantic al genului și tot de aci lipsa lui de aderență la maniera, atât de copios naturalist neoclasică, a scrișului contemporan românesc. Dar mai mult decât atât, justifică neînțelegerea publicului cititor autohton tocmai lipsa tradiției literare românești a genului. În afară de cărțile, astăzi cu o anemică circulație populară, cum sunt *Genoveva de Brabant*, sau culegerile de basme, literatura noastră nu arată față de acest gen decât paslunea investigațiilor de specialitate.

¹⁾ Sighișoara, 1939, Ed. Miron Neagu.

E învederat că în literatura anglo-saxonă, unde genul își reține pentru sine titlul de glorie, lucrurile stau desigur cu totul altfel. Începând cu Walter Scott care împregnează literatura anglo-saxonă gustul romanescului feudal și al cavalerismului evului de mijloc, trecând apoi, dela această literatură eroică, la literatura mai plină de nuanțe și mai bogată în aspecte dramatice a lui Robert L. Stevenson, acest curent marchează caracteristicele sale esențiale, chiar și atunci când aparențele contradictorii ale literaturii acestuia și aceea a unui Edgar Allan Poe de pildă, par a le dezlege, în toate manifestările atât de variate ale unui spirit unitar și constant. Aderența spiritului public la aceste forme și caracteristici genuine este, nu numai un dat de consonanță etnică, ci și un rezultat al unei vaste experiențe literare.

În ce constau aceste caracteristici vor spune simplele enumerări ale unor noțiuni ca: aventură, mister, eroism, acțiune palpitantă, dinamism din belșug, exotism — în special subliniat în Rudyard Kipling, reprezentant tipic al genului — noțiuni care, spre deosebire de literatura de aventură boulevardieră, de prost gust, unde apar gratuit, dobândesc în genul despre care vorbim, semnificații atât de profund umane, încât nu rareori ating platforma unor simboluri de cea mai înaltă ținută etică și filozofică. De obicei esența acestui gen literar se concentrează în câteva antinomii morale: bun — rău, curaj — lașitate, onestitate — perfidie, eroism — micime sufletească, antinomii care angajează tipuri diferite și care, la rândul lor, angajate într-o acțiune plină de dramatism și de episod, neglijează răgazul investigației psihologice, dar fixează în schimb sensul moral al luptelor, al suferințelor și al felurilor, culminând în orizonturi de patetică ținută etică. Autorului nu-i va fi greu să câștige simpatia cititorului pentru tipurile care poartă plenipotența acestor sensuri morale. De aceea, am considera acest gen drept un apendice estetic al filozofiei morale. Într-o atare perspectivă se diferențiază clar și pragurile celor două literaturi de aventură: una care se ridică până la sensul deplin moral al existenței, iar cealaltă care rămâne pe planul naiv al aventurilor groțeste și stereotipe, incapabilă să câștige nici cel puțin un apetit grațios, pentru elementele care îi compun temelia.

Rămâne încă un lucru inexplicabil în aderența lumii românești la acest gen literar. Căci în afară de prelucrarea d-lui Mihail Sadoveanu, *Măria Sa Puiul Pădurii* și, în afară de câteva lucruri sporadice, tot din acest autor, la noi genul despre care vorbim nu a cunoscut nici măcar importul de tălmăcirii, atât de fecund totuși, al literaturii engleze, în simpatia publicului setos după tot alte și alte maniere literare.

Că *Legea munților* e o apartiție semnificativă, nu mai trebuie dovedit. Dar calitatea ei esențială, nu este totuși în primul rând istorică, ci tot estetică. Căci scrisul d-lui Axente nu traduce un gen streln în spiritul nostru, ci face să crească acest gen din însăși valorile intrinsece ale vieții românești, angrenând peste toată perspectiva sa românească o atmosferă de autohtonism veritabil, câștigând astfel, în favoarea propriei sale viziuni, titlul unei autenticități de matcă și de tonalitate românească deosebite. Plasând acțiunea într-o lume de antichitate tracă

și sorbind, pentru propriul său scris, toate nirezmele caracteristice — lirism profund, accente de patetism eroic, duloște, mult fundal alb — ale acestei lumi, d-l Axente a reușit să ne dea o operă de incontestabilă valoare literară.

În linii mari *Legea munților* e o povestire simplă. Drabal, un erou dac, trebuie, după tradiția strămoșilor și voința întâmplării, să-și ducă pe propria-i fetiță, Leti, jertfă zellor stăpânitori. Iubrea de tată e mal tare însă și, împreună cu odrasla lui, se refugiază în creierii munților. Aici, printr-o nefericită soartă, unul se pierde de celălalt. Toată drama căutării lor, încununată de episoade, în care participă nu numai forțele naturii, dar și toate ființele ei — care vor simboliza rând pe rând, prieteni sau dușmani, răul sau binele — se desăvârșește în cele din urmă prin biruința forțelor binelui. Nu numai Drabal și Leti se regăsesc, dar chiar și Dacii din Sirgidava sunt salvați de ei și de prietenii pe care și-i fac în codrii, în luptele pe care aceștia le duc cu veșnicii năvălitori. Astfel, este răscumpărată și greșeala lui Drabal de a nu se fi supus voinței și hotărârii zellor.

Fără să albă deci nimic deosebit, această acțiune atinge totuși etape de un înalt patetism și uneori de sinceră duloște. Dar elogiul suprem îl vom aduce d-lui Axente, atunci când vom semnala unitatea structurală pe care d-sa a știut să o dea întregel sale vizluni, lîmpezimea melodică a stilului care învălue fiecare amănunt, lipsa de complicații inutile, mersul direct al intențiilor în centrul lucrurilor, viața sesizată din plin și cu un meșteșug rar și, în sfârșit, mai ales, atmosfera entuziastă, caldă și subtilă a scrisului său. Toate acestea așează cartea d-lui Axente, alături de *Urcan Bătrânul* al regretatului Pavel Dan și de *Am plecat din sat* al d-lui Ion Vlasiu, printre cele mai reușite producții ale generații tinere ardelenice. Dar mai mult decât atât, toate acestea trădează un scriitor matur, cu resurse profunde și dela care nu putem pretinde altceva decât o mai mare persistență în făgașul, pe care cu atâta simț, critic și artistic, a apucat.

Un cuvânt bun și pentru desenele d-lui Octav Angheluță care însoțesc, adecvat și modest, textul autorului.

RADU STANCA

RĂSCOALA LUI HORIA ÎN COMITATELE CLUJ ȘI TURDA

Figura lui Horia, care a atras asupra sa atenția Europei întregi, a lăsat în documentele vremii nenumărate urme — de valoare inegală — asupra răscoalei și a ispitit istorici de seamă. Natural, până acum istoriografia română și maghiară s'a ocupat mai ales de această mișcare de răsvărire împotriva domnilor feudali. Dar, cu toate operele de până acum, consacrate mișcării, altele, întocmite pe bază de documente necunoscute sau neutilizate încă, vin să proiecteze lumini nouă asupra diferitelor aspecte ale ei. Bogăția materialului documentar, care e departe de a fi fost epuizat, face cu puțință acest lucru.

Lucrarea d-lui D. Prodan: *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*, (București, 1938. „Biblioteca Inst. de Istorie Națională” dela Univ. din Cluj) are caracterul unei opere oarecum singulare. D-sa

utilizează, pe lângă un foarte bogat și variat material de arhivă, desigur și datele cunoscute din lucrările anterioare. Urmărește însă evenimentele pe unda cea mai îndepărtată de epicentrul zguduirii, înregistrând, pentru acest teritoriu, nu numai știrile adevărate care circulau în timpul pustirii, dar și pe cele cu aparență de adevăr sau inventate pe de-a întregul. E în acest mod de a scrie un exces de scrupulozitate științifică, care constă în străduința de a reda atmosfera în care se petrec evenimentele, nu numai simpla lor enarare.

Prezentarea faptelor petrecute pe un teritoriu limitat, departe de locul de izbucnire al răscoalei, întâmpină și greutăți de altă natură; bruma de organizare militară, care ar fi putut exista în Munți, aici se pierde de tot, iar șefii — mulți și mărunți — se ridică prin ei înșiși dintre elemente neindicate să joace acest rol, dar care în vremuri tulburi, prin nu știu ce ciudată lege psihologică, ies la suprafață. În astfel de cazuri, fără îndoială că și țelurile inițiale ale mișcării își schimbă înțelesul. Se întâmplă mișcări de mase, greu de evocat în mod fidel, pe bază strict documentară.

O judicioasă prezentare critică a lucrărilor mai însemnate care s'au scris asupra răscoalei, precede obiectul cercetării. Mai ales istoriografia română și maghiară s'au ocupat de ea. Dintre istoricii unguri, Francisc Szilágyi se apropie mai mult de obiectivitate. Despre Horia el scrie cuvinte de admirație, pentru consecvența cu care a știut să urmărească un ideal, pe care l-a plătit cu viața. Cât despre ceilalți scriitori unguri care s'au ocupat de Horia, acestora, preocupările de ordin politic le-a întunecat seninătatea istorică. Față de mișcare ei au luat, nu o atitudine istorică, ci una politică. La Români, N. Densușianu i-a închinat lui Horia o operă monumentală, pentru ca să nu amintim decât pe cea mai de seamă.

Motivele răscoalei și în aceste comitate, ca și în altă parte, rămân aceleași, știute din scrieri de mai înainte. Desigur, la cauzele de ordin general care au pornit mișcarea (considerate, cel puțin până acum de către istoricii români, ca fiind de ordin național, social-economic și religios) se adaugă nemulțumirile locale, care dacă n'au fost în stare să irumpă peste zăgazuri, odată satele angajate, au alimentat, și ele, furia generală. Autorul lucrării de față, dat fiind că cercetează desfășurarea evenimentelor pe un teritoriu cu populație diferită, atât din punct de vedere național, cât și confesional, inclină să creadă, că în special motive social-economice trebuie căutate la originea răscoalei, fără a neglija și pe cele de ordin național și confesional. Într'adevăr, în timpul insurecției, certele confesionale amuțesc, iar la conscripția militară dela Alba-Iulia, din iarna anului 1784 — care a format preludivul mișcării — pleacă, din satele cu populație amestecată, alături de iobagii români și iobagii unguri. Se vede că chiar și pe umerii acestora din urmă, sarcinile iobăgești și îndatoririle de tot felul, apăsau fără putință de a le mai purta.

Conscripția militară din 1784 a pus satele într'o fierbere neobicinuită. Iobagul exploatat și de Stat și de domni, împovărat cu sarcini prea apăsătoare pentru puterile lui, și-a pus toată nădejdea în conscripția militară care avea să-l scoată de sub jugul apăsător al atâtor

contribuții și îndatoriri publice. Știrea că la Alba-Iulia se înscriu „cătane” s'a răspândit cu iuțeala fulgerului printre iobagii de pretutindeni. Incolțesc nădejtile. Satele se mișcă. Iobagii nu-și mai îndepinesc slujbele domnești. Toată lumea e în fierbere.

Trebue să remarcăm aci, că un merit real al lucrării constă în înfățișarea circulației știrilor în masse. Reale la început, diformate mai târziu, potrivit cu structura internă și gradul de înțelegere al celui care primea și răspândea știrea — sau pe de-a 'ntregul neverosimile, inventate și exagerate, le urmărește totuși îndeaproape, deoarece aceste știri, pe lângă că evocă atmosfera în care s'au petrecut faptele, dar ele înșile au determinat, în multe locuri, mișcarea de răzvrătire.

Scânteia care a sărit din Munți, la începutul lui Noemvrie, a aprins țara și focul s'a întins cu repeziciune peste Zarand, Hunedoara, Alba, Arad, pentru ca, în prima jumătate a aceleași luni, panica, trecând peste comitatul Turzii, să cuprindă și comitatul Clujului. Pe măsură ce rebelii se apropiau de Cluj groaza devenia atotstăpânitoare, iar nobilii își căutau siguranța cât mai departe, în Nordul Ardealului. Cei care au rămas la Cluj au început să organizeze rezistența, la îndemnul și cu ajutorul comitelui suprem, Contele Ioan Csaki. Care era intenția contelui Csaki? Să oprească revărsarea răsculaților la trecătorile Munților, pentru a nu invadea Câmpia, iar apoi, alături de armată, să treacă la o acțiune ofensivă pentru potolirea răscoalei. În acest scop, el își stabilește tabăra la Feneșul-Săsesc și îndeamnă la apărare și comitatele vecine. Armistițiul dela Tibru însă a fost considerat de iobagii din comitatul Cluj valabil și pentru ei, și astfel au oprit înaintarea.

Dacă prăpădul s'a oprit în drum, teama care stăpânea nobilimea a rămas aceeași. Părjolul putea porni din nou, în orice moment. Vestile despre o nouă izbucnire a răscoalei, care circulau peste tot, unele cu sâmbure de adevăr, altele produsul fanteziei populare, întrețineau o atmosferă încărcată de nesiguranță generală. Teamă de vreun ajutor pe care-l puteau primi iobagii din Țările Române, dela Ruși sau chiar dela Turci, marea neliniște. La Huedin sosesc știri că Horia va veni la 25 Noemvrie, la târgul de acolo, cu oamenii lui. De aici ar fi putut trece lesne în Sălaj. Contele Csaki își mută tabăra, când ici, când colo, după informațiile pe care i le aduc spionii în privința intențiilor răzvrătiților de a trece munții.

Ideile răscoalei au contaminat curând și satele care n'au participat direct la mișcare. Din ascultările de martori reiese limpede fierberea continuă în care se aflau satele. Iobagii refuză prestarea serviciilor, devin amenințatori. Rapoartele oficiale vorbesc pe larg despre aceasta. Întinderea răscoalei găsea peste tot terenul potrivit de propagare. Nu se aștepta decât sosirea răsculaților pentru a li se adăuga alții. Temerile nobilimii erau așadar îndreptățite.

Cu încheierea armistițiului, armata și-a atins țelul: a câștigat timp pentru mărirea efectivelor și a ocupat poziții strategice. Iobagii și-au dat seama că au fost înșelați, dar acum era târziu. De unde, la început, mișcarea amenința să se reverse pe Câmpie, acum devine o

îndârjită luptă de apărare, aci în Munți, fără sorți de izbândă. Rezultatul nu putea fi altul decât cel așteptat. La 14 Decembrie, Horia însuși lasă să se împrăștie pe la casele lor pe cei care-l urmaseră până la Câmpeni, iar el își pierde urma în Munți.

Odată iobagii aduși la neputință, încep răzbunările. Fără milă, fără dreptate, crâncene.

Abuzuri s'au făcut, desigur, și înainte. Nobilii, dar mai ales armata, avea trebuință de încartiruire. Se făceau astfel tot felul de rechiziții asupra satelor. După răscoală însă urmă evaluarea pagubelor. Nobilii făceau prețuirea, nobilii și despăgubirea din averea iobagilor. Ce a urmat de aci e lesne de înțeles.

După liniștirea iobagilor, armata nobililor devine fără folos pentru menținerea ordinii. Dar dezarmarea ei se face cu multă greutate, cu pertractări la Guvern și la Împăratul. Nobilimea, asupra căreia apăsa învinuirea de a fi îngreuiat prea mult slujbele iobăgești, împingând astfel la răzvrătire, căuta fel de fel de motive streine, prezentându-le ca singurele adevărate care au provocat răscoala.

Guvernul încearcă pe toate căile să dezarmeze pe nobili, după pacificarea răsculaților, și pentru a împiedeca răzbunările, dar și pentru a înlătura orice urmă de primejdie pentru regim. Desigur, până la urmă, explicațiile nobililor trebuiau să fie primite de Împăratul — după cum s'a și întâmplat — iar vina cea mare a rămas întreagă a nenorociților de iobagi. Doar Contele Csaki își pierde demnitatea de comite suprem.

„Dreptul Statarial“, decretat de guvern, a format cel mai eficace mijloc de răzbunare a nobilimii. Potrivit acestuia, judecata era sumară, iar executarea pe loc. Guvernul dându-și seama că prin acest drept a lăsat să se reverse în voie furia nobililor, fu nevoit să revoace măsura luată, nu însă înainte de a fi făcut o mulțime de victime printre iobagi.

Din comitatul Cluj au fost condamnați la moarte 17 iobagi care au participat la rebeliune, însă abia o sentință a fost executată, 16 fiind revizuite. Cei mai mulți dintre răsculați au fost pedepsiți cu închisoare, sau cu lovituri de bețe, care se ridicau până la numărul de 90. Nu numai atât, dar mai târziu s'a luat hotărîrea ca răsculații primejdioși să fie mutați în Banat.

Intre urmările răscoalei, mai însemnate pentru iobagi au fost regularea urbanială din 1785, controlul abuzurilor nobililor și acordarea dreptului de a se muta iobagi de pe o moșie pe alta.

Cu discernământ fără greș, autorul a ales din abundența materialului documentar, atât cât a fost absolut de trebuință pentru înfățișarea evenimentelor. Nu putem încheia fără să spunem o vorbă despre forma deosebit de îngrijită, în care e scrisă cartea din punct de vedere al limbii.

PSIHOLOGIA PERSOANEI

Literatura psihologică este îmbogățită cu o nouă lucrare, datorită D-lui N. Mărgineanu, *Psihologia persoanei*,¹⁾ care prin amploarea materialului, prin organizarea lui și perspectiva largă și cuprinzătoare ce o deschide asupra problemei, înscrie o nouă pagină în istoria psihologiei românești. Ea este menită să servească în egală măsură, știința, școala și publicul intelectual. Concepută într'un autentic spirit științific, cartea în discuție constituie una dintre cele mai temeinice lucrări de specialitate, apărute la noi în țară și egalează altele, apărute în strălătitate. Ea reprezintă cea mai vastă încercare de sinteză asupra psihologiei persoanei, care este adevărată cheie de boltă a psihologiei contemporane. Ea se ocupă cu *aspectele majore ale persoanei și modalitățile lor de structuralizare*, precum și cu *aspectul anormal și patologic* al individualității umane.

Fără îndoială, cunoașterea naturii umane este una dintre cele mai imperioase probleme, care a chinat veacuri de-a rândul omenirea. Această problemă formează obiectul de predilecție al filozofului, artistului, psihiatrului, omului practic, dar mai ales, al psihologului. Scopul suprem al acestuia din urmă este cunoașterea adecvată a ființei umane, în toate aspectele ei, prin prisma domeniului psihologiei. Ca atare, *psihologia persoanei* se naște tocmai ca o disciplină care vrea să răspundă la mai multe probleme: Ce este persoana? Care sunt motivele fundamentale ale conduitei sale? Care sunt factorii ce determină formarea, dezvoltarea și structuralizarea persoanei? Care este structura și arhitectonica trebuințelor, dorințelor, aspirațiilor, valorilor, etc., în individualitatea umană?, etc.

Și natural, cum era de așteptat, la aceste întrebări și multe altele de natură similară, se dau răspunsuri diferite. Există teorii extrem de variate, de cele mai multe ori opuse, după cum ele aparțin diferitelor domenii de cercetare ale existenței umane: filosofie, sociologie, psihiatrice, grafologie, antropologie și psihologie. Prin urmare, există destule teorii asupra persoanei, poate încă prea multe. De aceea, după cum observă autorul lucrării în discuție, problema care se pune „nu o credem, o nouă teorie a persoanei, ... ci o încercare de sinteză a teoriilor deja existente”. (p. 11). Luând în discuție, în partea introductivă a lucrării, diferitele teorii asupra persoanei, de natură psihologică, filosofică, sociologică, psihiatrică, etc., autorul arată că între acestea „trebuie găsită o bază comună”, (p. 11). După cum este ușor de văzut, punctul de vedere al autorului nu este exclusivist psihologic, întru cât el nu adoptă o concepție sau metodă de interpretare strict psihologică a personalității. Din contră, pornind dela concepția foarte justă, că realitatea umană este extrem de complexă pentru a putea fi explicată în lumina unei singure teorii sau metode de interpretare, D-l N. Mărgineanu nu desconsideră niciuna din acelea care aruncă o lumină reală asupra persoanei. Ceea ce constituie punctul de vedere personal al autorului, este păstrarea unei balanțe juste între diferitele concepții extremiste, — care caută să explice persoana, fie în funcție numai de ereditatea biologică

¹⁾ Editura Institutului de Psihologie, Sibiu, 1941, Pp. XX 558.

fie în funcție numai de ereditatea socială, subliniind în același timp, rolul dinamicii psihologice în conduita persoanei.

Înarmat cu un subtil simț de analiză critică, autorul trece în revistă cele trei concepții — *biologică, socială și psihologică* — asupra „dinamicii persoanei”, arătând motivele reale care determină conduita umană. Păcatul celor trei concepții amintite, rezidă în faptul că fiecare în parte, explică dinamica persoanei în mod unilaterial, anume, în funcție de o anumită categorie de „motive”, proprii fiecărei concepții. Astfel, concepția biologică explică întreaga activitate umană, în funcție de trebuințe organice (foame, sex, achizițiile, etc.), care evident, deși dobândesc cu timpul forma *socializată și sublimată* de dorințe, aspirații, idealuri, etc., totuși rămân motivele ultime ale conduitei umane. Este cunoscută în această privință concepția lui Freud și a elevilor săi, care prin analogie cu concepția „materialismului economic”, pe bună dreptate poate fi numită „materialistă-sexuală”. Autorul lucrării în discuție, își dă seamă că explicarea conduitei umane, în funcție numai de motivele biologice, este unilaterală, când observă: „Dar atunci cum se face că atâția oameni sunt în stare să sacrifice orice, adică foame, sex și toate celelalte bunuri ale unei vieți vegetative bogate și comode, de dragul unor idealuri spirituale, ce nu au nimic organic în ele, ca libertatea conștiinței, libertatea credinței, conștiința, caracterul, idealul de adevăr și artă și așa mai departe”? (p. 52) Deși recunoaște rolul motivației biologice, autorul nu se oprește la ea, arătând că motivația nu este „dela început și până la sfârșit biologică”. (p. 52) În felul acesta, D-sa, evită și depășește explicațiunea categorială a fenomenelor *superioare* prin cele *inferioare*, greșală în care cad multe concepții contemporane, în explicarea persoanei. Căci după cum observă Hartmann,¹⁾ explicarea formelor superioare prin cele inferioare, constituie o desconsiderare tipică a legii ierarhice a categoriilor. Și într'adevăr, afirmațiunea că totul poate fi explicat numai cu ajutorul coteoriilor inferioare, neagă implicit existența celor superioare, neagă ierarhia treptelor existenței și ierarhia valorilor. Conform concepției freudiene, toate valorile superioare sunt rezultatul *sublimării* și ca atare, față de izvorul lor generator — *libido* — ele sunt simple iluzii. Dragostea individuală, luată sub forma ei platonice este o „iluzie”, întru cât e derivată din sexualitatea primară. Dragostea față de divinitate și religie, deasemenea sunt „iluzii” fiind rezultatul forțelor libidinale sublimite. Singurul fapt care nu e iluzoriu, este trebuința sexuală și satisfacerea ei normală. La aceasta se reduce, în ultima instanță, concepția freudeană asupra persoanei.

Dealtfel, aceste considerațiuni rămân valabile pentru orice teorie biologică asupra dinamicii persoanei umane. Orice activitate și manifestare, de natură morală, religioasă, artistică, etc., conform concepțiilor biologice, nu poate fi explicată decât în funcție de procesul sublimării trebuințelor biologice primare. Se naște însă în mod legitim întrebarea: Dacă totul depinde de motivația biologică, de unde răsar de pildă „normele morale”, ale căror mandatar, conform concepției freudiene, este Supra-Eul, care dirijează și cenzurează tendințele libidinale, supu-

¹⁾ N. Hartmann, *Kategoriale Gesetze. Philos. Anzeiger. Bonn* 1926, p. 218—219.

nându-le *volens nolens*, procesului de sublimare? De aceea, după cum bine observă Scheler,¹⁾ concepțiile biologiste nu pot evita cercul vicios, în care cad fatal, atunci când încearcă să explice orice sentiment moral, în funcție de sexualitatea sublimată. Pe de o parte, toate sentimentele morale se explică în funcție de tendințele libidinale sublimate; iar de altă parte, tendințele libidinale sublimate se explică în funcție de existența „normelor morale”. De unde răsar aceste norme?

La această întrebare nu putem obține un răspuns satisfăcător, rămânând în cadrele stricte ale dinamicii biologice. Intru cât, de aici, nu vedem cum ar rezulta sistemul de categorii sociale, ierarhia de valori obiective, în funcție de care se realizează procesul socializării și sublimării, pornind dela treptele inferioare spre cele superioare ale acestei ierarhii. Acest sistem ierarhic de valori, ca motiv fundamental al conduitei umane, nu poate fi înțeles decât în lumina *dinamicii sociale*, de care se ocupă autorul în continuare. Dacă este adevărat că individul se naște cu o serie de dispoziții native, care constituie motivele conduitei sale, nu mai puțin adevărat este faptul, că el se naște într-o societate. Ori, fiecare societate are un standard ierarhic de valori: economice, politice, sociale, teoretice, artistice și religioase, care, după cum a arătat Spranger și mai ales psihologii sociali americani, se impun treptat individului, constituind categoriile fundamentale de motive dela baza conduitei sale. Și atunci, ceea ce ne apare inexplicabil din punctul de vedere al dinamicii biologice, în ce privește diversitatea de motive dela o clasă socială la alta, dela un stat la alt stat și în general, dela un grup social la altul, devine lămurit în perspectiva dinamicii sociale. Căci, după cum observă autorul, discutând printre altele, dinamica celor care trăiesc la sate, comparativ cu dinamica celor dela orașe, — diversitatea de scopuri și valori ce se constată între sătean și orășan, nu se datorește eredității biologice, ci eredității sociale. Intru cât, „baza biologică în ambele cazuri e aceeași; diferită e doar societatea. In spre ea, deci, trebuie căutată și explicarea”. (p. 53).

Dacă teza biologică a motivației este unilaterală, intru cât explică totul în funcție de trebuințe, nu mai puțin excesivă este și teza sociologică a motivației, susținută de Tomas, Faris, Durkheim, Malinowski, Spranger, etc., intru cât ea reduce totul la valori sociale și culturale. De aceea, pe bună dreptate observă autorul, că a trage concluzia „că valorile sociale sunt singurele motive ale acțiunii umane — așa cum Faris și alții înclină să creadă — e, desigur, o greșală. Dela o extremă ar însemna să sărim exact la cealaltă” (p. 58). In consecință, problema care se pune, nu este de a dovedi influența biologică sau socială asupra conduitei umane, care este incontestabilă, ci „de a preciza cât de mare e una și cât cealaltă și care e rostul uneia și care e rostul celeilalte” (p. 59).

Tratând pe larg ultima concepție asupra motivației, autorul arată că pe lângă influențele biologice și sociale, natura umană cuprinde și o altă serie de motive, de natură pur psihologică. După ce face o analiză critică a diferitelor teorii, susținute de Mc Dugall, Freud, Adler,

1) M. Scheler, *Vesen und Formen der Sympathie*, p. 293.

Allport, Lewin, Murray, etc., care pun punctul de greutate pe „dinamica psihologică”, autorul trage unele concluzii, în măsură să ne lămurească asupra punctului personal de vedere, cu privire la problema discutată. Departe de a fi partizanul exclusiv al unuia din cele trei concepții, D-l. N. Mărgineanu arată că adevărata motivație umană, nu este nicicând numai biologică, numai socială sau numai psihologică, ci „totdeauna și biologică și sociologică și psihologică, cu alte cuvinte ea e bio-psiho-socială, așa cum viața însăși este”. (p. 106). Autorul distinge diferite „planuri” sau „niveluri” în viața persoanei, în care uneori domină aspectul biologic (de ex. în cazul trebuințelor organice), alteori domină aspectul social (ex. atitudinilor, credințelor, prejudecăților, etc.) și alteori, aspectul psihologic. Între aceste trei feluri de motivații însă, nu există separațiuni tranșante, întru cât ele reprezintă numai trei aspecte ale unuia și aceleleași motivații umane. Existența lor se verifică atât în cazul unei trebuințe primare (foame, sex, etc.), cât și în cazul unei atitudini sociale, care nu este independentă de constituția organică și istoria psihologică a persoanei. În felul acesta, autorul reușește să ne dea o concepție integralistă asupra motivației, care evident, are pronunțate nuanțe eclecticiste, întru cât încorporează într'un sistem unitar, cele trei teorii privitoare la dinamica persoanei umane.

Odată problema dinamicii persoanei lămurită, autorul se ocupă cu : a) aspectul *funcțional* al persoanei, în legătură cu natura proceselor sau funcțiilor prin care motivele de acțiune ajung la satisfacere, b) aspectul *formal* sau de temperament, privind formele activității și afectivității și c) aspectul *integral*, de fire, în legătură cu orientarea generală a persoanei. La sfârșitul acestui capitol, d-l N. Mărgineanu definește persoana ca fiind „un sistem de tendințe, aptitudini și trăsături de temperament și fire” (p. 139). În continuare, această definiție este completată astfel: „persoana umană este o configurație funcțională, în slujba unei configurații dinamice, cu o anumită formă și direcție de orientare, socotită — în toate aceste cazuri — în ceea ce ea are mai central, diferențial, constant, abisal și biosocial” (p. 140). În felul acesta, autorul anticlpează conținutul capitolelor următoare, în care se ocupă despre aspectul *diferențial, evolutiv, social și abisal* al persoanei.

În partea a treia a lucrării se ocupă în trei capitole, cu *structura persoanei*: a) tipologia, b) biotipologia și c) analiza factorială. Această parte a lucrării, formează a doua problemă centrală din psihologia persoanei, după ce în prima, au fost definite *variabilele* fundamentale ale persoanei. Ea are de obiect studiul relațiilor „dintre aceste variabile, cu scopul de a desprinde structura și arhitectonica, cărora ele se supun” (p. 343). În capitolul final al acestei părți, intitulat „Structura persoanei”, găsim schițată concepția personală a autorului față de problema discutată. Ultima parte a lucrării, a IV-a, se ocupă cu aspectul anormal și patologic al persoanei. Aici sunt tratate diverse boli mintale, precum și cauzele organice și sociale care le determină, în lumina diferitelor teorii, susținute de Janet, Freud, Jung, Adler, Kretschmer, etc. De asemenea, autorul studiază și consecințele practice ale acestor boli, în legătură cu delinquența și criminalitatea.

Din complexitatea problemelor cuprinse în lucrarea d-lui N. Mărgineanu, nu am reușit în cele de mai sus, să discutăm decât în treacăt

unele probleme, altele numai să le amintim, iar altele să le trecem cu vederea, în lipsa spațiului necesar. De altfel, bogăția informației bibliografice¹⁾ este așa de mare, încât la prima vedere, s'ar părea că lucrarea e prea încărcată de material, prezentat în sub formă prelucrată, în formă de citate, extrase din lucrările diferiților autori. Printre alte merite ale lucrării, noi semnalăm în orice caz și pe acesta, al informațiilor bibliografice bogate și temeinic stăpânite, care stă astfel, la îndemână nu numai psihologului, dar și sociologului, psihiatrului, educatorului, studentului, etc., în vederea orientării lor vaste în problemă. Dacă la noi nu s'a împământit obiceiul traducerilor, care să țină la curent cu apariția operelor științifice în străinătate, este util și necesar, ca sinteza lor să fie prezentată în lucrări de tipul aceleia de care ne-am ocupat. Lucrări în care să fie prezentată nu numai atitudinea și concepția personală a autorului, dar și redarea fidelă a problemelor, așa cum se pun ele în străinătate. Căci, numai pe această cale se poate ajunge la pregătirea temeinică a studentului, a profesionistului de mai târziu, precum și la ridicarea atmosferei culturale a păturei noastre intelectuale. De aceea, lucrarea d-lui N. Mărgineanu umple un gol de mult resimțit în cultura noastră.

A. CIRCHEV

O CULEGERE DE DOCUMENTE PRIVITOARE LA SEC. XVII, ÎN TRANSILVANIA

După o muncă destul de migăloasă, a apărut în August 1940 o nouă lucrare a D-lui prof. I. Lupaș dela Universitatea din Cluj—Sibiu. Ea poartă titlul: *Documente istorice transilvane, vol. I. 1599—1699*²⁾ și conține o serie de date privitoare la desfășurarea evenimentelor mai importante în decursul acestei perioade de o sută de ani în Ardeal. Apariția ei era cu atât mai mult așteptată, cu cât autorul a rămas până azi cel mai de seamă cunoscător al trecutului acestei provincii.

Fiind acum vorba de istoria celui mai scump ținut al nostru, îmi iau îngăduința să reamintesc cu durere unele lucruri triste.

În toamna anului 1938 din inițiativa unui ministru al Educației Naționale, ieșea la iveală o nouă lege a organizării învățământului superior, care privea contopirea celor două catedre de Istoria Românilor dela Universitatea din Cluj întruna singură. În acest fel, catedra de istorie a Transilvaniei, unica din întreaga țară, menită să dea o cunoaștere mai amplă a acestei provincii, era desființată, după o existență de aproape douăzeci de ani.

Lovitura aceasta a provocat o mare durere în sufletul aceluia care se străduise să ne dea o icoană clară despre trecutul sbuciumat al Ardealului. Mai grea și mai dureroasă lovitură poate că a fost pentru noi, studenții, deoarece pierdusem singura ocazie de a mai asculta un curs ca acesta. Toate eforturile, făcute de noi, pentru

¹⁾ Autorul se referă în cuprinsul lucrării, la peste 570 studii de specialitate, iar la sfârșitul fiecărui capitol dă bibliografia selectă, în legătură cu fiecare problemă.

²⁾ Cluj, Tip. Cartea Rom., 1940, XVI+522 pag.

reinființarea catedrei, au rămas zadarnice, căci cererea noastră n'a fost luată în considerare.

Acesta a fost tristul sfârșit al catedrei amintite, de care noi ne despărțeam cu adâncă amărăciune în suflet.

Grija însă pe care d-l Lupaș o poartă Transilvaniei, cetate naturală, leagănul de veacuri al românismului, reiese foarte limpede din colecția atât de îngrijită a documentelor, pe care o avem înaintea.

După însăși mărturia D-sale, ceea ce l-a îndemnat să facă acest lucru a fost „gândul de a publica, odată cu aceste documente, și mărturiile contemporane privitoare la răscoala țăranilor din Munții Apuseni din 1784”. Natural că publicarea unor astfel de documente, ce privesc răscoala lui Horia, necesită o nouă muncă anevoioasă, în schimb ar fi de o însemnătate foarte mare pentru istoriografia noastră.

În volumul I al „Documentelor istorice transilvane” autorul a luat ca puncte de plecare două date de o importanță covârșitoare pentru istoria Transilvaniei: „1599, anul înscăunării lui Mihai Viteazul la cârma acestei țări și 1699, anul în care s'a ratificat prin tratatul încheiat la Carlovitz, în 26 Ianuarie, faptul împlinit al penetrațiunii habsburgice în Transilvania”. De altfel însuși momentul alegerii anului 1599 ca punct de plecare, ne arată în mod vădit, că autorul l-a considerat ca un eveniment epocal pentru istoria Ardealului.

În adevăr, după victoria lui Mihai Viteazul dela Șelimbăr, 28 Oct. 1599, asupra cardinalului Andrei Bathory, drumul pentru „Hanibal al Valahilor” (Hannibal Valachus) era deschis spre Ardeal. La 1 Noemvrie, același an, Mihai își făcea intrarea triumfală în Alba-Iulia, capitala Ardealului.

Evenimentul acesta are o mare însemnătate pentru istoria Românilor, deoarece Mihai reprezintă pe cel dintâi înfăptuitor al unității noastre naționale. În timpul domniei lui, relativ scurtă, în Ardeal, s'a interesat de soarta Românilor și a căutat pe cât i-a fost în putință să aducă unele îmbunătățiri prin dietele la care participase personal. Căderea lui, atât de precipitată, a împiedecat însă și realizarea altor reforme pentru țăranimea română iobagă din Ardeal.

Un mare rol politic și religios în același timp a jucat Gavril Bethlen, care se gândea la întemeierea unei Dacii protestante. El încercă să imite pe Mihai și dorea unirea celor trei ținuturi românești, prin trecerea lor la religia protestantă. Cerea însă pentru realizarea acestui plan și aprobarea patriarhului Ciril Lucaris din Constantinopol. Răspunsul înaltului prelat din 2 Septemvrie 1629 arăta că acest lucru este imposibil de realizat, deoarece spunea el: „pentru a îndeplini această unire înainte de toate ar trebui ruptă legătura de sânge și de simțiri care trăiește, deși în mod tainic, dar cu atât mai puternic între Români din țara Transilvaniei și între locuitorii țării Munteniei și Moldovei” (p. 178).

Iar în altă parte a scrisorii spunea: „Nu ne este iertat să jertfim credința noastră de dragul unor rațiuni politice, deoarece mântuirea sufletului este mai presus de binele lumesc” (p. 179).

Din cuprinsul scrisorii se poate vedea că patriarhul Ciril Lucaris își dădea seama de coeziunea ce exista între Români din cele 3 ținuturi și nu putea să admită astfel de absurdități ca ale lui Bethlen. Dorințele acestuia din urmă rămăneau prin urmare deșarte și ca atare departe de a se îndeplini.

Situația grea în care se aflau Români acum se menține și sub domnia Rakoczeștilor. Aceștia duceau o politică asemănătoare cu a lui Bethlen, căutând să atragă pe Români din Ardeal la religia calvină.

În 1638 mitropolit al Ardealului este Ghenadie, contemporan cu Gheorghe Rákoczi I, principele Transilvaniei. În timpul păstoririi lui, Rákoczi I confirmă vechile scutiri acordate odinioară preoților români de către Gavril Bethlen (p. 194). În 1640 murind Ghenadie, scaunul vlădicesc rămâne vacant. Trei candidați se iveau pentru ocuparea acestui post: 1. Popa Ștefan, predicator din Bălgrad, ce se bucura de sprijinul lui Rákoczi, 2. Meletie Macedoneanu, favoritul lui Geleji Ștefan, superintendentul calvin și al lui Matei Basarab, 3. Ilie Iorest sprijinit de Vasile Lupu, domnul Moldovei (Lupaș I., *Istoria bis. a Românilor ardeleni*, p. 64).

Atât Rakoczi, cât și Geleji Ștefan căutau un candidat care să primească condițiile puse de ei. Dar în cele din urmă Rákoczi, la îndemnul lui Vasile Lupu, întărește ca mitropolit pe Ilie Iorest, ieromonah dela Putna. Această alegere nu-i convenea lui Geleji Ștefan, care într-o scrisoare dela 8 Octomvrie 1640 către Rákoczi, regretă că a instituit un moldovean (p. 212).

Ilie Iorest era un ortodox convins, căci la 1642 în sinodul dela Iași a combătut categoric propaganda calvină din Ardeal (Lupaș I.: *Ist. bis. a Rom. ardeleni* p. 65).

De aci a luat naștere conflictul cu Rákoczi I, care a avut ca urmare alungarea lui din scaun. În 1645 nu mai era în scaunul mitropolitan al Ardealului, deoarece la această dată, Varlaam recomandă țarului Mihail Teodorovici pe Ilie Iorest.

În scrisoarea către acesta arăta că, după o păstorire de trei ani, au început clevetirile împotriva lui Iorest. Dușmanii lui, în frunte cu Gheorghe Ciulai, l-au influențat și pe Rákoczi, care s'a văzut silit să ia măsuri aspre și să-l alunge din scaun: „nu pentru altă vină, decât pentru credința creștină” (p. 230).

Tot mitropolitul Varlaam este acela, care încurajează în aceste momente grele pe Români din Ardeal, îndemnându-i să nu renunțe niciodată la credința lor ortodoxă. În locul lui Iorest a fost ales mitropolitul Simion Ștefan. În timpul acestuia apare *Noul Testament* (1648) cu acea minunată predoslovie unde se face asemănarea cuvintelor cu banii, după o maximă latină: „Verba valent sicut nummi” (p. 242, la nota documentului).

După moartea lui Gheorghe Rákoczi I, în 1648, urma fiul său Gheorghe Rákoczi al II-lea. În timpul guvernării lui, Ardealul a avut bune relații cu Țara Românească. Astfel în 18 Februarie 1650 el confirma tratatul de alianță încheiat între tatăl său și Matei Basarab, prin care se obliga să mențină aceleași raporturi de prietenie, ca până acum (p. 280).

Această situație a continuat să existe și pe vremea lui Constantin Șerban, Domnul Țării Românești. Tot în timpul lui Gheorghe Rákoczi II a avut loc instalarea lui Sava Brancovici ca mitropolit al Ardealului, mitropolit care a suferit mult pentru cauza creștină (ortodoxă) în Ardeal. Pentru intransigența lui în chestiuni de credință ortodoxă, i s'au adus o serie de invinuri, care n'aveau însă niciun substrat real, întocmai ca și la Ilie Iorest. Cel mai aprig dușman al lui Sava Brancovici a fost Székely László, care l-a determinat pe Apafi să ia măsuri diabolice împotriva lui și să-l alunge din scaun, în anul 1680.

Atitudinea aceasta, atât de dușmănoasă, se aseamănă cu aceea a lui Kossuth Lajos, care în 1849 era gata să ierte pe toți Români, dacă depun armele, afară de mitropolitul Andrei Șaguna.

Către sfârșitul veacului al XVII-lea influența habsburgică începe să pătrundă în Transilvania și să ia locul celei turcești.

Prin dezastrul suferit de Turci în 1683 sub zidurile Vienei, datorită intervenției energice a lui Ion Sobiesky și prin eliberarea Budei în 1686 de sub Turci, Habsburgii câștigau mereu teren înspre răsărit. Astfel ajung în sfera lor de influență și Ungaria și Transilvania.

În aceste împrejurări s'a întâmplat în 1698 la Bălgrad (Alba-Iulia) actul de unire al bisericii ardeleni cu Roma, sub episcopul Atanasie (p. 464).

Actul acesta de desolidarizare ce a avut loc în sânul bisericii ortodoxe române a produs o vie indignare în rândurile multora din preoții ardeleni. Mulți n'au recunoscut această unire și au rămas mai departe la vechea lor credință.

Un an mai târziu prin pacea dela Carlovitz (1699) Transilvania trece sub stăpânirea habsburgică.

Epoca dintre anii 1599 și 1699 în istoria Ardealului se caracterizează prin o serie de frământări de natură politică și religioasă, cu rezultate foarte dureroase pentru Români. Această situație a mai durat un secol, când paharul suferințelor s'a umplut și s'a deslănțuit furia răscoalei lui Horia, menită să facă dreptate cu armele.

SIMION DAIA

JUSTIȚIA ROMÂNEASCĂ ȘI MAGHIARII DIN TRANSILVANIA

Revista *Pandectele Române*, publică în ultimul său număr pe anul 1940, studiul d-lui V. M. Teodorescu, fost primpreședinte al Tribunalului Timiș-Torontal, despre activitatea justiției românești în Ardeal, în cei douăzeci și doi de ani, dela Unire și anume modul cum s'au aplicat legile în ceea ce privește minoritatea maghiară.

D-l V. Teodorescu spune dela început:

„Pentru a fi bine înțeles, vom mărturisi că în expresiunea *justiție românească*, aplicată minorității maghiare, vom cuprinde totalitatea drepturilor și libertăților, materiale și morale, pe care le-am acordat acestora, pe toate tărâmurile activității ei, anume, în raport cu totalitatea aceluiași drepturi și libertăți, acordate minorității române de Statul maghiar, odinioară!”

Autorul examinează într'un capitol situația din Ungaria veche.

1. În ceea ce privește *egalitatea națiunilor*, Ungaria veche a avut legea XLIV din 1868, votată sub influența scrierilor doctrinarului idealist Eötvös, dar ea nu a intrat nicicând în vigoare.

2. *Legea electorală* maghiară XXXIII din 1874, prin limitări savant întocmite, prin arondări special aranjate ale circumscripțiilor de votare, prin facila câștigare a evreimii și-a avut totdeauna unanimități maghiare.

„Astfel, la început erau 250,000 alegători, mai târziu 300,000. Chiar în preajma războiului, abia a atins 500,000, adică 5—6% din întreaga populație a țării”.

Dar nici procentul acesta nu era egal repartizat. În Ungaria propriu zisă era 7,5%, în Ardeal de abia 3,2%.

3. *Dreptul școlilor* era format din legiurile Apponyi din 1907. Prin legiurile acestea s'a ajuns ca, în întreaga Ungarie să nu fie nicio școală de Stat cu limba de predare română, iar școlile profesionale trăiau, la rândul lor, sub permanenta amenințare a inventivității directorului regional maghiar. Pe întregul cuprins al Transilvaniei erau de abia 4 licee. „Fantezia atotputernicului minister, făcea să dispară autorizațiunile valabile date, peste noapte, ca în cazul liceului greco-catolic român din Beiuș, care, funcționând cu opt clase, a fost fără niciun motiv, redus la numai patru clase”.

4. *Dreptul bisericilor*: prin o serie de legiuri s'a încercat a se pune afară de lege confesiunile românești. În dieta dela Turda s'a hotărât să nu se mai recunoască legalitatea religiei ortodoxe. S'a încercat obligarea preoților de a preda religia în limba maghiară. S'a încercat curmarea relațiilor naturale și neîntrerupte ce existau între biserica ortodoxă din Transilvania și cea din Țara Românească.

5. Alte legi conțineau alte limitări și prigoniri ale elementului românesc. Maghiarizarea numirilor comunelor (Legea IV din 1896); legea XIV de încătușarea presei, prin ale cărei articole 16 și 18, se pretindeau formal autorizațiunea și cauțiunea prealabilă, pentru aparițiunea oricărei publicațiuni; legea pentru compunerea Curților cu jurați; legea care crea instituțiunea faimoasă cunoscută sub numele de „urbarium”; cruda aplicațiune a legilor IV, V și VI din 1858 în ceea ce privește pe Români; nedreapta aplicațiune a ideii de composorot; prigoana deslănțuită de organele administrative, chemate să conducă registrele Stării civile, să facă înscrierea în școli etc. etc.

Față de acest tratament „legal” al majorității românești din Ardeal, regimul românesc nu a recurs la răzbunare, sau cel puțin la un tratament egal. Legile românești au fost largi și ele s'au aplicat în spirit de omenie.

D-l Vasile M. Teodorescu examinează Programul dela Alba-Iulia, principiile constituției din 1923, legea învățământului primar și normal din 26 Iulie 1924, legea învățământului particular din 22 Decembrie 1935, legea pentru regimul general al Cultelor din 22 Aprilie 1938, legile privitoare la drepturile politice și Statutul minorităților.

Din această examinare d-sa trage următoarea concluzie :

„Iată dar, pe planul acestui examen pur, al principiilor care guvernează domeniul libertăților în cele două regimuri, cum bilanțul ia, fatal, forma unei lapidare echivalente: libertate garantată în drept și executată cu sfințenie, în fapt, la Români, asuprire savant camuflată în legi atrăgătoare dar neaplicate și sângeros organizată faptic, pentru întreaga aparatură de Stat, la Unguri”.

Intr'un capitol special, autorul examinează modul aplicării principiilor de drept, în diferite domenii: cultural, național, social, parlamentar, economic, financiar, legislativ, etc.

E aci o muncă migăloasă, în care se pune în evidență atitudinea maghiară față de elementul românec, german, slovac și a alte minorități cari au compus și compun statul ungar.

Recunoașterile Episcopului Makkay, privitor la „sprijinul neprețuit” acordat reformatilor din Ardeal de Statul român, ale publicistului Dr. Gall, privitor la progresul pe care biserica unitară îl realizează în Statul român, datorită „impozantei obiectivității” a acestuia, recunoașterile lui G. Parecz, privitor la faptul că numai „legea conversiunii a scăpat pe moșierii unguri de datoriile enorme ce-i grevau”, se completează cu date solide, asupra stărilor religioase, culturale, economice etc. din Ardealul Românesc și Ungaria.

Din studiul d-lui Vasile M. Teodorescu rezultă că, regimul românesc a fost unul de adevărată și largă Justiție. I. F.

ROMULUS SEIȘANU: „TRANSILVANIA ROMĂNEASCĂ”¹⁾

Prin prezentarea obiectivă, științifică și într'o formă condensată a unei bogate documentări de ordin istoric, etnic și politic d-l R. Seișanu, atât de cunoscut din articolele d-sale din *Universul*, demonstrează caracterul etnic românesc al Transilvaniei și integrarea acesteia în Statul Român.

Din șirul lung al documentelor istorice, al datelor statistice și din concluziile pe care le trage, pe baza cartogramelor ce numai cu multe greutateji le-am putea consulta, în diferite publicații, vom spicui numai câteva, cu regretul că, nedispunând de spațiu suficient, nu le putem reproduce în extenso.

Delimitarea spațiului etnic al Românilor, așezarea Ungurilor în bazinul Dunării de mijloc și linia de contact între aceste două popoare e făcută pe baza unor hărți și lucrări germane, a Cronicii ruse atribuite lui Nestor, a afirmațiunilor cronicarilor unguri medievali și a documentelor maghiare. Conform hărții popoarelor din Europa centrală și orientală din anul 900, din *Atlasul istorico-geografic german*, întocmit de Rudolph von Wedell, maior în Reg. 30 prusian, apărut la Berlin în 1824, Românii (Walachen) ocupau, la această dată, actualul teritoriu al României, cu toată Transilvania, Basarabia și teritoriul dela Est de Nistru, până dincolo de Nipru. În teritoriul ocupat de Români sunt trecute principalele voievodate românești și slave. Ungurii

¹⁾ București, 1941, Tip, ziarului „Universul”, p. 109.

(Ungărni) ocupau, în anul 900, aproape același teritoriu etnic ca și azi, în pusta dunăreană.

Limita din spre Apus a spațiului etnic al Românilor e redată de harta citată și de afirmația profesorului ungar F. Eckhardt, care în *Magyarország Története*, Budapest 1933, spune: „Să nu ne închipuim că au ocupat cuceritorii (Ungurii) țara întreagă. Numărul lor, poate și din cauza înfrângerilor suferite în patria lor de mai înainte, era prea mic pentru aceasta. Teritoriul ocupat de ei se potrivea aproximativ, cu cel stabilit prin pacea dela Trianon, la care a fost redusă după 1000 ani, Ungaria mică”. Cea dintâiu cronică rusă, atribuită lui Nestor, scrisă în anul 1080, pomenește pe Români ce locuiau, în număr mare, în vremea sa în aceleași ținuturi ale fostei Dacii și peste Nistru. La fel amintește că Ungurii au trecut din regiunea Kievului spre Nistru și de aici în Panonia. Din cele cuprinse în cronică aceasta ca și din comentariile ei făcute de istoricul german Schloezer, reiese că Valachii (Români) în sec. IX-lea, erau un popor numeros și puternic, aveau o organizație de stat, o „țară”, cuprinzând un teritoriu mai mare decât al României din 1920—1940, pe când în vremea aceea triburile maghiare, fără căpătâi, cutreerău stepele dintre Nipru și Nistru.

Prezența Românilor în Transilvania și în Panonia, înainte, în timpul și după apariția triburilor ungare în regiunea Dunărei de mijloc, o confirmă și cronicarii unguri medievali. Secretarul anonim al regelui Ungariei, Bela, pomenește de expediția ce a întreprins-o Tuhutum, unul din generalii lui Arpad, împotriva lui Gelu, ducele Românilor (Blachilor) ca și numele altor principii ce domneau atunci în ținuturile locuite și azi de Români. Vechimea elementului românesc și întinderea blocului etnic român, până în valea Tisei sunt confirmate și în actele și documentele ungurești ce s'au mai păstrat după invazia Tătarilor din 1241. Astfel, istoricul maghiar, Theodor Lehoczky, scrie, în 1890, că regiunile de Nord-Est ale jud. Salaj, „erau, fără nicio îndoială, locuite de Români, înainte ca elementele maghiare să fi pătruns”. Fabian Gábor în *Monografia jud. Arad*, scrie: „Între locuitorii de neam străin ai comitatului nostru probabil că Români sunt cei mai vechi, cari, dacă e adevărat că se trag din coloniștii Daciei lui Traian, pot fi considerați aborigeni ai comitatului Arad”.

Transilvania, Maramureșul, Crișana și Banatul, pe lângă că fac parte integrantă din spațiul etnic românesc, dar atât înainte, cât și după așezarea Ungurilor în șesul Dunării de mijloc, până la 1867, au avut voievozi și cnezi români și o organizare politică și socială întemeiată pe drepturi cutume românești (jus valachicum). Au fost deci legate de restul spațiului etnic al Românilor sau au fost independente. Chiar din „lucrarea-standard, izvor nesecat al istoricilor de mâine”, intitulată *Les negociations de la paix hongroise*, reiese că regele Andrei I al Ungariei (1048) a cedat Transilvania și teritoriile vecine de dincolo de Tisa prințului Adalbert al Poloniei și că în tot timpul domniei Arpazilor, adică dela anul 900 și până la 1301, când a murit Andrei al II-lea, ultimul rege al Ungariei din familia Arpazilor, „, „Transilvania ne apare sub domnia Arpazilor ca o provincie independentă”. Independența Transilvaniei, după bătălia dela Mohács din 1526, cu toate că plătea un

tribut Sultanului din Constatinopol, e îndeobște recunoscută. Transilvania a format, cu ținutul din părțile Tisei, așa zisul Partium, un principat electoral, dela adunarea constituantă dela Turda din 1542, până la moartea prințului Mihail Apafi I, care a avut loc în 1690. Împăratul Austriei Leopold în anul 1691, printr'o diplomă s'a obligat să respecte Constituția și legile speciale ale Transilvaniei. Iar după o sută de ani, în decretul semnat de Împăratul Austriei, 1790, spune în art. 5: „Transilvania este un principat de sine stătător și neatârnat de altă Țară”.

Anexarea teritoriilor românești, a Maramureșului, a Aradului, a Banatului și a Transilvaniei la Ungaria a devenit o problemă a politicii ungurești, imediat ce Ungurii au scăpat, în 1699, de stăpânirea turcească.

Au început cu Maramureșul și Aradul în 1733, care, după statistica publicată de Magda Pál în anul 1809, se constată că întreg ținutul acesta a avut 116.580 locuitori, astfel repartizați pe comune: Români în 51 comune; Unguri în 5 comune; Germani, Ruteni și Evrei în câteva comune. Populația Aradului în epoca aceea avea Români 87,6%, Sârbi 5,4%, Unguri 4,8%, alții 0,2%. Chiar orașul Arad mult mai târziu în 1839, după autorul maghiar Fényes Elek a avut din 15.242 de locuitori majoritatea Români, aproximativ 7623. Banatul în sec. XIV și XV era împărțit în 8 districte, unde se afla în vigoare dreptul special românesc. În sec. XIV, Mircea, Domnul Țării Românești a stăpânit Banatul până la râul Caraș cu sectorul Porților de Fier. După aceea a fost dependent de Ungaria până la 1552; de Turcia dela 1552 până la 1716; de Austria dela 1716 până la 1779 când a fost anexat de Ungaria. În 1849, Austria a recunoscut vechea autonomie a Banatului, iar în 1860 Banatul a fost reanexat la Ungaria, cu toate protestele formulate de Români și Sârbi. În 1770, repartitia populației Banatului pe neamuri a fost următoarea: Români 186,639; Sârbi 78,970; Germani 42,201; Bulgari 8693; alții 5625. Ungurii nu sunt trecuți în această statistică, deci ei atunci încă nici nu au existat în Banat.

Problema anexării Transilvaniei au pus-o Ungurii la 1848 sub imboldul revoluției. Fiquelmont fost președinte de consiliu și ministru de externe al Austriei, a respins atât pretențiile de independență deplină, cât și anexarea Transilvaniei, formulate de Ungaria, prin următorul răspuns: „Ungurii n'ar trebui să uite că au venit ultimii din Asia, fără anale, fără nicio amintire de istorie și de patrie”; că „orașul Buda a fost vreme de 150 ani capitala unui pașalâc turcesc și dela liberarea teritoriului lor toate beneficiile civilizației Europei centrale n'au putut pătrunde până la extremitatea frontierelor imperiului pentru că ei au opus un zid despărțitor”. Totuși, Ungurii, conduși de Kossuth, au proclamat în 1848 „Unirea” Transilvaniei cu țara lor, față de care Românii și Sașii au protestat, invocând drepturile lor de dispozițiune asupra acestei țări.

E extrem de important a releva, din lucrarea d-lui Seișanu, harta întocmită de Jászai Oszkár pe baza indicațiilor date de Kossuth, în timpul cât l-a petrecut ca refugiat în Statele Unite ale Americii după dezastrul dela Világos (1848).

După cum reiese din harta etnică kossuthistă, teritoriul etnic maghiar corespunde cu al Ungariei din 1939, iar teritoriul etnic românesc, care cuprinde la Nord aproape întreg Maramureșul și la Vest aproape întreg Banatul, depășește astfel linia frontierei, fixată prin tratatul din 1920 în avantajul Românilor.

În raport cu *etnologia Transilvaniei și Banatului, pe bază de statistici maghiare*, despre care autorul tratează pe larg, credem, că e suficient de semnificativ citatul pe care îl face din lucrarea lui Dr. Kenéz Béla din 1906 (*Magyarország népeségi statisztikája*), în care se spune: „Românii trăesc în majoritate absolută în 12 județe și anume: Sălaj, Arad, Caraș-Severin, Alba, Bistrița-Năsăud, Făgăraș, Hunedoara, Târnava-Mică, Cluj, Sibiu, Someș și Turda și au majoritate relativă în Timiș, Brașov și Târnava-Mare”. Blocul românesc din Transilvania, considerat în 1912 chiar de fostul prim-ministru al Ungariei, contele Bethlem, un ocean, o „mare”, o avalanșă a fost recunoscut ca atare și de delegația de pace ungară dela Paris în 1920, care în nota II spune: „Acum 60 de ani locuitorii Transilvaniei au fost 28,2% Unguri și 58,0% Români”.

Referitor la celelalte probleme pe care le tratează d-l Seișanu cum sunt: Ungurii și Secuții din Transilvania; Unirea Transilvaniei și Banatului cu Regatul Român, etc., etc., din motive lesne de înțeles nu le putem releva acum. Sperăm însă să revenim.

Dr. P. RĂMNEANȚU

INSEMNĂRI

ION C. BRĂTIANU

Un pios pelerinaj, a reunit în ziua de 4 Mai, la Florica, lângă mormântul Brătienilor, alături de membri familiei și de reprezentantul guvernului, un mare număr de personalități de seamă ale vieții publice românești. S'au comemorat cincizeci de ani dela moartea lui Ion C. Brătianu, unul dintre stâlpii României moderne. Cu acest prilej a fost sfințită biserița din lemn, pe care Ionel Brătianu, fiul celui comemorat, a transportat-o în 1908, din Albac, satul lui Horia, la Florica, pentru a o avea mereu aproape, aducere aminte și simbol al unui ideal pe care el l-a îndeplinit până la ultima literă.

În aceste vremuri de restriște, când simțim nevoia și avem datoria de a ne întoarce mereu la izvoarele primare, la poruncile permanente ale dăinuirii noastre, sărbătorirea de pe Argeș a fost plină de semnificații.

Ea ne-a adus aminte de bărbatul vânos, sprinten la trup și la minte, podoabă rară și expresiune unică a virtuților fizice și sufletești ale rasei noastre, străveche și totuși tânără, dornică de a-și spune numele în civilizația europeană, bărbat care cu înțelepciunea, curajul, tactul și simțul lui de prevedere a avut partea leului la întemeierea micului Stat Român, treaptă necesară pentru atingerea hotarelor din 1918. Lui se datoresc în mare măsură cimentarea instituțiilor fundamentale ale acestui Stat,

ridicarea prestigiului nostru, adâncirea conștiinței naționale și lămurirea și afirmarea destinului românesc.

Într'un articol din *Deutsche Zeitung*, din Viena, (reprodus în *Tribuna*, Nr. 107, din 1891) Ion Brătianu e numit „Bismarkul României”. Comparația nu este de loc exagerată, dacă ținem seamă de domeniile de activitate ale fiecăruia din cei doi bărbați de stat. Asemenea întemeietorului imperiului german, întemeietorul statului român modern a avut un puternic simț al realităților, o energie neînfricată, o concepție politică sigură, lipsită însă de rigiditate și o înaltă conștiință a valorilor etnice și morale.

A făcut, în tinerețe, școala revoluționarului — școală necesară, poate, oricărui om politic (cu condiția să o știe absorbi la timp), pentru a-și oțeli curajul și a îndrăgi marile idealuri, care numai în tinerețe își desfac, larg, sborul — pentru ca mai târziu să devină un cuminte întemeietor de dinastie, sfetnic regal cu spinarea dreaptă, respectat, nu numai la el acasă, ci și peste hotare.

Făț de Ardeal a prins dragoste în anii inițierii lui revoluționare, când cazierul lui figura în arhivele tuturor polițiilor europene. O placă comemorativă, așezată pe casa din str. Metropolei, Nr. 11, din Sibiu, ne aduce aminte că îndrăsnetul tânăr a petrecut în 1851 câteva luni, în acest oraș, unde a tipărit, în mod tainic, proclamații și a luat contact cu conducătorii Românilor și cu țărani, „I. C. Brătianu e la Sibiu

— scrie, în acel an, Bălcescu lui Ion Ghica — și e tare mulțumit de duhul Românilor de acolo, cum și de țărani". Cu doi ani mai târziu, când Brătianu scrie la Paris, miezosul, bine documentat și, totuși, avântatul său studiu, „Naționalitatea", gândindu-se, poate, la acest „duh", sfătuia pe Ardeleni să nu se lase amăgiți de „concesiuni", să-și afirme cu putere naționalitatea și să se gândească, mai pre sus de toate la Unire: „Voi toți, frații mei, dela Tisa la Marea Neagră, dela Dunăre până la Nistru, zi și noapte aduceți-vă aminte că izbăvirea fiecăruia din noi este numai izbăvirea a 10 milioane de frați de ai noștri, în trup și în suflet. Aduceți-vă aminte că sufletul României nu se poate manifesta decât în unitatea națională; că pe cât vom fi trunchiați în bucăți, locul națiunii noastre va fi gol în hora cea mare a omenirii, și omenirea va suferi și noi vom suferi mai tare".

Ascensiunea lui politică a fost urmărită dincoace de Carpați cu un sentiment de legitimă mândrie românească. Trecerea lui prin Ardeal era un eveniment, pe care marele om trebuia să-l ascundă cu mare prudență pentru a nu provoca complicații nedorite. „Numele lui se rostеше cu stimă în orice sat românesc" — ni se spune în *Familia* (1869, p. 71). Potretul lui lua loc în casele românești, printre icoanele sfinte. La o expoziție, organizată la Arad de „Asociațiunea" din acel oraș, acest potret este așezat alături de al lui Mihai-Viteazul (Ib.)... În același an (1869) era vorba să-și cumpere o moșie în Ardeal, la Drașieu, cu siguranță pentru a fi legat și mai organic de această provincie, „Ne-am bucura — spune *Familia* (Ib., p. 58), — căci d-l Brătianu ar avea ocaziune de a petrece între noi". Mai pe față, mai discret ajuta pe refugiații ardeleni. Vieța politică a celor rămași acasă, luptele și suferințele lor, le urmărea de aproape, iar mai târziu, a fost unul din sfetnicii lor ascultați. În căsnicia sorei sale Transilvania, — spune el odată, în parlamentul românesc — nu

vrea, să se amestece, dar să nu se uite că dacă va fi injunghiată, sângele ei va stropi fruntea injunghietorilor și Europa va sări în ajutorul ei (*Federațiunea*, 1868, Nr. 179).

La moartea lui, — dela care s'au împlinit acum cincizeci de ani — doliul a fost general. Ziarele de dincoace de Carpați i-au închinat articole numeroase; fiecare din momentele sfârșitului erau povestite cu pietate. „La României din Monarhia habsburgică — spune *Tribuna* (Nr. 104, din 1891), într'un articol de fond — nici unul din bărbații de stat ai României n'a intrunit atâtea simpatii, atâta adorațiune și atâta venerațiune".

Iată de ce, bine au făcut Ardelenii că și-au plecat genunchii la mormântul lui și glasul lor, alături de al reprezentanților din toate provinciile românești, a răsunat la Florica, plin de nădejde și de energie.

Lângă acest mormânt străjuește bisericuța de bărne din Albac, în care Horea se va fi împărțășit cu Sfintele Taine, înainte de a se logodi cu moartea. Să ne aducem în fiecare clipă aminte de tragicul lui destin și să ne pătrundem tot mai mult de convingerea că pentru a atinge apogeul împărătesc al Brătienilor, o națiune trebuie să fie ori când gata a trece prin focul purificator al jertfei lui Horea.

Ion Breazu

PATRIMONIUL NAȚIONAL

Atragem atențiunea cetitorilor asupra articolului d-lui E. Petrovici, *României dintre Timoc și Morava*, publicat în acest număr al revistei noastre. Despre existența, în imediata noastră apropiere, a acestui masiv bloc românesc, știam cu toții, mai mult sau mai puțin. Nu știm însă câți sunt aceia care aveau cunoștință despre conștiința etnică atât de rudimentară a acestor frați de sânge și de lege. Ceea ce spune d-l Petrovici e pur și simplu uluitor: Să trăiască în vecinătate cu matca româ-

nească, alcătuită din 15 milioane de Români, 300.000 de oameni de aceeași limbă, care habar să n'aibă de existența statului român, de prestigiul și valorile spirituale ale neamului lor, care să nu știe nici măcar Tatăl Nostru în limba lor — singura pe care o vorbesc — este de neînchipuit, dacă aceste lucruri nu ni le-ar povesti un cercetător atât de obiectiv și de autorizat.

Mai suprinzătoare decât această constatare ni se pare însă lipsa noastră, aproape totală, de interes față de acești Români. Pentru ignoranța în care se găesc, ei nu sunt vinovați. Mizeria economică în care au trăit și trăesc încă; mizeria morală în care au fost ținuți de Sârbi, le-a tâmpit aproape cu desăvârșire simțul etnic, care credem că a fost odată mult mai dezvoltat decât acum. Din această plasă blestemată a întunecului aveam însă datoria să-i smulgem noi. Statul român nu trebuia să piardă niciun prilej — dacă nu avea asemenea prilejuri, trebuia să și le creeze — pentru a le întinde o mână de ajutor, pentru a exopera pentru ei cele mai elementare drepturi omenești. Un stat, chiar când și-e amic, nu are niciun motiv să refuze aceste drepturi, dacă acest stat se întemeiază pe un crâmpeliu de justiție. Trebuia apoi să le sară în ajutor biserica. Sunt neamuri cari fac misionarism creștin în stil mare pentru triburile sălbatice din Asia și Africa; noi nu facem acest misionarism nici pentru frații noștri, de care nu ne desparte decât o apă. Teama de autoritățile sârbești? Dar misionarul adevărat nu trebuie să se teamă de nimic. Sacra lui vocație știe să birue toate împotrivirile și să găsească mijlocul de a străbate la frații lui, pentru a-i învăța măcar Tatăl Nostru în limba micii lor.

Dar nu numai Statul și instituțiile, ci noi toți, care ne-am bucurat de binefacerile libertății și ne-am dat seama de rosturile noastre etnice, purtăm vina acestei părăsiri.

Unul din cele mai mari păcate ale noastre este risipa pe care o facem cu

viețile românești și, în general, cu patrimoniul nostru național. Mortalitatea noastră, mai ales cea infantilă, este unul din aspectele cele mai grave ale acestei risipe. Dumnezeu ne dă cu o mână și noi risipim cu amândouă. Alte neamuri își bat capul să găsească mijloacele de a crea vieți noi, cât mai numeroase și cât mai rezistente; noi avem aceste vieți și nu luăm măsurile cele mai elementare pentru a le conserva. Chiar atunci, când, mai mult datorită rezistenței lor native și hazardului, decât măsurilor de prevedere ale colectivității, aceste vieți scapă din ghiarele morții, nu ne îngrijim suficient să le integrăm patrimoniului nostru etnic. Un Român, ori unde s'ar găsi pe globul pământului, trebuie să aibă conștiința apartenenței și datoriei lui etnice. El trebuie să se simtă fiu al marelui familii naționale, ocrotit de ea, mândru de valorile ei. Trebuie să se simtă cu atât mai mult, când nu este la adăpostul statului creat de această familie. Alte națiuni fac eforturi imense, au găsit fel de fel de instituții și formule pentru a-și apăra fii risipiți. Trebuie să le căutăm și noi. Le vom găsi, cu siguranță. Să fim cu ochii pururea deschiși la primejdiile de desnaționalizare, care îi pândesc; să le prevenim, să nu cruzăm niciun efort pentru a le înlătura. Să nu uităm că mijloacele de desnaționalizare sunt astăzi mult mai puternice, cu un efect mult mai rapid, decât înainte. Ele își ating ținta și mai de grabă, atunci când conștiința etnică șovăie, când temeiturile ei primare: limba, credința, obiceiurile, sunt atinse.

Patrimoniul nostru etnic, alcătuit din pământul, viețile și bunurile spirituale românești trebuie îmbogățit, firește; dar înainte de toate trebuie conservat cu sfințenie, pentru a-l lăsa moștenire urmașilor. A pierde o fărâmă din acest patrimoniu, este un păcat de moarte, pentru care ne așteaptă pedeapsa lui Dumnezeu și a oamenilor. Aceasta trebuie să fie cea dintâi poruncă a oricărui Român, dar mai ales a acelora pe cari calitățile, meritele lor și uneori jocul

capricios al sorții, îi pun în situația de a decide despre soarta lui.

Ion Breazu

JERTFE LA TEMELIE

Mormintele sânt rădăcinile cu care un neam se leagă pentru vecie de pământul său.

Trecând prin cimitirul Clujului, numărând crucile românești înfipte acolo, cântărind greutatea numelor înscrise pe ele, omul își poate da seamă, cât de mult devenise al nostru orașul atâtor străduințe și înfăptuiri românești. Multe sânt și mormintele care amintesc că acolo au fost timp de douăzeci și unu de ani școli mari și vestite, românești.

Doisprezece din profesorii-apostoli veniți la Cluj ca să dureze temelia Universității Daciei Superioare au închis ochii în cei dintâi douăzeci de ani ai ființării școlii, căreia i-au dat ce a fost mai bun în sufletele și mințile lor. Au murit împăcați, — deși unii mult prea tineri, — știind că lucru bun și temeinic s'a săvârșit, cu ajutorul lor. Aceia dintre ei care zac în cimitirul de sub Dealul Feleacului veghiază acuma ca duhul de inoie pe care l-au adus în 1919, să rămie duh de păstrare până la împlinirea vremii. Jertfe curate la temelie...

Clădim iarăși școală nouă. Se cer jertfe noi, a căror cenușă să întărească varul și peatra temeliei.

Ioan Minea și Ioan Drăgoiu dascăli mari, vestiți și cinstiți, mândrie a Facultății de Medicină a Universității Daciei Superioare, au intrat acuma în rând, după cei doisprezece. Amândoi născuți dincoace de Carpați, unul la Săcele, celălalt în Caransebeș, au trebuit să treacă în Țara-veche ca să poată ajunge la ceva. Fiindcă în țara lor de baștină, făcând știință nu puteai să te ridici, nici măcar să-ți câștigi o pâine, dacă nu-ți schimbai numele, graiul și gândul. Amândoi și-au dobândit știința temeinică acolo, „unde răsare soarele pentru toți Români” și au avut ca îndrumători mari și vestiți învățați români,

pe Gheorghe Marinescu și pe Ioan Athanasiu. Când ceea ce a crezut și pentru ce s'au trudit, s'a împlinit, ei au venit acasă să aducă știință românească în melegurile, în care totdeauna s'a simțit și s'a crezut românește. Au adus-o, au înmulțit-o și au împărțit-o din belșug. Numele lor, ca și al celorlalți care au crezut împreună cu ei, au ajuns să fie cunoscute și cinstite departe, dincolo de hotarele românești. Ele se rosteau întotdeauna când se vorbea de ceea ce au înfăptuit Români în Țara lor mare. Când Țara s'a făcut mai mică, ei au apucat drumul pribegiei și au luat pe umerii lor parte din sarcina clădirii din nou, parte bine măsurată și cu bărbăție purtată. Dar trupurile lor istovite au fost secătuite de durere și trudă. Nu au mai putut să ducă greul pe care sufletele lor mari credea că li-l poate încărcă — și au căzut jertfă la temelie de clădire nouă.

Când se va ciopli în pridvorul Colegiului Academic tablele de peatră cu numele celor care au cîștorit, ale celor care au dus în pribegie și ale celor care au adus din nou acasă știința românească din Ardeal, slovele Ioan Minea și Ioan Drăgoiu vor străluci în aur curat.

Iacob Bădila

INSTITUTUL ROMÂN DIN GERMANIA

Pentru intensificarea legăturilor culturale între România și cel de al III-lea Reich, la 1 Septemvrie 1940, a luat ființă la Berlin, *Institutul Român din Germania*.

Creat, ironia sorții, în unul din cele mai critice momente ale istoriei noastre naționale, acest Institut, sub conducerea ilustrului savant Sextil Pușcariu, vine să valorifice înaintea străinătății tocmai energiile noastre creatoare.

Institutul Român are un dublu scop. Întâi, prin conferințe, prin expoziții, prin publicații de propagandă, prin îndrumări pe care le dă acolo celor interesați, prin biblioteca pe care o are la

dispoziție: să ne facă cunoscuți străinătății. În al doilea rând, pe lângă facilitarea schimbului de studenți și profesori dintre cele două țări și o colaborare cu instituțiile germane care studiază Sud-Estul european, el trebuie, după un prealabil studiu, să facă cunoscute în România instituțiile germane de cultură,

Distins lingvist și istoric literar de seamă, director al celor două opere cruciale în cultura română, *Dicționarul limbii române* și *Atlasul lingvistic român*, prin activitatea sa științifică, Prof. Pușcariu a ajuns să fie cunoscut și apreciat, încă de mult, în toate cercurile științifice străine, fiind ales, în ultimul timp, chiar membru corespondent al Academiei prusiene de științe din Berlin, de care cinste, dela Dimitrie Cantemir încoace, niciun alt român nu s'a putut bucura. În opera pe care o întreprinde în momentul de față și al cărei început a fost greu, pentru că noi nu făcusem până acum nimic în acest sens, domnului Prof. S. Pușcariu îi stau la îndemână mai multe calități. Capacitate intelectuală vastă, om de ingenioasă inițiativă, neîntrecut spirit organizator, în scurt timp de când e în Germania național-socialistă, a reușit, prin întinsele sale relații științifice, să desvolte o intensă activitate de propagandă pentru țara sa propagandă ale cărei roade se vor vedea la timp util.

În același sens, d-sa ține anul acesta, la Universitatea din Berlin, în calitate de profesor onorar, un ciclu de lecțiuni de filologie romanică cu specială privire la limba română. În lecția de deschidere, ținută la 12 Mai a. c. într'un cadru sărbătoresc, fiind prezentat de însuși Rectorul Universității din Berlin, D-l Prof. S. Pușcariu a vorbit despre „Elementul romanic în spațiul dunărean”, în care, accentuând asupra romanității și continuității noastre, așa cum rees ele din documentele de limbă pe care le-a scos la lumină *Atlasul lingvistic român*, a demonstrat cum Ar-

dealul — din cauza latinității care în vestul Carpaților a fost mai intensă ca în celelalte regiuni și care a opus o puternică rezistență influențelor străine, mai ales slave, — este inima românismului, iar în concluzie, după ce a arătat extinderea romanității balcanice, a subliniat caracterul unitar al limbii române din Dacia.

Este, acesta, unul din cele mai eficiente mijloace de propagandă, iar personalitatea conducătorului ei, una din puținele cheazăii sigure ale reabilitării noastre.

Liviu Onu

O CARTE GERMANĂ DESPRE STRUCTURA STATULUI ROMÂN

Este vorba de o documentată lucrare publicată de Ernst Schmidt cu titlul: „Die Verfassungsrechtliche und politische Struktur des rumänischen Staates in ihrer historischen Entwicklung”. Deși publicată încă în anul 1932 de Academia germană din München într'o colecție de scrieri dedicate germanismului, această operă nu s'a bucurat până acum de un comentariu în periodicele românești. Interesul acestei lucrări pentru cititorii români apare limpede din faptul că ea nu formează decât o parte introductivă a unui alt studiu, consacrat situației juridice și politice a minorității germane în România, pentru desăvârșirea căruia însă, — spune autorul în prefață, — a fost necesară o prealabilă cercetare a organizării generale a Statului român, în care această minoritate se încadrează.

Evoluția constituțională și politică a Statului român este urmărită de autor în desvoltarea ei juridico-instituțională dela începutul evului modern și până în luna Ianuarie a anului 1932. Nu este locul să analizăm aici în întregul ei această expunere, ea fiind destinată în special cititorilor cu pregătire juridică, ci ne vom mărgini să subliniem numai câteva idei și să reproducem câteva fraze, care cuprind o recunoaștere vâ-

dită a temeiniciei drepturilor noastre naționale sau înfățișează în adevărata ei lumină opresiunea necruțătoare la care au fost supuși veacuri de-a-rândul României din Ardeal.

Vorbind de continuitatea Românilor în Dacia, E. S. scrie: „În jurul acestei teorii a originii s'a discutat violent și îndelung. I s'a opus „teoria migrațiunii”, după care odată cu soldații lui Aurelian ar fi plecat și urmașii vechilor coloniști, parte dincolo de Dunăre, parte s'ar fi retras în Carpați, iar după trecerea năvălirii popoarelor s'ar fi reintors în vechile lor așezări. „Ură și îngâmfare” au călăuzit în cea mai mare parte condeiele în această controversă. După rezultatele cercetărilor celor mai recente, părerea dominantă înclină în favoarea teoriei continuității” (pag. 25). Pe de altă parte, câteva rânduri mai departe, autorul arată o pătrunzătoare înțelegere a psihologiei poporului român, atunci când subliniază rolul pe care l-a avut pentru formarea caracterului său național credința în origina sa latină.

Dar, fără îndoială capitolul cel mai interesant al acestei cărți este acela care se ocupă de „Chestiunea românească în Transilvania”. Zugrăvind situația Românilor din Ardeal așa cum ea se înfățișa înainte de „Compromisul” dela 1867, E. S. scrie: „Un secol de stăpânire habsburgică nu a adus Românilor transilvăneni niciun succes vizibil în lupta pentru drepturile lor. Nimic altceva decât speranțe desamăgite și promisiuni neimplinite, peste tot vechea povară a iobăgiei, apăsătoare predominantă a nobilimei maghiare, aceasta era ceea ce „Valahii” zilnic vedeau și simțeau” (pag. 58). După ce analizează în câteva pagini acest episod din viața Românilor transilvăneni, autorul se ocupă apoi de Compromisul dela 1867: „În aparență prin aceasta nu era nimic pierdut pentru românismul Căci Constituția maghiară nu cunoștea „națiunile” Transilvaniei, ci dimpotrivă se sprijinea pe „unitatea politică a națiunii”. Dar, reprezentarea politică a Românilor era condamnată la

neputință prin configurația dreptului de vot, care le era refuzat celor mai mulți dintre ei din cauza censului său ridicat. În 1874 acest drept de vot fu modificat și mai în defavoarea Românilor, prin faptul că pentru Transilvania fură emise dispozițiuni speciale, — cu toată unitatea națiunii! — care fixau în orașe censul mai jos decât în restul Ungariei, la țară dimpotrivă mai sus. Tendința era foarte transparentă: Elementul maghiar, numeros în orașe, trebuia să fie preferat față de Români, care aveau majoritatea covârșitoare în sate” (pag. 63).

În legătură cu legile școlare din anii 1879—1891, care au introdus în programele școlare un mare număr de ore de limba maghiară, cu scopul de a desnaționaliza națiunile din Ungaria E. S. arată mai întâi reacțiunea puternică la care a dat naștere printre Români ardeleni această încercare, pentru ca apoi să adauge: „Aceasta trebuie să fie reținut: Poporul român din Transilvania stătea acum inapoia conducătorilor lui și urma consemnele lor, care au prescris mai întâi o obstrucție pasivă”. Situația în anul 1914 o rezumă citând următoarea frază a lui Mich n i e w i c „Năceri uriașă politică de desnaționalizare nu a dat un fiasco atât de notoriu ca la Români. În loc să-i amalgameze pe aceștia cu Maghiarii, ea a oțelit conștiința lor națională și intelectualitatea, mult timp aproape separată de poporul muncitor, a legat-o din nou în modul cel mai în intim de acesta” (pag. 65).

Ultimul capitol, intitulat „Rezultate” caută să dea o sinteză a situației politice din România așa cum se înfățișa la începutul anului 1932 și să desprindă perspectivele dezvoltării ei viitoare. Pentru cititorii *Transilvaniei* reținem din aceste concluzii următoarea frază: „Din punct de vedere național-politic nu este de contestat Românilor o pretenție îndreptățită asupra nouilor provincii...” (pag. 82). Obiectivitatea acestei constatări face de prisos orice alte comentarii.

Tudor Drăganu

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (II)

BIROU VIRGIL. Oameni și locuri din Căraș. Timișoara, 1940. „Tipografia Românească”, 8°. 205 p., 48 tab.

BRANDSCH RUDOLF. Die madjarische Frage. Bukarest, 1940. Tip. „Arta”, 8°, 30 p.

BREDICEANU TIBERIU. Muzica în Transilvania. (Din volumul „Muzica românească de azi”). București, 1941. Tip „Marvan”, 8°, 15 p.

COSMA AUREL. Pictura românească din Banat dela origine până azi. Timișoara, 1940. „Tipografia Românească”, 8°, 79 p.

CRĂCIUN IVOACHIM. Tiparul la Români din Transilvania. Lecție de deschidere... Extras. Sibiu, 1941. Tiparul Tip. Arhidiecezane, 8°, 15 p.

FERENCZY GHEORGHE J. DE —. Ardealul pământ românesc. Un publicist săcui refugiat despre dreptatea noastră. Ploești, 1941. Tipografia „Miricescu”, 4°, 30 p.

FERENCZY GYÖRGY. Golgota Transylvániában. București, 1941. Tip. „Eminescu”, 8°, 131 p.

FILIPAȘCU ALEXANDRU. Istoria Maramureșului. București, 1940. Tipografia ziarului „Universul”, 8°, 270 p., 3 tab. Lei 120.

GEORGESCU GIOVANNI. La diocesia magiara di Hajdu-Dorogh. Blaj, 1940. Tipografia Seminarului, 8°, 63 p.

ION GRIGORE. Depopulare și economie în Banat. Timișoara, 1940. „Tipografia Românească”, 8°, 114 p.

IORGA N. Observații și probleme băntene (Academia Română. Studii și cercetări, XL). Buc., 1940. M. O. și Impr. Stat., 8° mare, 120 p., 22 tab.

MANCIULEA ȘT. Așezările românești din Ungaria și Transilvania în secolele XIV—XV. Blaj, 1941. Tipografia Seminarului, 8°, 212 p.

NEGREA MĂRTIAN. Un compozitor român ardelean din sec. XVII: Ion Căioni (1629—1687). (Melos 2). Craiova. 1940. Ed. Scrisul Românesc. 8°, 72 p.

NETEA VASILE. Țara Oașului. (Cunoștințe Folositoare. Seria C. Nr. 109). București [1940]. Editura Cartea Românească, 8°, 32 p. Lei 8.

ORENDI—HOMMENAU VIKTOR. Ihr wahres Gesicht. Ein rot-weiss-grüner Kulturfilm aus Madjarien. Bukarest, 1941. Selbstverlag des Verfassers. 8°, 62 p.

POP EMIL. Un român [ardelean] explorator al Balcanilor la începutul veacului al 19-lea: C. Manolesco. (Analele Academiei Române. Memoriile Secț. Șt. Seria III. Tom. XVI. Mem. 6). București, 1940. M. O. Impr. Statului, 8°, 10 p.

SEIȘANU ROMULUS. Transilvania românească. Cu hărți și diagrame. București, 1941. Tipografia ziarului „Universul”, 8°, 109 p. Lei 50.

SUCIU ION DIMITRIE. Literatura bănteană dela început până la Unire 1582—1918. Timișoara, 1940. „Tipografia Românească”, 8°, 399 p.

THEODORESCU VASILE M. Transilvania sub Maghiari și Români. București, 1941. M. O. Impr. Națională, 8°, 244 p.

TRANSILVANIA

ORGAN AL ASTREI

Anul 72

Mai

Nr. 3-1941

CUPRINSUL:

<i>N. Buta,</i>	† Nicolae Iorga
<i>E. Petrovici,</i>	Românii dintre Timoc și Morava
<i>Nicolae Lascu,</i>	Preabunul Împărat
<i>Ion D. Moga,</i>	Românii în Transilvania medievală
<i>Dr. Cornel Corneanu,</i>	Profesorul Dr. Petru Barbu
<i>Romul D. Ivan,</i>	Aspecte din viața economică a Ardealului
<i>Vasile Netea,</i>	Un capitol necunoscut din activitatea lui Visarion Roman

CRONICI:

<i>Radu Stanca,</i>	Literatura de aventură și „Legea Munților“ de Corneliu Axente
<i>Ion Mărcuș,</i>	Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda
<i>A. Circhev,</i>	Psihologia persoanei
<i>Simion Daia,</i>	O culegere de documente privitoare la sec. XVII în Transilvania
<i>I. F.,</i>	Justiția românească și maghiară din Transilvania
<i>Dr. P. Râmneanțu,</i>	Romulus Seîșeanu: „Transilvania Românească“

ÎNSEMNĂRI:

Ion Breazu, Ion C. Brătianu. — Patrimoniul național. — *Iacob Bădilă,* Jertfe la temelie. — *Liviu Onu,* Institutul Român din Germania. — *Tudor Drăganu,* O carte germană despre structura Statului Român.

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (II)